

Indica

domány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet tá

9

IRODALMI, MŰVESZETI
T Á R S A D A L O M-
TUDOMÁNYI FOLYOIRAT
XXI. ÉVF. 9. SZÁM 1958,
S Z E P T E M B E R

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG
ACS KAROLY / MAJOR
NANDOR / SAFFER PÁL
/ VEBEL LAJOS /
/ VUKOVICS GÉZA /
FELELŐS SZERKESZTŐ
M A J C R N A N D O R

Mosolygó csillagok alatt

Sulhóf József

Fent erdő, lent erdő. Fent fákból, lent emberekből, ami azon a júliusi napon és éjszakán egyre ment. A fák még tán beszédesebbek is voltak, mint az emberek. No nem úgy, hogy a patakkal feleselgettek. Rá sem hederítettek a pergőnyelvű Szutjeszka csacsogásaira. Legfeljebb, ha itt-ott méltósággal rábólintottak egy-egy hangosabban csörgő patak szavára, ha szellő nyargalt fel a hegyoldalakon és végigsímogatta a fák és emberek fejét. Inkább úgy, hogy jobban ráértek őrizgetni az emlékeket, mint azok, akik most ide eljöttek, és könnyebben is beszéltek róla.

Mert azt úgy kell venni, hogy a fák itt álltak akkor is, az ő életükben az elmúlt tizenöt év nem sok nyomot hagyott; nem hozott és nem vitt semmit. Nem úgy, mint azokéban, akik akkor, tizenöt év előtt jártak itt, azután szerteszóródtak és most raportra jelentkeztek, élők és holtak. Míg a tábortüzek nagy lánggal égtek, addig csendes szóval, egy-egy arc, név, alak után kutató aggyal a múltat idézgették. S inkább a fák szedegették elő az emlékeket. Hanem amikor a tüzek lángja már lohadóban volt, a bükk-zsarátnokok fehéresen izztak és innen is, onnan is egy-egy szóló nótá harsant, akkor... Akkor elheveredtek az emberek, felnéztek a mosolygó csillagokra, a Volujak ormára, amelyre tűző napfény helyett ezüstös holdfény terült, akkor kinyultak a kezek a tarisznyák után és megereedt a szó.

Flaskókat szedtek elő a tarisznyából. Annyi nem volt, hogy bajt okozhatott volna, csak annyi, hogy a tábortüzek éjszakáján egy kicsit melegítsen, itt, a hűs hegyoldalokon. Igaz, odalent ott álltak a szép sátrak a kilencz-ezer életbenmaradt harcoss számára. De valahogy ezen az éjszakán nem akarózott lemászni, érintetlen maradt a finom, ruganyos, friss szalma. A legtöbben fent heverésztek. Ki a boszniai szilva levét szopogatta, ki dalmát füvek kesernyés pálinkáját ízlelgette, ki szerbiai fenyők bogóját illatoztatta, ki bácskai eperfákat fejt meg, s akinek más nem akadt, a boltból hozott magával egy kis üvegbe zárt szívderítőt. Körbejártak az üvegek, a heverészők szippantottak az erdő levegőjéből, húztak egyet a kis-

üstök és nagyüstök szót oldó levéből. És folyt is a szó, gyöngyözőn, üdén és bizony vidáman is. Csak hogy sokkal többet mondtak az azóta való dolgairól, mint arról, ami akkor itt megesett.

Ez volt pedig az a pillanat, amelyikért idejöttem. Végigloholtam rettentő sok kilométert, utaztam gyorsvonaton hálókocsiban, személyvonat ütközőjén, de olyan kis személyvonatén, amely, mint a kiskutya, minden bokornál megállt szaglászni és szórta a kormot, mint hat nagymozdony, ültem autóbuszon, amely úgy rohant végig a kanyargós, hegynek fel, hegynek le utakon, hogy a fordulóokban a széles kerék fele a meredek mélységek felett lógott, robogtam motorkerékpáron, teherautón, postautó szelőlőztető nélküli hátsó csomagtartójában, gyalogoltam, hegyet másztam, meneteltem tizennyolc évesekkel ötven perc alatt hat kilométert, még emberháton is lovagoltam egy gázlón át, hogy idejében odaérjek és hallgassam a tábornokok meséit. Hőstörténeteket akartam összeszedgetni ott, ahol történtek. Legendás helyről.

De sehol senki sem beszélt hősiességről. Mind csak egyszerű kis eseteket emlegetett, azt is félszóval, félvállról. A beszélgetők nem vették át a történelmi nyelvényt, kifejezéseit. Azt a szót pedig, hogy hős, csak egy fojnici parasztembertől hallottam. Azt is másnap, a nagy szemlén.

Öt órákor már élénkült a tábor, nyüzsgött a hat kilométer hosszú és négy kilométer széles tjentistei völgy-síkság. Készülődtek a nagy szemlére. Mosakodás a Szutjeszkában, aki nem félt, hogy megdermed a keze, ital a forrásokból, amelyek néhány centiméterrel a patak vize felett bukkannak elő a föld alól és a Volujak ormairól a hó és jég hidegét hozzák magukkal. Egy öreg, paraszti arcú, de városias kiskabátját végig begomboló ember nézte a nagy elevenséget és felsóhajtott:

— Ej, de sokan lettünk! Bár akkor lettünk volna ennyien!

— Jobb ez így, öreg — nyelvelt vele egy fiatal legény. — Keservesebb lenne, ha akkor vagytok ennyien és most lennénk kevesen.

Mivel az öreg csak morcosan bölintott erre, a legény engesztelni akarta:

— Nem sok ez. Jöttünk volna többen is — mondta — hiszen azért jöttünk, hogy lássunk benneteket, akik akkor itt jártatok.

Az öreg erre még morcosabbra húzta össze bozontos, sűrű szemöldökét.

— Nohát akkor engem jól megnézz, mert ilyen hőst keveset látsz itt.

Meghökkenítő némaság támadt. Az első dicsekvő szó, amit hallottunk és bizony látszott az arcokon, hogy az emberek furcsákat gondolnak magukban. Láttá az öreg is, amint csendesesen végigtekintett a körülállókon. Kérdést várt, azután, hogy senki sem szólt, az arcokon ülő kérdésre felelt.

— Hős ám — ejtette ki lassan, külön hangsúllyal a szavakat. — Nagy hős. Egymagam megettem egy egész birkát, hogy csak a szőr, bőr, csont maradt belőle, de lehet, hogy annak is híja támadt.

— Mikor? A csaták idején? — röppent ki a csodálkozás.

— A csodát. Tegnap reggel, mielőtt ideindultam, hogy ne kelljen semmit a tarisznyába raknom. Már most kitarok vele hazáig.

Mikor erre kirobban a felszabadult, harsogó nevetés, megnyugodtan megy tovább, hogy másutt is kiélvezze a tréfáját. Mert most még a lézen-gés órája van. Odább lesz a sorakozó. Hogy-hogy nem, az irdatlan ember-erdőben később megint megpillantottam az öreget. Csakhogy akkor már a tűző nap leédesgette róla a kabátját és látszott, hogy mit takart: mellén ott volt a negyvenegyes jelvény, meg egész sor kitüntetés. Elkaptam, hogy a birkával vaió hőstette után most már azt mondja el, hogyan szedegette össze ezeket a kitüntetések. Rázta a fejét.

— Nem tettem én ezért semmi különöset. Löttem, amikor lőni kellett, futottam, amikor futni kellett, hevertem, mikor a golyó sűrűje repült, rohantam hol előre, hol hátra. Ennyi volt az egész. Hanem a birka, az igen. Az nagy dolog.

Hát vegye komolyan őket az ember! Pedig mind így beszélt. Tito sebesülését is csak így mondta el az egyik szemtanú:

— Vacakoltak nagyon a fasiszták, jöttek a repülőgépek, hogy elsötétült tőlük az ég. Egyik hullám a másik után, és szórták a bombát, mint a pelyvát. Én akkoriban kerültem át oda, ahol a főparancsnokság részére kellett az áttörést végrehajtani. Mikor a második nagy hullám elvonult, fedeztük magunkat, ahogy tudtuk. Halljuk ám, hogy az Öreg megsebesült. Keresnek ápolót, orvost, mert erősen vérzik a seb, legalább a vérzést kellene elállítani. De nincs a közelben egy sem, mind odaát van a sebesültek, betegek mellett. Nagy az izgalom, nem is tudunk most másra figyelni. Az Öreg megsebesült! Kimossák a sebet, nem elég. Valami kéne, ami elállítja a vérzést, fertőtleníteni kellene, be kellene rendesen kötözni, mit tudjuk mi, mit kéne, nem hallottunk mi még akkor penicilinről, mifenéről. Aggódunk mind, de nincs idő, az áttörés folyik, utat törünk nemsokára és vége lesz a szorítógyűrűnek. Az Öreg nem is akarja, hogy vele foglalkozzanak...

Elhallgatott az elbeszélő, mintha most, így visszatekintve, kissé szégyelne valamit. De a körülállóak kezében már csillant a harapófogó is, hogy akár azza! húzzák ki a szót.

— Mi történt azután — sürgettük —, hogy állították el a vérzést?

— Hát... csak úgy, boszniai módra.

— Mi az, hogy boszniai módra?

— Hát... Boszniában sok dohány terem.

— És? — képedtünk el.

— Dohányt szórtunk a sebre. Attól aztán elállt a vérzés.

Elképzeljük, hogy milyen rettenetesen csíphetett, hogy a veszélyekről ne is beszéljünk. De ha ilyenkor portól fehér, naptól drótkeményé vált hajunk szála égnek állt, csak legyintettek, nevettek.

— Nem úgy ment ám az akkor, hogy a sebekkel mindjárt szaladtunk az orvoshoz — vonogatják a vállukat. — Volt, aki komoly sebet titkolt el, hogy ne kelljen az orvos kése alá feküdni, vagy bajtársait otthagynia.

— És nem lett baj belőle?

— Az ördög tudja, hogy van az, akkor a golyó se nagyon fogott rajtunk. Most meg a múltkor otthon a körmöm vágtam, beszakítottam a bőrt és harmadnapra úgy megdagadt a kezem, hetekig nem tudtam használni.

Erre már mind tudott példát. Az egyik magyarázta:

— Fiatalabbak voltunk — mondta, a másik azonban ráförmedt:

— Elhallgatsz mindjárt! Most nősültem!

Máris tovább évődtek és megint nem a csatákról beszéltek. Dehát ilyen volt a hangulat az egész táborban. Még a nagy szemlén is, mikor Kócsa Popovics cigarettát kért.

A tribünre akkor még nem ment fel senki, várták, hogy Tito és Nasszer visszatérjen. Egy kisebb földtúrason álltunk valahol a dísztribün magasságában és környékén, szemben egy terebélyes nagy fával és árnyékával, amely azonban nem ért idáig. A népköztársaságok legismertebb vezetői csoportosultak itt, köztük csak néhány író. Heverésztünk, vagy a földön moccogtunk, valahányan voltunk. A szemle folyt és könnyen tájékozódhattunk hol tart; ahonnan mozgolódás látszott, éljenzés harsant, ott jár a főparancsnok az egykori harcosok sora előtt és között. Hosszan tartott a szemle, mert az Öreg — itt mindenki így mondta — nem sietett végig.

mint egyéb szemléken szokás, hanem szinte embertől-emberig lépett, kilencz-ezer ember szemébe tekintett bele.

Az ünnepség rendje az volt, hogy a szemle után, az élők után, Tito és Nasszer felmegy a holtakhoz, a magasba emelt emlékműhöz, hiszen Kócsa Popovics, az egykori szutjeszkai parancsnok raportja is úgy hangzott: tizennégyezer élő és holt lépett ki szemlére. Lépcsőt vágtak a sziklába, fehér, kanyargó lépcsőt, azon vezet fel az út. S a halottak feletti szemléről jövet meg Tito és Nasszer a díszemlényre.

Ki'enc óra tájban már rettentően égetett a nap. Amikor a hosszantartó szemléről — az élöktől — visszatért az Öreg, egy kis pihenőt tartott a lépcsők előtt, ott, közvetlenül mellettünk, a nagy fa árnyékában. Néhány széket tettek oda, Tito és Nasszer szembe ült egymással, köztük Kardey és Rankovics. Senki sem szólt, csak a kalapok, sapkák kerültek le, törülgették az izzadságot. Odajött utóbb Kócsa Popovics is és csupán őt köszöntötte Nasszer hangos angol jóreggellyel.

Kócsa Popovics nem külügyminiszteri, diplomata eleganciával jelent meg. Egyenruhát viselt, azt a zubbonyt, amey akkor, a csaták idején volt rajta. Agyonmosott, kifakult blúz volt, minden rangjelzés nélkül, s fakult volt az egykori kis Tito-sapka is; a blúz, amellet bizony már egy kicsit szűk lett. Egy-két pillanatig állt Kócsa, arcán még a Nasszerral váltott üdvözlés mosolyával, aztán tapogatni kezdte zubbonya zsebeit, sorba végig valamennyit. Mivel pedig a zsebekben nem talált semmit, végül Rankovicstól kért cigarettát.

Rankovics nyújtotta a tárcáját, mindjárt tüzet is adott, s amikor az első szippantás gomolygó füstje felszállt, mosolyogva megjegyezte:

— Látszik, hogy a régi egyenruha van rajtad. Akkor sem volt soha cigaretta ezekben a zsebekben.

Amint az ünnepségnek vége lett, a föld egyszerre elnyelte mind a százezer embert. Szerteszaladt a tömeg, árnyékot, húst keresett. És járművet, hogy hazainduljon.

— Igazi partizán hadmozdulat — csúfolódott az egyik író. — Pillanatok alatt nyomtalanul eltűntek az ellenség elől.

— Ellenség? — csodálkoztunk a kötekedőre.

— Pillanatnyilag a Nap és az éhség az ellenség. Fogadok, hogy mindenki az erdőkben ül és falatozik.

Nyert. Aminek már azért is hiteles tanúja vagyok, mert mindjárt én is belemélyedtem egy szardiniás dobozba. Csak mikor újra felmerültem üres mélyéről, akkor néztem körül, hogy is jutok vissza Mosztárba.

Mert az utazás visszafelé sem volt könnyebb, mint odafelé. Sokféle járművet kellett végigpróbálni, míg a dohánygyári munkások tehergépkocsiján »egyenesbe« nem jöttem. Gackón hosszan pihentették a motort, pedig Nevezsinyánál már életünk jött az éjszaka. De bántuk is mi a súlyos, fehér port, az éjszakát, a veszélyt. Egy öreg harcost faggattunk. De magáról csak egyetlen történetet mondott el, abból is az derült ki, hogy egész éjszaka farkasszemet nézett egy fa mögül egy ellenséggel, akiről reggelre kiderült, hogy a kenyerespajtása és az is azért ragadt oda a másik fa mögé, mert őt nézte ellenségnek.

Akárhogy faggattuk mindig kibújt a mesélgetés alól. És mikor már azt hittük, hogy no most sarokba szorítottuk, akkor egyszerre azt mondja:

— Van itt a kocsiban érdekesebb is, mint amit én tudok. Ott van Omér és Fatima. Csak a napokan rendezték az ügyüket az anyakönyvvezetővel és tegnap ide, Szutjeszkára jöttek nászútra.

Az egymás kezét szorongató, csendesen félrehúzódt fiatal párra mutatott. Omér azt a gépet kezeli, amelyik ezer cigarettát készít percenként, Fatima a csomagolást végzi. A szóról, dohánygyári munkáslány, Carmen jutott eszembe, de semmi carmenit nem táltam kedves, kipi ult arcában, szép barna szemében, portól fehérlő, széltől kissé kócos hajában.

Es amint Neveszinya után a sötét éjszakában robogunk a mosolygó csillagok alatt, arra gondolok, hogy mint akkor, most is ezeknek a harcosoknak van igazuk. Ez a fiatal, boldog munkáspár első együttes utazására Szutjeszkára ment el. Milyen nagy élmény, kedves, szépséges emlék lesz nekik Szutjeszka...

Az autónk, és az élet, megy tovább. Boldog fiatal párok zarándokolnak majd el nagyemlékű mezőkre, azután egymás kezét szorongatva, egymáshoz bújva, hogy egybeolvad a szívverésük, utaznak haza a nagy élménnyel szívükben... És az élet szebb lesz ezekkel a nagy emlékekkel.

Mosolyogva néztem fel a felettünk ragyogó júliusi égre és a csillagok huncutul visszamosolyogtak...

Papp Dániel és a Vajdaság

Herceg János

Elnézem Papp Dánielt a régi fényképen, elnézem ezt az élénkszemű fiatalembert, aki mikor meghalt is, csak harmincöt éves volt, de azért Kossuth-szakállt viselt, hozzá cirmos bajuszt és fehér Lavallière-nyakkendőt, elnézem ezt a bácskai óriást, akit mégis olyan korán fektetett koporsóba a tüdővész és szégyellem magam egy kicsit, hogy ifjúkoromban én is olyan szigorú voltam hozzá, s olyasmit kértem számon tőle a szülőföld nevében, amivel éppen a fénykép bizonyossága szerint adósnak kellett maradnia.

Kár, hogy a régi beszédek mellé nincsenek odamellékelve a szerzők bármilyen homályos fotografiái, amelyek figyelmeztetnék az embert, a kései olvasót, a kor divatjára, az uralkodó ízlésre, s nem engednék meg neki, hogy a messzi időből tegyen kicsinyes kifogást a porlepte írásra. Mert csak természetes, hogy szegény Papp Dániel történeteit se lehet kiemelni abból a korból, mikor még Kossuth-szakállt és ilyen gazdagon elomló kravátlit viseltek a magyar elbeszélők, mint ő ezen az arcképen.

És ha még tudtam volna, ami eddig titok volt előttem, hogy harminc esztendőskoráig csak jogi értekezésekben villantotta meg ragyogóan tiszta mondatainak cizellált stílusát, s azután kezdett csak el tárcákat és rövid novelláskákat írni meg egy folytatásos regényt, dehogy szólok egy szót is. Mert

úgy van, most már látom, hogy amikor asszonyt és két gyereket kellett eltartania, s nyilván nem volt miből, mert az ügyvédsegédeket rosszul fizették, akkor juthatott eszébe egyszerre Malesevics Miklós, egykori tanára a zombori gimnáziumban, aki nemcsak Vuk Karadzics könyveit nyomta a kezébe és Branko Radicsevics verseit, hanem őt magát is biztatta az írásra, hiszen az iskolában, a régi Csarsch-házban, ő nyerte volt el az összes pályadíjakat és Vértesi Károly két arany forintját. Eszébe jutott ez a hazulról kapott útravaló és elhatározta magát a lehetetlen vállalkozásra: elbeszélésekkel fog pénzt keresni.

Igen, meg kell mondani, ilyen prózai lélek volt. Nem a mondanivaló, nem a hivatásérzet, nem a küldetés tudata nógatta, abajgatta az írásra, a nagy gondolatok s a gyönyörű látomások kihordására, mint ahogyan általában mondani szokták az írók ifjúkori Sturm und Drangjáról, miután már megöregedtek. Papp Dánielt a gondok kényszerítették a mesélésre, mint Balzacot és Dickenst annak idején, s nyilván emiatt nem is röstelkedett a kései jelentkezés miatt. Pedig addigra a vele egyívású literátorok: Herczeg Ferenc, Bródy Sándor, Gárdonyi Géza, Ambrus Zoltán már hírt és nevet szerettek maguknak és Justh Zsigmond abban az évben halt meg, mikor az, ő

első novellája, a Marcellusz a Pesti Naplóban megjelent.

De hát abban az időben egyetlen novella is elég volt, ha csakugyan kitűnő volt az a novella, hogy mindjárt befogadják fróját a legjobbak közé. A kezdő Papp Dániel elé egyenesen Mikszáth sietett, és Kiss József, a legtekintélyesebb folyóirat, „A Hét” szerkesztője nyújtotta néki a karját. És Papp Dánielnek sietnie kellett a siker felé, mert csak öt esztendő t engedélyezett neki életre és írásra a sorsa. Otthagytva a bojtárkodást az ügyvédi pályán, gyorsan megírt egy regényt, vagy másfél száz novellát és rengeteg cikket, mert keletje volt az írásainak, s nyilván a kis családnak is mind több pénz kellett a magyar fővárosban.

Mivel pedig az fró, állítólag, egész életén át viszi magával az ifjúság élményeit s a gyerekkor csodáit, Papp Dániel a Bácskáról írt, a Telecska és Fruskagora vidékéről, bunyevác kurta-nemesekről és görögkeleti kalugyerekekről, akik nemcsak az isteni ige szolgálatában állnak, hanem szerelmes szívüknek is rabjai. A leghatalmasabb érzés, a szerelem, különben is nagy helyet foglal el Papp Dániel életművében. Többnyire katonatisztek, ábrándos diákok, papok, hivatalnokok és egyéb kifogástalan úriemberek szerelmi történetét meséli el anélkül, hogy csak egy kicsit is mélyebbre merészkedne Bácska társadalmi rétegeibe, anélkül, hogy egyéb kérdéseket is meglátna ott a dubokai puszta közelében: az egyre gyakoribb aratósztrájkokat vagy a nemzetiségi ellentétek fellángolását egy-egy választási agitáció alkalmával, hogy olykor sötétebb színezetet kapna a hangja vagy drámaibb fordulatot a meséje, ezt hiába várja az érdeklődő, aki Papp Dániel könyveit veszi a kezébe. Idill és idill váltakozik a mesélő kedv bőségében, elegánsan leíró mondatok, szellemes sziporkázás, könnyed csevegés és olykor a líra erőszen vékony fonala folyik az fró tollából, aki félszemét az olvasón tartja és élvezti a hatást.

Az olvasó ebben az esetben a felemelkedő magyar középosztály – erre megint a fénykép figyelmeztet –, az urhatalm polgár, ha úgy tetszik, amely zavartalan örömet és némi ellágyulást keres az irodalomban. A magyar korzolás, amelyhez nemcsak Herczeg Ferenc, de életművének bizonyítékaként Papp Dániel is igazodott, még a Hölgyfutár és a Magyar Szalon hazatéka volt. S hiába írta meg akkor már Gárdonyi a

Lámpást, társadalmi sorskérdéseket fessegető regényét, Justh Zsigmond a Gáynó Julcsát, s Bródy a küszködő kisemberekről szóló novelláit, a kor állóvizének tükrén alig kavartak hullámokat ezek a művek, az uralkodó ízlés megkövültén állta a bontakozóban lévő új szellemi áramlatok becsapódásait. A kiegyezés látszatnyugalma még tartott, s az ország legnépszerűbb költője Szabolcska Mihály volt.

Kell még valamit mondani arról az időről s azokról a viszonyokról, melyekben Papp Dániel élt és alkotott? Avagy megmagyaráz mindent a cirmos bajusz s a nyakkendő lenge szárnya?

Azt hiszem, Szenteleky is ott tévedett, amikor más helyzeti adottságból nézve Papp Dániel életművére, megfigyelkedett az időről s Bácska reális korpépét várta ettől a méltatlanul elfeledett írótól. Talán nem is a közösségi érzés határozottabb megnyilvánulását szerette volna látni tőle a különféle társadalmi rétegekkel és a magyar néppel, hanem a tájleírás hitelességét és több tárgyi hozzájárulást az ő programjához, mely a Neue Sachlichkeit jegyében a semmiből volt kénytelen önálló magyar szellemi életet teremteni ezen a vidéken. Az elődöt kereste Szenteleky Papp Dánielben és bosszantotta, hogy helyette egy többnyire szerelmi patronokkal dolgozó romantikus írórt talált.

De hát a jugoszláviai magyar irodalomnak nincsenek ősei és elődei. Ez a mi mozgalmunk kezdettől fogva az adott helyzet lehetőségeit követte: az önálló nemzeti és szellemi élet vállalását, az itt élő népek egymásra tett hatásának megvallását, s a ragaszkodást a vidékhez, a szülőföldhöz, a hagyományokhoz, az anyanyelvhez, tehát csaknem mindazon tényezőkhöz, melyek a regionális irodalmat kialakítják. Aki magyar itt tollat vesz a kezébe, önkéntelenül is népének sorsához kötelezi el magát, ahhoz a népcsoporthoz, amelynek jugoszláviai magyar nemzeti-ség a neve.

Mindebből természetesen semmit se találhatunk Papp Dániel írásaiban. Mégis a keményebb helytállást hiányolhatjuk nála, melyet más korban és más helyzetben élve sem alakított ki magában. Van azonban az ő elbeszélő művészetében valami, ami mégis csak arra figyelmeztet, hogy irodalmi jelentőségén túl a bácskai színek festőjét, s a bácskai lélek megszólaltatóját is tisztelnünk kell benne, s azt a becsületet

szándékot, amely nem engedte meg Papp Dánielnek a magyar szupremácia hiú és ostoba hangoztatását ebben a nemzetiségi konglomerátumban, de ellenkezőleg: minden itteni élményt őrző írásából kiérződik a szeretet szerbek, bunyevácok és más népek iránt. Nem úgy ír ő a grancsárok utódairól vagy a militicsi ármális nemesekről, mint aki kívülről nézi az életüket, kicsit furcsálkodva és csodálkozva, ahogyan például Herczeg Ferenc történeteiben jelenik meg valamilyen színes bánati figura s az ottani vidék. Papp Dánielnél ezt a nemzetiségi felvonulást az olvasó természetesnek érzi.

Csak hogy itt megint egy rejtélyes ponthoz érkeztünk, mégpedig Papp Dániel származásának kérdéséhez. Mert ha nem is gondolunk most másra, folyton bennünk motoz a kérdés: honnan ez a járatosság a pravoszláv kolostorokban, az archimandriták, igumánok és diakónusok életviszonyaiban, hogyan lehetséges, hogy Papp Dánielt a ravancsai, kovilyi és görgetegi kolostorok misztikus világa annyi novella megírására készítette? Hiszen abban az időben a magyar nemzeti eszmények ápolása, a tulipán-mozgalom, a negyvennyolcas honvédek kultusza általános volt nemcsak a középiskolákban, hanem az egész magyar közéletben is. Az ő elbeszéléseiben viszont nyomát se találjuk fellegős magyarkodásnak, hősei között sincsenek türelmetlen magyarok, holott a valóságban szép számmal tenyésztették ki ezt az emberfajta. Azonkívül, hogy Papp Dániel az együttélés békéje mellett szólt, s a vidék kétnyelvűségét úgy hirdette, mint egy fölöttébb szerencsés körülményt, ha szerbekről ír, akkor az ő egyébként fölényesen könnyed szemlélete egyszerre elhomályosodik, s hangját a nosztalgia melegsége hatja át.

„A rátótiakban” egy őszi este hajó kötött ki a budapesti rakparton. Szent Száva nevét viselte a hajó, s a lemondott zombori polgármester ott ödög a Dunaparton és a megvilágított hajót nézi. S ezt a jelenetet az író így állítja elénk:

„A lámpa köré letelepedtek a hajósok és hosszúnyakú üvegekkel koccintottak. Arra aztán meggendült a tambura és az éles kis gitárt elnyújtott bűgő férfikórus kísérette, valami délvidéki románc a rigómezei csatáról, avagy egy szerelmes párról becsületes rác trocheusokban. Purcz Endre megállt a parton és egy német szót nyögött: „Heimatsklänge”. Azután együtt dűnnyögte a disz-

kantot a mulatozókkal, míg csak egy könnyesepp nem hullott a bajuszára. Akkor azt letörölte és nagyot lélegzett a városi levegőből, azt érezvén, hogy az idegen szellőben most van valami a szülőföld kedves illatából.”

Ez a „Heimatsklänge” gyakran megcsendül Papp Dániel novelláiban. És méghozzá nemcsak a Bácska, Zombor vagy a Telesckai dombvidék után, de otffelejti képzeletét az író, mint mondtam, a Fruskagorán is vagy egy véd-szent-ünnep vacsoráján, ahol a »mnogaja ljetát« éneklük mély basszusok és sikoltó szopránok egymásba kapaszkodva. Ilyen meleghangú frás a „Ljubica szolgabírája” például, amely úgy kezdődik, hogy a festői leírásban benne van Papp Dániel hazavágyó sóhaja is.

„Ősszel, amidőn leszüretelték a Fruskagóra gömbölyű hegyeit és fönn a Sztrazsilovó tetején hervadt venyigék bologatnak Bránkónak, a poétának sírja körül, Bácskából szekeres karavánok indulnak át a Szerémségbe. A hullámos kis országot hegyoldali szilvásaival, öreg kalugyereivel együtt megaranyozza ilyenkor a vénasszonyok nyara és az ó-naptár összes szentjeiről elnevezett kolostorokba vidám kocsmárosok járnak ekkor ürmösnek való vöröset vásárolni, meg ósillert, amely barnás színű, mint az égett cukor és erős, mint a halál...”

Nem merem határozottan állítani, hogy Papp Dániel szerb származású volt, jöllehet nem egy jel szól emellett így az a tény is, hogy nem szülőhelyén, Morovicán keresztelték, sem a katolikus, sem a református hitközség anyakönyveiben nem találtuk meg a nevét. De kétségtelenül több köze volt a szerbekhez, mint a korabeli magyar diáknak Zombor vegyeslakosságú városában. Talán a tanárai hatottak rá: Demetrovics Sándor, Malesevič Miklós, Zsivkovics Dóme, akik közül kettő nem sokára otthagya a magyar gimnáziumot és elköltözött Szerbiába. De akkor hogyan nem hagyott semmi nyomot rajta az Omladina mozgalma, hogy tudott ilyen békésen elmenni a szüntelenül váltakozó harcok események mellett? Olyan kérdések ezek, melyekre senki se tud megfelelni.

Ami azonban a mi szempontunkból mégis elsőrendű fontosságú, az Papp Dániel magatartása, mely nem engedte meg neki, hogy meghamisítsa ennek a vidéknek nemzetiségi összetételét, de anélkül, hogy programszerűen vagy holmi politikai elvet követve válasz-

totta volna témáit, csaknem minden írásában szerbekkel és bunyevácokkal találkozunk. Azt hiszem abban az időben magyar fró aligha képviselhetett volna becseületesebb emberi és népi hitvallást. Persze, túlzás lenne „kelet-európai tudatról” beszélni, mint ahogyan Féja Géza próbálta meghatározni Papp Dániel politikai koncepcióját. Inkább talán egy bizonyosfajta erkölcsi felfogásról lehet szó, mint Jasa Ignjátovicsnál vagy Szerterijánál, akik nem ismerték a nemzetiségi gyűlöletet, mert szereték szűkebb hazájukat úgy, ahogy volt, minden sajátosságával együtt. Csak hogy a Vajdaságnak ebben a két nagy frójában volt valami komolyabb és keményebb helytállás, amit kétségtelenül a forradalmi korszak váltott ki belőlük, s így nem maradhattak a felszín ábrázolásánál csupán.

De hiszen Papp Dániel is arról tesz vallomást, hogy ő azt akarja megmutatni Bácskából, amit a felszín takar „Tündérlak Magyarhonban” című novelláskönyvének előszavában egy népi legendát idéz, s ezzel próbálja megmagyarázni irodalmi szándékát:

„Egyszer zivataros éjszaka volt és egy portyázó komiszáros eltévedt legényeivel a dubokai pusztán. . . Az eső és a szél paskolta a nyergeket s a kukoricásban, mint egy ismeretlen őserdőben botorkált ló és lovas, míg egyszer csak a föld alól világosságot nem látott a komiszáros. Hát mi volt ott? Egy kis üreg folytatása gyanánt egy egész tündérkastély volt a föld alatt, kiporcelánozott falakkal, ezüstös löszerszámokkal, selyemmel terített asztalokkal és aranyos nyoszolyákkal, és azon éjszaka abban aludt a komiszáros. Az Isten tudja, kinek a földalatti kastélyában. talán a Rózsa Sándoréban. De jött a reggel és a komiszárosnak tova kellett mennie, s ő kibotorkált a kukoricából — így a legenda — és elmondta az egészet a svalizsérok ezredesének. „No, hát megkeressük azt a tündérkastélyt”, mondta a svalizsérok ezredese, s a pusztára nyomban kivonult az egész regimenttel, hogy megkeresse a tündérkastélyt. S azt mondja aztán a legenda, nyolc álló napig portyázott is ott a lovasezred, s minden szár kukoricát eltapostak a svalizsérok lovai, de csak nem tudtak ráakadni a pompára, amit ott a föld alatt látott a komiszáros. . . Mi van a földszín alatt Bácskában?! . . . Hogy is kaparná ki azt idegen patkó?! . . . A Pegazusnak, a patkónak odavalónak kell lenni, hogy a füvek és nádasok

alatt megtalálja a tündérkastélyt. Mert az megvan nálunk és én itt még sok száz sort írhatnék az aranyról és nap-sugárról, ami a szívembe világít, ha hazagondolok a messzeségből. De én nem a hazámat akartam itt földicsérni, csak meg akartam magyarázni a címét ennek a könyvnek.»

S most már igazán itt az ideje irodalmi szempontból tüzetesebb vizsgálat alá venni Papp Dániel életművét s megnézni, sikerült-e néki ezt a szándékát, hogy a felszín alatti Bácskát felfedje, csakugyan megvalósítani?

Mondtam már, ugyebár, hogy Papp Dániel írásait nem lehet kiemelni a korból, melyben megszülettek. Ez egyben azt is jelenti, hogy menthetetlenül elmerültek az egész milleniumi Magyarország görögtüzes, csalfa álmokban ringatózó világával. S ha most tudós professzorok le is fújták róla az idő porát, attól sajnos még nem került közelebb az élethez ez a mi szegény földünk. Vizsgálhatjuk, magyarázhatjuk, meghatározhatjuk a helyét az irodalomtörténetben, mindez azonban merőben literátori vállalkozás marad.

És meg kell mondani azt is, hogy Papp Dániel egész munkássága ilyen steril és alapjában véve erőtlen literatúra volt. Csak így válik érthetővé, hogy a nála huszonöt évvel idősebb Mikszáth ma is olyan élvezetes, mint fél évszázaddal ezelőtt, s hogy a korban vele egyidős Tömörkény elbeszélő művészetének hatása máig se vesztett erejéből.

S most megint össze kell szednem a bátorságomat, amikor e kegyetlennek tűnő megállapítás taglalásához hozzáfogok, mert megzavar a tény, hogy Osvát Ernő, Ignotus, Molnár Ferenc, Bródy Sándor és Kárpáthy Aurél olyan elragadtatással írtak róla és a modern magyar irodalom előfutárát üdvözlétek benne. Ugyanakkor Tömörkényt észre se vették. köztudomású, hogy Ady eleinte igen lekicsinylően nyilatkozott a szögédi homokvilágnak erről a tiszta-szemű és költői szívű felfedezőjéről. Mi volt Papp Dániel novelláiban, ami így meg tudta vesztegetni a Nyugat szervezőit? A könnyed világiasság, a den-dis fölény, az írásművészet bravurja, a virtuozitás, ami abban az időben, amikor még nem oszlott el a táblabíróvilág szalonnás légköre, friss nyugati légáramlatot lehelt magából. A forma újdonsága — ami ma oly régiesnek tűnik —, a hang kötetlen szárnyalása — amit most avasnak és mesterkéltnek érzünk

— és nem utolsó sorban az az anyagától szándékosan függetlenített szemlélet, ami Papp Dániel írásművészetében mindig messzi távolságban lebegett a valóság fölött. A kor újítói megunták a részletező, kicsinyes realizmust, Eötvös és Kemény konok erőfeszítései az élet minél hívebb ábrázolására az epigonok és akadémikusok literátori műhelyében csakugyan megkötötték a magyar próza fejlődési lehetőségeit. A művészi transzpozíció kérdése akkor lett igazán aktuális a magyar irodalomban, s csak természetes, hogy ennek a több szabadságot ígérő felfogásnak az alkotásról éppen Osvát, Ignolus, a modern magyar irodalom szálláscsinálói voltak a leglelkesebb hívei.

Papp Dániel minden tekintetben megfelel ennek a várakozásnak. Ott kezdte a dolgát, hogy egy olyan Bácskáról írt, amelynek a valóságos vidékhez se topográfiailag, sem időben, se társadalmi szerkezetben nem volt semmi reális kapcsolata. Bácska reális feltárása helyett egy tündérvilágot csinált magának az író, amelynek még csak nem is voltak biztosan megrajzolt határai. Sőt ez az ő világa földrajzi kiterjedésében figyelmen kívül hagyta a leglemibb területi kategóriákat. Zombor, amely Rátóthy gróf nevét viseli a hasonló című regényben, fél óra járásra van a Dunától s a Bega folyik át rajta, melyet a nép itt is Bögének nevez, mint Bánátban. S ezek után érthető, hogy így lesz egy kis tanyacsoportból népes nagyközség, így kerül közel Szerémség Bács-Bodrog vármegye legészakibb csücskéhez, mintha csak a bikityi és dubokai nemesek szekérútját akarta volna megrövidíteni az író a borvásárláshoz. Ez a Papp Dániel bácskainak nevezett költői tartománya azonban csak olyan vidékekre terjed, ahol szerbek és bunyevácok éltek. A táj egységét nála nem földrajzi határok teszik, hanem a népi összetétel, mint ahogyan Mikszáth palócjai sem élnek egy zárt és pontosan körülhatárolható területen, vagy miként Krúdy Gyula nyírségi történeteiben is hiába keresnénk a választóvonalakat. A táj Papp Dánielnél is elsősorban költői hitelt keres, ami azonban Mikszáth és Krúdy műveiben egy kiteljesedett és rendezetten benépesített szerves világ és így a maga törvényszerűségében igaznak és valószerűnek hat, az Papp Dániel egész életművét nézve mégis az irrealitás kódéba vész, ha mégolyan szépen szól is tambura, ha mégannyira lenyűgöző is olykor egy-egy festőien

finom pasztellszínekben felvázolt képe ezen a kódön át.

Azt hiszem, ott volt a baj, hogy Papp Dánielnek nem maradt ideje ennek az álmokból és emlékekből felépített Bácskának sem a teljes befejezéséhez, sem a benépesítéséhez, de még a tudatosításához sem önmagában. Hogy mi van a felszín alatt Bácskában, azt csak szerette volna megmutatni, de adós maradt vele. S ezt az adósságát menthetjük az idővel, az írásra kapott rövid öt esztendővel, de az írónak azzal a tévhitével is, mely a Pegazus patkójával akarta kikaparni a titkot Bácska földjéből. Ez a Pegazus nyalkán és finom gráciával vágatott Papp Dániel alatt, de könnyelműen felszegte a fejét, szertelenül elkalandozott, mintha lovasa csak a száguldást élvezte volna a cél szemmel tartása helyett.

Az ő célja csak az írás volt, az alkotás önmagáért való öröme, de úgy, hogy az ábrázolásnál, a mondanivalónál lényegesen fontosabb volt néki a stílus játékosan könnyed eleganciája, előadásának szíporakázó szellemessége, az írás elokvenciája. Mennyire megfelel ez az írói törekvés a magyar századforduló ízlésének, amely a dekadensek nyugati hatása alatt próbálta megtalálni az európaiságot és fáradtan pihegett a verbalizmusban. Nyilván ide tartozik Papp Dánielnek az a már-már modorosságnak tűnő tulajdonsága is, hogy nagy előszeretettel használja az idegen szavakat, mintha a műveltség fitogtatásával ugyancsak a megújulás előtt álló korszaknak kívánt volna eleget tenni.

De Papp Dánielnek ez a modorossága valószínűleg az írás mindennapi munkájában alakult ki, s cikkeiben a hevület gyakran elsimítja a keresettség redőit, főleg olyankor, ha valami néki kedves témához szól hozzá. Ilyenkor hangja elveszti feszültség mellékzörejét, természetes csengést kap és a korabeli magyar próza stílus legszebb sorait ontja magából. Hadd idézzek egy ilyen cikkéből, mely a hozzá legközelebb álló világot, a vármegyét eleveinti meg:

„A vöröcsákós hajdú lehúzta a bőrtokot és nagy kék-fehér forgót tűzött a fővegére. Úgy áll az erkély alatt meg szent Pál apostol alatt, akinek a vármegyéhez való viszonyáról sohse sikerült megtudnom semmit. Ez, úgy gondolom, egészen kinyomozhatatlan adat és legfőljebb csak sejthető, hogy a patronátus szent Pál bácsi prépostságából

származhatik, amelvet még István király alapított. A bácsi prépost különben mindig egy kalocsai kanonok és Bácsban magában csak ferenci barátok laknak. Ezekről azt tartja a legenda, hogy szám szerint sohasem múlják felül a hármat, de testsúly szempontjából mindig megütik a négyet. A inétermázsát tudniillik.

„Szent Pál szobra alatt ma zászlókat is tűztek az erkélyre: ugyancsak fehér-kék színűeket, mert ez dukál a vármegvének. Az órálló haidú meg szakadatlanul ütögeti a puskáját, mert ez a tisztelés bevett módja. Leemeli vállra támasztott fegyverét és ver tusára nagyot, zörgőset: egyszer a kisebb uraknak, ketszer a nagyobbaknak, vicsapósnak, főispánnak háromszor. Diurnistának persze csak a fejével biccent az öreg.

„Odafönn pedig mozog a gyűlésterem, telve a vármegve három nemzetével. Posztóba oltözött magyar, német, szerb parasztok között jár a tizenöt főszolgabíró. Jaj, be szeretem őket látni egy csomóban! Tisztelt Magyarország, nincsen szebb látványosság, mint tizenöt főszolgabíró együtt, kivált még, ha Popovics Sebő is velük van. Ő pedig velük van bizonyosan, mert ő a kvesztor a vármegveházán és minfe-nütt az és igazi típusa a bácskai közéletnek. Mert származására és vezetéknevére délszláv ugyan, azonban a keresztneve elmagyarosodott régen. Ott van továbbá a régi főispánok arcképei alatt Volarich Dani bácsi is bizonyosan. Ő most hetvenhat esztendő és tiszteletbeli számvevő, holott pedig hajdanában komizáros volt és igaz táblabíró ivadék. Most már öreg volna komizárosnak, de azért ma este ismét konstatálni fogja reszkető tenorhangján, hogy a lengyel igen nagyon búsul hona állapotján.

„Estére fáklvásmenet lesz okvetlenül. Kinek a tiszteletére lesz a fáklvásmenet, tudom is én. Ha kérdezik ezt tőlem, nagyot nézek, mert most hallom először, hogy a fáklvás muzsika valakinek a tiszteletére szokott lenni. Mifelénk azért van fáklvásmenet, mert mi szeretjük a muzsikát, a Plevna-indulót meg a csepegő szurok lángját. Nekünk ez tökéletesen elegendő és nálunk minden fáklvásmenetnél csak igen jelentéktelen szerep jut annak a bizonyos úrnak, aki megjelenik a kivilágtott ablaknál. Mert alulról ugyan beszélnek felfelé, felülről meg beszélnek lefelé, de hát éppen ezért adta a jóisten a mozsarat. A mozsár kitűnő

egy tényező, mert a fáklvászene szónoklat nélkül is csak fáklvászene marad, ellenben mozsár nélkül nem ér az egész fáklvászene egy hajtófát se. Tiszteljük hát a mozsarat, ő régi és avitikus szimbóluma a megyei önkormányzatnak, ámbár ő maga csak a városi dobos által kormányoztatik.

„A mai mozsárdurrogatás, mint már jeleztek, búcsúztatója az általános tisztújításnak. A nemzet meg fog válni a restorációktól és az én szülővármegyém új főispánja, aki alighanem a legelegánsabb főispán Magyarországon, kénytelen lesz elnökölni a közigazgatási bíróság ülésén. Így lesz a dignitásból törvénykező tisztviselő, és így vonul be a dohányfüst patriárchális hajlékába egy igen finom parföm, amelyhez hasonló nem tud gyártani se Atkinson, se Richardson, se Piver se Roger. A modernizmus illata, amely annál édesebb, minél édesebb földből táplálkozik.

„Kiről ma hajnalban is álmodtam, kedves öreg vármegyém, ilyen föld vagy te is. Téreid országos négy folyam árja nem mossa ugyan, de azért mindig csak azt fogom vallani, hogy nincsen gyönyörűbb hullám a Ferencsatornáénál. Ezt mondom most es mondom majd akkor is, ha öreg leszek és ülök árnvékában a diófának, amelyet ifjúkoromban nem ültettem el.

„Utoljára restorálják az uraidat, kedves vármegye, és nehezen sompolyog el szívemből egy régi hangulat. Fáj a búcsúzás nagyon, tedd meg hát kedves vármegye, hogy ne halj meg, hanem hat esztendő múlva tarts még egy utolsó restorációt. Tréfálj meg egy kissé minket, rideg centralistákat, és vedd tudomásul, hogy komolyan úgyse harragszik rád senki”.

Ilyen kedvesen kötődő hangon évődik Papp Dániel a maradi vármegyével, amelyről történetírója, a fiatal Móricz Zsigmond megállapítja, hogy évtizedeken át nem volt kultúralapja. S ő a tizenöt főszolgabíró szereténegyrakáson látni hatalmuk némi megcsorbításával ugyan, de élükön Popovics Sebővel, az országos korhellyel, akit nem ismertek meg a gyerekek, amikor egyszer nappal hazament véletlenül, hiszen évekig csak a hajnali órákban tért lábujjhegven nyugovóra.

Azt se szabad figyelmen kívül hagyni, hogy Papp Dániel nem volt a modern eszmék híve, hogy az Európában már erősödő munkásszolgalmat hitetlenül nézte s a polgári menekülés merőben egyoldalú ítéletét mondta ki a kollektivizmusról: „A sztrájk megeszi

a kollektívizmust! A munkás bért akar és emberi módot, a tőke sorsával nem igen törődik, ha egyszer megvan a szalonnája". S ugyanakkor valami liberális szellemben jelentkező szemlélettel nézte a papi hatalmak tobzódását, ahol azt helyzetük megengedte nékik. Értetlenül állt a Dreyfus-pör előtt, s ugyancsak fulmináns cikkben rontott neki Gyulai Pálnak, aki a klasszikus magyar elbeszélés eltorzulását látta a napilapok tárcarovatában. „Az idők tehát változnak, írja, és ma előáll Gyulai az ő kedves régi alakjaival, Gaállal és Nagy Ignáccal, előáll az ő régi kedves szokásával, a zsörtölődéssel, de a sajtó korholásában ő is a divathoz alkalmazkodik. Ezt még csak elviseljük. De úgy látszik, nagyon változnak az idők, s nemsokára mi fogjuk használni a kedvelt akadémiai mondást. Mi leszünk a haladó karavánok”.

De ezekből az élehangú, a gyakorlott újságíró és az európai tájékozott-ságú ember tüneményes ügyességgel rinosztó cikkeiből se derül ki valami határozott világnézet vagy eszmei elkötelezettség. A kenyerét kereső kultúrált literátor szabadosságánál többet alig mondanak ezek a cikkek a mai olvasónak. Hanem úgy látszik, ez a kissé gúnyos, olvkor-olvkor a szatíra mérgeivel átitatott hang mégis újszerű volt az akkori magyar publicisztikában. Az a tizenöt esztendő, ami a Nvugat megindulásától Papp Dánielt elválasztotta, az a tíz év, amire még szükség volt, hogy a magyar közéletben a tényleges szabadság igényével lépjen fel a szellem embere, mint Ady, Ignotus és a többiek, olyan erjedéssel teli, mozgalmas folytonosan pezsgő és szikrákat vető korszak volt, amilvet századok alatt is ritkán formál az idő. És szabadon sejtetni legalább egy olyan következtetést, amit egyébként Papp Dánielnek éppen a cikkeiben hang és módor tekintetében oly sokszor örvendezve fedeztünk fel, ti., hogy annak a szabadabb korszaknak, amit Ady és társai hoztak a magyar közéletbe, legalább a hangjával, támadó lendületével, szatirikus hevületével többek között ő volt az előkészítője. Az a Papp Dániel, aki semmiben se tudott maradéktalanul hinni, aki sokszor cinikus volt és még többször vigyázott azért a formára, hogy a magyar felsőbb rétegekhez tartozó olvasó, a kúriák lakója éppúgy, mint a pesti polgár ne ütközzék meg az ellenzéki gondolon, de a kifogástalan kozór egy-egy virtuóz fordulatáért vagy

nyájás mosolyáért elnézze néki azt is, amiben nem ért egyet vele.

Az ő hevülete a forma iskolájába volt bezárva. Nem tudott vagy nem akart kitérni a korlátok közül? Erre baios volna megfelelni. Talán megint csak az időre kellene hivatkozni s arra a körülményre, hogy Papp Dániel elsősorban homo literator volt, mester-séget látott az írásban, nem pedig eszközt, amely mélységbe és magasságba visz.

Nem véletlen, hogy ilyen hosszasan időztem Papp Dániel publicisztikai munkásságánál s későbbre hagytam a szépíró ismertetését. Gondolom, nem tévedek, ha azt mondom, hogy ez az ő közéleti szereplése az újságírásban egyúttal elbeszélő művészetének sok kérdésére is magyarázatul szolgál.

Vegyük csak „A rátótiakat”, egyetlen regényét, amelyben a sápadt és fölötébb vérszegény meséért a szatíra s a kacagató jelenetek egész sora kárpótolja az olvasót. A mezkövesedett hivatalnok-szellem gúnyrajza néha Mikszáthénál is kegyetlenebb, s tájleírásai nem egyszer vetekszenek a „nagy palócnak”, félreismerhetetlen mesterének hegyvidéki képeivel. De a nyájás mosoly, sajnos, itt se marad el, a hazavagyódás érzelmes részei eltompítják nála a szatíra élet és persze, hiányoznak nála azok a nagy és szabadon folyó kitérők, amelyek, ha megláztítják is a kompozíciót, az elbeszélés buja vegetációjának gazdag szigetével vannak tele. Papp Dániel nem bírja a nagy áradásokat, egészen apró pihentetőket hagy az olvasónak, egy szüreti mulatságot például, a mezei munkálatoknak o'ajnyomatát vagy a Purczovicsból Purczá vedlett polgármester elérzékenyedését a hazai hangulaton. Regényében mégsem a meseszövs fogvatékosságát hiányolhatjuk vagy a szerkezeti bizonytalanságot, hanem az író viszonyát anyagához. Túlságosan nagy távlatot vett az emberábrázoláshoz éppúgy, mint a tájhoz, a vidékhez, amelyben története játszódik. Ez a nagy távlat is Mikszáth-hatás, csakhogy a mester-nél tér és idő szervesen egybefoly-nak, míg Papp Dániel regényében légtüres tér tátong az író és világa között. S ezt a szakadékot nem hidalja át folytonosan feltörő és költői szavakba foglalt nosztalgiaja sem, ellenkezőleg, ez leplezi le a mesterség ellentmondásokban tükröződő tévedéseit. Ez az erőltetetten nagy távlat a fiatal író szem-

léletében, mai látószögből nézve, olykor komolytalanul hat és nem hozza meg a szatirikus bírálathoz lehetőséget, hanem nyegleségnek tűnik. Nem azt akarom mondani, hogy az olyan valóban jelentéktelen esemény, mint a pozícióért való harc egy kisváros úri társadalmában, nagyobb figyelmet és több komolyságot érdemelne a szerzőtől, az viszont, hogy helyenként mégis megértéssel hajol le parányivá zsugorított hőseihez az író és emberi részvétellel szól róluk, következetlensége és bizonytalansága mellett tanúskodik.

Nem csoda, hogy »A rátótiakat« meg jelenése után tíz évvel már elfelejtették, mint ahogyan feledésbe merült a korszak epigon-irodalmának számos olyan terméke, amely pedig a maga idejében sikert aratott.

A novellái között azonban van néhány darab, amely nem érdemelte meg a feledést. Mindenekelőtt a »Szállási Rómeó«-ra gondolok, amelynek atmoszférája a századforduló után is kikezdetlenül maradt és Petrovics Velyko ravangrádi történeteit idézi fel. Azonkívül ebben a novellájában mutatkozik meg leghatározottabban Bácska romantikája. Pedig maga a történet nem nagyigényű: egy szerb parasztlány és egy bunyevác legény szerelmét meséli el benne az író, de úgy, hogy a szülők ősi viszálykodásának valami többet sejtető értelme van: a nemzetiségi vidék örök nyugtalanságának felhője vonul át rajta. A boldogtalan szerelem okozója egy gyilkosság, melyet a leány bátyja követett el, agyonütvén udvarlójának testvérét, mire a szerelmes Bilics Iván rágyújtja a házat kedvese családjára. Az emberölésért csak egy évet kap a legény, mivel a törvény Bácskában nagy megértést tanúsít a virtus iránt, a gyújtogató viszont hét esztendőre vonul a börtönbe, mert a vagyon rongálása nagyobb bűn ezen a vidéken, mint a gyilkosság.

De ahogyan Papp Dániel ezt a rövid, alig ötoldalas novellát felépíti, ahogyan meséjét sűríti és magától értetődő természetességgel, röviden és szűkszavúan elmondja a szerelmet, a gyilkosságot, a gyújtogatást, mintha nem is az volna a fontos a történetben, hanem a más törvényeket valló vidék légköre, amit valóban maradéktalanul éreztet, mindez egy igen erős tehetségű íróra vall. Tájéleírása is ebben a novellájában a legtökéletesebb. Ilyeneket ír benne:

„Ott csak egy kis kápolnája van a havi Boldogasszonynak: valami ala-

csony dombon, ahová imádkozni járnak a bunyevác, tehát katolikus Bilicsek. Onnan aztán végiglátni az egész fák közé rejtőző szállást, országútmenti két sor házával, vékony, kérgehullott jegenyéivel, amelyek nyári reggeleken mindig ájtatosan bólogatnak a harangszónak, még a Kilicsek sora előtt is, akik pedig rációk, tehát óhitűek. Ilyenkor különben is nagy a szenzáció, a Gradinán megmozdulnak a napraforgók, kivörösödnek a pipacsok és a harmat hófehér asszonylábakat keres, hogy csokolózhassek kedve szerint. A nap sugar meg belopózik a Bilicsek és a Kilicsek szívébe és a halálos ellenségek sokszor még jónapot is mondanak egymásnak. Úgy tudom különben, hogy ez az eset most már megszűnt végképpen: azóta, hogy a szegény Kilics Zorka lábát nem csókolja többé a harmat. Zorka meghalt szerelemből, szerencsétlen ivott és elment a föld alá, itthagyván gyönyörű nyakláncát, amely negyvenkét darab körmöci aranyból volt összefűzve. Most a Gradina pipacsai helyett nyílik meg elhervad sírján a szent virág, a bazsalikom.”

Papp Dániel ebben a novellájában is megőrizte könnyed hangját és derűs szemléletét, csak éppen talán a távlata lett rövidebb a bácskai világhoz, s megértése nagyobb. Ennek a két fontos tényezőnek mértékkel való alkalmazása azonban éppen elég ahhoz, hogy biztos egyensúlyban tartsa a novellát és a tragédia felhője alól is át engedje sütni a napfényt. Megint csak idéznem kell:

„... Egy tavaszi délutánon, alighogy titkos légyottjáról hazajött Zorka, hazajött a bátyja is, Miklós. Még csak éppen szürkülni kezdett az ég alja és bent a tanyai szobában csendesen pipázgatott az öreg Kilics. A fiú búzáat vetett meg boronálni is akart aznap, és így csuda volt, hogy olyan hamar megjött.

— Mi az? — kérdezte az öreg.

A fiú szegre akasztotta a tarisznyáját.

— Baj van apám.

— Micsoda baj?

— Agyonütöttem a bunyevácot!

— Melyiket?

— A Matát.

Az öreg egy kissé megcsóválta a fejét:

— Nono, az baj. Hát aztán hogy esett?

A fiú szalonnát vágott magának, leült és előadta az esetet. Nem nagyon

színezt, csak éppen a legszükségesebbet mondta el:

— Épp a földünk sarkában álltam ahol kanyarodik az országút, friss volt még a szántás-vetés és ott akartam kezdeni a boronálást. A béresek mind a felső végen dolgoztak, hát arra hajt a bunvevác és kerülőnek utvág a földünkön. tán tíz lépést akart megtakarítani vagy éppen csak, hogy megbosszantson. Mondom neki: — A csillagodat. Sófia, ezért még számolunk. Ő erre végigvág rajtam az ostorával, én aztán fogom a két kezemmel a kisebb boronát és utánahajtom, a sarka, éppen a bal halántékát érte... ő hanyat fordult a kocsiiban, a lovak meg kocogtak tovább.

— Hát a borona?

— A boronát is elvitte a kocsi.

— No már semmit sem lehet rádbizni — mondta az öreg és felállt, egy kis ideig csak járkált, azután meg fölvetta a sötétkék ruháját.

— No, fogj be, Nikola, bemegyünk a városba a kapitányhoz.

A fiú szója nélkül engedelmeskedett. Az édesanyja meg a lánytestvére sirt, jajveszékelt a távozók után és ugyanakkor bekocogott a Bilicsék udvarára is egy hajtatlan szekér: a vendégoldalból kilátszott Bilics Mata véresfejű holtteste s a Bilicsék boronája. A fél-szerből csaholva futottak előre a kutyák és az öreg Bilicsné lerohant a folyosó három lépcsőjén, hogy megállít sa a szekeret. Aztán meg elkiáltotta magát vékony, sirató hangon:

— Jaj, jaj, fájdalmas szűzanyám: megölték a rácok!

Amilyen megértéssel Papp Dániel tudomásul vette a nemzetiségi ellentéteket, oly természetes egyszerűséggel tért napirendre afelett is, hogy aki érvényesülni akar Magyarországon, annak le kell oldania magáról a származás kötelékeit, s olykor még a szerelméről is lemondania. Ez a magva annak az elbeszélésnek, amelyben azt meséli el, hogyan maradt pártában Lyubica, a szép kocsmároslány csak azért, mert udvarlója, a zsárkóváci Badnyák Sándor, akiből szolgabíró lett, tele volt adóssággal. Ez a belenyugvással teli bölcs lemondás indítja el önvallomásszerű írását is. »A fekete kabátot«, amelynek meséje nemcsak akörül folyik, hogy Czár Miklósnak, a szerb származású diáknak nem volt fekete kabátja, s ezért nem mehetett el a bálba, hanem a beolvadás folyamata fölött érzett bánatát is elpanaszolja.

»Czár Miklós most már nem törődött a bosszantásokkal. Tenyerére támasztotta a fejét és úgy hallgatta a fiatal professzort, aki Madáchról magyarázott éppen. Czár Miklós az irodalommal határozottan rokonszenvezett és emellett tanúskodott az a körümeny is, hogy a nyelvek csoportjában mindig az első volt az osztályban. Persze, hogy a magyar irodalmon kívül sokszor egyébről is szeretett volna hallani: és gyakran gondolt az ő rác anyanyelvének édes ritmusára, sokszor hallotta fülébe csengeni a rigómezei dalokat, amelyeknek sima trocheusait oly komor kórusokban tudják énekelni az arató legények, arató leányok. Munka után, midőn az alkonyat porfelhőiben úszik a kövér bánási táj és a kenderföldök zöldjéből hűvös, nedves esti lehellet száll az országútra. Czár Miklós az iskolában, persze, nem hallott mindezekről. Vuk Karadzicsnak hosszú, fehér bajszát csak akkor látta a szeme előtt, midőn Arany Jánosról beszélt a tanár. De amidőn ismét Petőfi lírájával foglalkoztak az irodalmi órán, akkor az ő lelkében is megcsendült Bránkó Radicsevics költészete, e búsongó mandolinszó, amelyet még most is újrasuttognak a szerémi hegyek, ha jó a tavasz és kizöldül az ormon a rác Petőfi sírja.«

Lehetetlen meg nem állni újra és elcsodálkozni azon a tényen, hogy Papp Dániel, akit a siker Mikszáth, Kiss József és Herczeg Ferenc társaságába vitt, hogyan tudott annyiszor elbúsulni a »Heimatsklänge« otthoni üzenetein és ismételtlen visszatérni Branko Radicsevics költészetéből kapott egész életére szóló élményéhez.

Azért kockáztattam meg az állítást, hogy ez a novellája önvallomásnak is beillik, mert a zombori gimnázium értesítői szerint minden adat egyezik a történetben elmondottakkal: Papp Dánielt özvegy édesanyja nevelte, irodalmi készségével kimagaslott osztálytársai közül, s így valószínű, hogy az igazgatót csakugyan néki kellett volna felköszöntenie — ha lett volna fekete kabátja. De mivel ennek a fekete kabát hiányának tragikusan gogolyi története a báltól is eltiltotta, s az iskolai érvényesülésnek is útját állta, csak egy elkieseredett kiáltás szakadt ki belőle anyja felé:

»Apámat mért temetted a fekete kabátban?!...«

Egy másik, érzelmes alaphangulatra épített, de markánsan egybentartott el-

beszélése a: Králeyevics Márkó. Ami melegség átsüt rajta, az nemcsak a gondtalanul jászadozó gyerekek egyikének hirtelen halála a tó vizében, hanem egy messzebbre mutató szimbólum is Králeyevics Márkó haláláról. A gyerekek ott a tóparton újraélik a legendákat és szerb népmeséket s az uszkok hegyeket helyettesítő agyaggödörökben mint a leigázott bosnyák nemesség fiai, megválasztják fejedelmüket: Králeyevics Márkót. A novella meséje ez után a »történelmi aktus« után visszatér a gyerekek egyszerűbb játékának elbeszéléséhez, a kis Petrovics Euthim, a pópa fia azzal gyakorolja Králeyevics Márkó virtusát, hogy megbuktatja társait a vízben, míg aztán nem jön fel többé a felszínre, úgy húzzák ki holtan a zsilipen dolgozó csákyás emberek. S ekkor gyullad fel a messzire ragyogó szimbólum csillaga, mintha maga az író búcsúznék a legendától, mítoszoktól, népmesék arázsától, egész édes gyerekkorától, mintha nemcsak a Králeyevics Márkónak nevezett kis Euthim halt volna meg, hanem az igazi királyfi tűnt volna el örökre Papp Dániel szívéből.

A kalugyerekről szóló története nem mosnak ugyan ilyen mély medret maguknak, felhőtlenül szépek, egzotikusan eredetiek és a nosztalgia azokból is kiérződik. A kor divatja az irodalomban is kedveli az egymásba olvadó tónusokat, a lefojtott színeket, a nyugodtalanul folyó mesét az érzelmesség mezei virágokkal teleszórt partjai között. S Papp Dániel a maga korában kitűnően meg tudott felelni ennek az igénynek.

Hogy mi van a felszín alatt Bácskában? — azzal, persze, adós maradt. Nem látta meg a felszín alól nem is oly ritkán feltörő valóságot, vagy pedig nem akart szólni róla? Ha igaz, hogy szerb származású volt és mégis magyar író lett belőle, akkor az alkalmazkodás, a józan igazodás érthetően sok mindentől elfordította a tekintetét. Akkor nem szabad csodálkoznunk rajta, hogy csak a békés együttélést hirdette és legfőljebb az emlékezés hangulatában kapott erősebb csendést a hangja.

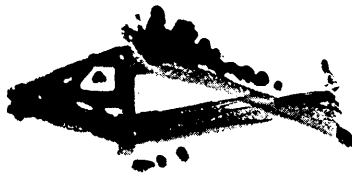
És mondta már, hogy az ő bácskai világa, amelynek inkább ígérettel teli költői képzetét szerkesztette meg anélkül, hogy futotta volna erejéből és idejéből annak gazdagabb, szervesebb és teljesebb tartalmi kialakítására, tulajdonképpen egy szélesebb területet vett a birtokába, azokat a vidékeket, amelyeken szerbek és bunyevácok élnek, beleértve Bánátot és Szerémséget is, tehát Vajdaságot. Ha így nézzük munkásságát, akkor annak ellenére, hogy más korban és más körülmények között élt és alkotott, mégis az idősebb testvérhez húzó szeretettel kell közelednünk hozzája.

Nem lehetett más, mint ami lett belőle, mert talán egész rövid életére hatással volt ama fekete kabát hiánya. És öt év az írásra nagyon rövidre szabja a lehetőségeket. Így csak sejtethetjük, hogy a Nyugat megindulásával, a forradalmi eszmék mind szélesebb térhódításával mivé lehetett volna ez a tehetséges bácskai fiú, az írás mesteriségének ez a virtuóz művelője. Mert ahogyan az ő prózájának formai hatását a Nyugatosok korai írásain is éreznünk kell, igen valószínű, hogy ő se vonhatta volna ki magát világnézeti szempontból a határozottabb egyéniségek, a radikálisabb felfogású s a nyugatalanabb vérmérsékletű újabb nemzedék befolyása alól.

De ő az alatt az öt év alatt is, amíg írt, a tüdőbajával volt elfoglalva, háliába járt tisztább levegőt szívni s anélkül, hogy írásain érződnek, lassan a halálra készülődött. Ezt bizonyítja epitáfiumként írt egyetlen kézírásban fennmaradt verse:

*Hét miriád évig
A Tejút mér földköveit olvasám,
S nem lett vala végük.
Hét miriád neont
Láttam egy harmatcöppbe szállni,
És újra kelt valamennyi.*

*Most szederág hajlik
Fölöttem,
Szívemből
Forrás csergedezik,
Fejemből virágok nőnek.*

Önarckép, félhomályban

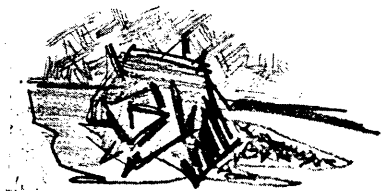
Ács Károly

*Nem is fej ez, egy rejtett csillagrendszer.
Bolygó gondok, gondolkodó anyag:
Zúllott kozmosz a homloka alatt.
Valami valahol megindult egyszer,*

*És most görög, gyorsuló kerekkel;
Órület viszi, szerelmes harag,
S majd valahol szeliden fönnakad.
Akármilyen ez, mit bánom én, de nem fej,*

*Nem emberarc. Forduljatok el tőle
Kíméletesen, nehogy arcotokban
Magára véljen ismerni; hiába*

*Húzódik majd szánivalóan dőre
Mosolyra pár félbenhagyott vonása –
Akkor jön rá, hogy mennyire valótlan.*

Hulladék

Németh István

Szutykos, nagymellű, nagyhasú, széles, tömzsi öregasszony volt. Mindig hajadonfőve járt, már nyáron, ritka, ősz haját pici kontyba tűzte. Nem volt rajta egyéb, mint az az ócska festő ruha, mely szinte örökké ragadt a pizsoktól. Tipegve, szuszogva járt, bal kezében a hasán tartva mindig volt valami rogygyá olvasott tízfilléres ponyvaregény, elmaradhatatlan kelléke volt ez, mint papnak a breviárium. Nehézkes mozgásával, s ponyvával a hasán hasonlított is az elaggott, elhízott plébánosokra, annál is inkább, mert ő is, még menet vagy séta közben is, olvasott. Körülötte elmaradhatatlan bolygókként egy csomó apró gyerek nyüzsgött mindig, az unokái. Ha a gyerekek marakodtak, vagy hangosabban veszekedtek, találomra, föl se nézve a ponyvából, jobb kezével közéjük cserdített, s ilyenkor mindig, de mindig Mari nevű legártatlanabb és legszelidebb unokáját találta nyakon. Akkor Mari nyarvogott:

— Nem is én voltam!...

De az öregasszony mélyen elmerülve olvasott, mit bánta ő ki volt, csak ne ordítozzanak túlságosan, figyeljenek a dolgukra.

Így, unokáitól körülvéve, ponyvával a hasán, szokott átbillegni hozzánk is, az udvarunkba, napjában többször. Hogy mikor jött és mikor távozott, sohase vettük észre, nem köszönt sose és nem úgy jött, mint aki valami fontosat akar mondani vagy kérni, hanem csak bebállagott az udvarba meg kibállagot; mintha mindig ott lett volna és mintha sose lett volna ott. Volt mikor, persze föl se nézve a kőnyvből, s figyelembe se véve külhez intézi szavait, azt mondta:

— Az a csavargó az éjjel már megint nem jött haza.

Nem fűzött hozzá semmi többet, de felesleges is lett volna. És harag nélkül mondta, mintha azt mondta volna: fene ezeket a bűdös legyeket, — amit nyáridőben kisezerszer mond az ember napjában, s hangjából már a bosszúság is kikopik.

A mi udvarunk népes udvar volt nagyon. Kezdeném a felsorolást talán a Micivel, azért is, mert nő, és azért is, mert ő volt az udvar tündére hosszú éveken át, míg csak ott lakott. Délutánonként a Mici bikinire vetkőzött, bekente magát napolajjal, végignyújtózott az udvar mélyén lévő

kiöregedett, rossz hordárkocsin és süttette szép, formás, majdnem csupa meztelen testét a gyönyörű, jó nappal. Jaj, a bognársegédek, de különösen az inasok — mert volt ezekből is jó pár az udvarban — úgy csinálták ilyenkor, hogy mindig találtak valami munkát az udvar mélyén, ha csak annyicskét is, hogy elstáljanak a hordártalyigáig meg vissza. De ott, ha életükbe került is, megálltak egy-két pillanatra, a szemük tüzes sugarával segítettek a napnak szebbre barnítani Mici elnyúló, tündéri testét. Volt köztük egy, az már segéd volt és bátrabszívú, aki szóba is elegyedett olykor Micivel, imígyen:

- Micike, nem fél, hogy elolvasztja a nap?
- Nagyon messze van ő ahhoz.
- De mégis!
- Mégse!
- És ha közelebb volna, akkor se félne?
- Ha nagyon közel volna, még úgy se félnék.
- Miért?
- Mert akkor én olvasztanám el őtet.
- Ejha, olyan tüzes a Micike?
- Még tüzesebb!
- Engem is elolvasztana?
- Ha nem vigyázna magára, nem garantálnám.
- De moziba azért eljöhetne velem.
- Elkésett, kedves, már van jegyem.
- Egyszer azért eljön?
- Egyszer majd elmegyek.
- Az anyátok istenit, hol vagytok már megint!

E minősíthetetlen hang tulajdonosa a bognármester volt. Mert míg a bátorszívú segéd Micivel beszélgetett, körülólalkodták az inasok és tanulták az udvarlás fortélyait, a műhely meg eközben szép lassan teljesen kiürült. Hogyne dühödött volna fel a bognár. Haragjában egyszer már azt is megfogadta, hogy fogad egy bikinis Micit a műhelybe, s záróra után rászabadítja az éhes inasokat, ha már nem bírnak magukkal. Egyszer, szintén dühében, nekirentott Micinek és szintén minősíthetetlen szavakkal lehordta, hogy miért nem megy máshová mutogatni magát, sőt még a bordélyházat is emlegette, persze a szó közhasználatúbb formájában, mire Mici lassan felemelkedett a hordártalyigáról, kettőt-hármat lépett a bognár felé, megállt előtte kihívóan, tündökölve fiatalságában, és azt mondta:

— Kedves kerégyártó úr, én nem tehetek arról, hogy megöregedett.

Kerégyártó úr erre köpött egyet és képéből kikelve otthagya Micit.

Volt az udvarunkban továbbá egy görbe kis munkás is, akiből harapófogóval se lehetett kihúzni a szót, de ha egyszer kinyitotta a száját, akkor biztos, hogy a szocializmust szidta és ócsárolta, mert még mindig nem volt saját gépkocsija. Rádiója azonban volt már, de azon csupán operettzenét hallgatott, s ha felesége felcsavarta, s véletlenül valami előadást közvetítettek, mondjuk a korszerű mezőgazdaságról, de lehetett a Rádió Postája is, dühösen felugrott és sakálmódra ordította:

— Torkig vagyok már veletek! — és keresett valami operettzenét. Közben odaszólt a feleségének: — Irtál már a rokonodnak?

Ez a rokon Kanadában élt, erdőt irtott, és egy kimustrált hajó kabinjában lakott, de saját autója volt. Meg is egyeztek abban, levél útján, hogy ő küld autót azzal a feltétellel, ha ők egy asszonynak valót küldenek ki neki. Fizeti a hajójegyet, mindent, s mihelyt megérkezik az asszonynak való, máris küldi az autót. De ezt az ügyet eddig nem sikerült nyélbeütöniök.

Volt aztán az udvarunkban egy idősebb, nyugdíjas úr, akinek legfőbb foglalkozása és szórakozása az ebek pároztatása volt. Nem szeretném az izléstelenség vádját vonni a fejemre, ezért üzelmeiről nem is írok, de személyét nem hagyhatom ki, mivel ő volt az, aki a szutykos szomszédnénit be akarta szervezni kutyakerítőnőnek, hogy hatalmas, bővérű kanjának megfelelő partnereket keressen. De ezt az öregasszony nem fogadta el, és ezért nagyon haragudott rá.

Nem említettem még a háztulajdonost. Örökké bíbelődő kis nénike volt ő, akinek ezres bankók penészedtek szerteszt eldugdossa szobájában, de ő ágrólszakadtan járt-kelt, és kocsiról lehullott széndarabokat, szélkergette papírrongyokat szedegetett az utcán, mert szíve nem bírta volna el, hogy valami felhasználható kárba vesszen, noha amit ő összegyűjtögetett az utcán, az végül is saját szemétdombjára került, s aztán a szemetes kihordta a város szélire. Nyájas, örökké mosolygó, fehérhajú nénike volt, a legyeket inkább lehessegette magáról, semhogy megölje őket.

— Ők is szeretnek élni — mondta még a svábbogarakra is.

Hát így voltunk. Tarkabarka társaság volt a mi udvarunk, de megvoltunk, egyrészt, mert akik itt laktak, nem mehettek máshová lakni, másrészt pedig, mert nem sokat törődtünk egymással és egymás dolgaival. A békeséges együttélés alapfeltétele ugyanis az, hogy túrtóztatni kell magát az embereknek és nem mindenáron segíteni a más baján. A Kerékgyártó úr, azaz a bognármester minősíthetetlen ordítzásait — Micit kivéve — megbocsátólag, elnézően fogadtuk, mert mindnyájan tudtuk, hogy a rend érdekében kiabált.

Mindnyájan saját magunk bajába merülve túrtuk a közös udvar átkát, ahová az élet összegyömösölt bennünket. Hogyan is vettük volna akkor észre a szomszéd öregasszonyt, aki folyton ponyvaregényt olvasgatva napjában többször is megjelent udvarunkban, majd ismét eltűnt seregnyi unokáitól körülvéve.

Jött a tertyedt, szutykos öregasszony, hasán a filléres ponyvával, mint pap a breviáriumával, zajgó unokái közé csapott és mindig a Marit találta nyakon, aki a legcsendesebb és legártatlanabb volt, de eközben fel sem nézett olvasmányából és közömbös hangon ezt mondta:

— Az a csavargó már három napja nem jött haza. . .

És aztán került-fordult az udvarban unokáival és megint eltűnt.

Az a bizonyos csavargó a veje volt, akiről mindnyájan tudtuk, hogy sokszor hetekig se jön haza feleségéhez és kis porontyaihoz, hanem csak akkor, — az öregasszony szavajárásával élve —, mikor gyereket kellett csinálni. Pedig már volt gyereke a rádión, a nyugdíjas öregúr dúshabú, langyos esővízben fürdette kutyáját az udvar közepén, s a tipegő, örökké mosolygó, fehérhajú házínéni egy kilónyi szenet hozott be az utcáról ócska slafrokjában, az inasok pedig fütyörészve verték a tengelybe a kocsiküllőket, akkor, akkor ezen az áhitatos, szép nyári délutánon egyszerre, mint az ézengés, eldőrdült a bognármester minősíthetetlen hangon.

Egy nagyon szép, csendes nyári délutánon, amikor Mici kissé el is szunyokált bikiniben a hordártalyigán, a szóltan, görbe kis munkás a leg-

sebb operettzenét hallgatta a rádión, a nyugdíjas öregúr dúshabú, langyos esővízben fürdette kutyáját az udvar közepén, s a tipegő, örökké mosolygó, fehérhajú házínéni egy kilónyi szenet hozott be az utcáról ócska slafrokjában, az inasok pedig fütyörészve verték a tengelybe a kocsiküllőket, akkor, akkor ezen az áhitatos, szép nyári délutánon egyszerre, mint az ézengés, eldőrdült a bognármester minősíthetetlen hangon.

— Inasok, az anyátok istenit, hol a hulladék?!

Az egész udvar felrettent a durva hangra, Mici is felrezzent szendergéséből és felknyökölt a hordártalyigán.

— Tudtom nélkül eladjátok a hulladékot és a kurvákra költitek az arát!

Az inasokban meghűlt a vér és egymásra néztek, mintha az alattomos tolvajt kutatnák egymás közt.

A mester úr nem hiába dördült el: a fásfészerben egy szál hulladék fa sem volt. Véletlenül betévedt a nagy, örökké tárva-nyitva álló fásfészerbe és az üres volt.

A kutyáját mosó nyugdíjas öregúr talpra szökött, kutyáját otthagyta a kádban, és odakocogott a mester úrhoz. Bizalmasan súgta:

— Kerérgyártó úr, ezúttal az inasok ártatlanok. Én tudom, hová tűnt el a hulladék.

A felgerjedt mester rácsapott az öregúrra és megrázta:

— Hová?

— A szomszéd öregasszony unokái hordják már hetek óta. Bejön azokkal a szutyokkal, egy-két darabot hónuk alá csapnak és kísétnak szépen. Én figyelem őket. Ki vannak tanítva, kérem, azok a kölykök.

— Hú, hát hol vannak?

— Lesse meg őket, kérem, majd jönnek azok.

Már az egész ház kint volt az udvaron.

Legelsőnek a görbe kis munkás nyilatkozott az esetről:

— Pffú, ilyen a szocializmus, lopni kénytelen az ember!

Mici is ott volt, bikiniben, feketére égve, tündöklő testtel és kihívóan, szemében káröröm csillogott.

Egyik tüzelte, a másik csillapította a felbőszült mestert. A fehérhajú házinéni elpityeredett. Boldogan arra gondolt, hogy ami szemetet szed ezután az utcán, a szomszédba viszi, ott tán fel tudják használni.

— Pörre megyek! — üvöltötte a mester. — A szememet is kilopnák. És ti vakok vagytok?! — fordult az inasokhoz és a hozzá legközelebb állót úgy megpenderítette, hogy elesett és hason csúszott a földön.

— Ezért pörre megyek! — üvöltötte tovább, mint a megháborodott, s haját tépve föl-alá szaladgált az udvarban. — Mert akárhogy van, törvények még vannak!

A görbe kis munkás kárörömmel bólogatott.

A mester pedig folyvást zúgta:

— Esküszöm, ezért pörre megyek, mert még vannak törvények! Megmutatom! Meg-mu-ta-tom!

Acs József szövegrajza

Leszámolás

Herceg János

Mikor már elfűjték a lámpát a Fejbeveri csárdában s a cimbalmos, cylinderét búsan a feje alá téve, elszunyókált a kecskelábú lócán, akkor jött fel a nap piros derengéssel Matuska nadrágszabó elméje peremén, mint amikor egyetlen füttyszóra meghasad a titok és kibuggyan belőle az élet.

Azt mondta neki egy mély női hang:

— Menjen már a frászba, magáért nem rontom a szemem evvel a rossz világitással. Ott van a Rapos Jula a faluszélen, meséljen annak.

És kilökték az éjszakába. A csárdásné két meztelen karja kinyílt mint a kardos angyalé, és egyetlen mozdulattal behúzta a kétszárnyas ajtót. És Kukucs cigány még kornyikált egy darabig, hogy ez csak hallgatná hajnalig a nótát, de egy bűdös vasat nem tud előcsalni az ember a zsebéből. Hanem ezt Matuska már nem hallotta. Az ő füle különben se figyelt most a szemrehányó szóra.

— Én még a Kárász nagyságos úrnak muzsikáltam — gajdolta saját magának az altatódalt a cigány —, ott kellett fölállítani a cimbalmot a filagóriában és amíg a nagyságos úr a zsalugáteres szobában aludt, én folytonosan játszottam neki: Csendesen, csak csendesen... Rosseb egye le a haja csimbókját ennek a tetves szabónak, hogy ez itt hegyezi potyára a fülit, amíg én muzsikálok. Jájáj, micsoda egy világ! Énnekem lagos cipőm volt és pepita nadrágom, tudja mindenki eztet...

— Hallottam ezerszer — mondta a szép csárdásné és összefonta két erős, meztelen karját a mellén és eleresztett egy ábrándos sóhajt ama távoli filagória felé, s utána kicsit megborzongott a kísértő messzeségtől, arca haragosra vált és egyszerre méla undorral fejezte be szavait: — Fogd be már a pofád!

Kukucs mintha csak erre a jótékony kinyilatkoztatásra várt volna, még nyújtózott egyet és ásitott hozzá nagyot, aztán csendesen elhelyezte a cilindert, maga alá húzta lábait a padon, kicsit szűkölt, mint a kutya a téli éjszaka küszöbén, s mikor a csárdásné eloltotta a lámpát, már hortyogott.

Ki látta volna Matuskát a holdsütésben, az eperfák lombjai alatt? Ki ment volna utána a csellengő árnyak közé?

A plébánus úr hátul volt a szakácsnénál, senki se várhatta tőle, hogy isten nevében még éjnek idején is nyájával s az elbitangolt báránnyal törődjön. A hivatalos emberek selyempaplanok alatt álmodtak maguknak virágos reményeket és hosszú hatalmat, az éjjeli őr kántáló kiáltásával és lándzsás botjával még a múlt században észrevétlenül kiment a divatból, mint a krinolin, csak három pufók rendőr huszonegyezett fáradhatatlanul egy subaszagú szoba síkált asztalán.

Matuska oly magányosan állt az éjszakában, mint a lelkiismeret.

Jelenése még nem kezdődött meg. Egyelőre egészen hülyén viselkedett, átölelt egy lámpaoszlopot, s miután kicsit tántorogva elvégezte a részegek szokásos kocsmaelőtti, csobogó szertartását, rózsás kedvében dalolni kezdett: Horthy Miklós katonája vagyok... Aztán elengedte az oszlopot, s mivel már derengeni kezdett fejében az értelem, s tudatára ébredt a ténynek, hogy hol él, legényesen elkurjantotta magát: — Nem félek az oznától!

Persze, félt még egy kicsit. Pedig a kutyák sem ugatták meg a pusztába kiáltott szavakat, méla pofájukat a hasuk alá dugva ugyancsak aludtak, s a rendőrök éppen akkor gusztálták a frissen osztott lapot.

De akkor halkán már mögéje állt a kardos angyal, miután a szép csárdásnének reggelig nem volt szüksége rá, s ettől a nadrágszabó gerince kiegvesenedett, mámorea eloszlott, mint a füst, s tisztán látta a tornyot megadással gubbasztani a kastély fölött és tisztán hallotta a fiastyúk kotkodácsolását az égen. Hanem a kastélyig elmenni nem volt kedve, s az ég még messzebb volt.

Ellenben itt állt erkélyesen, csipkés függönyökkel és halványsárga holdsugarral körülfolyva a dolyfös Nyeregffy emeletes háza, akinek ötven láncc földie volt egykoron, s hozzá egy malom és egy gvárnak nevezett szikvíztöltő-gép, s az egészből most nem maradt más, mint egy takaros tanya a falu alatt, egy pálinkafőző kazán, az említett szódagyár és hamu alatt izzó gyűlölet a suttogóra fogott baráti beszélgetésekben.

— Ismerlek, szép maszk — mondta fölényesen mosolyogva Matuska —, emlékszem, hogy kiálltál a ház elé pipázni, amíg az alispán úr a feleségedet ölegette, s kocsisnak nevelted a fiadat, mert egy sommáslány szülte törvényen kívül a pajta mélyén és sírva tűnt el szégyenével a szemed elől...

Erre nesztelenül kinyílt az erkély ajtaja — legalább Matuska így látta —, és megjelent a lombok alatt lengemagyarban Nyeregffy úr, s a nadrágszabó még hetyke hangját is hallani vélte, amint így szólt:

— Mit akar, maga kolduskirály? Ment volna el maga is inkább biatorbágyi rémnek, mint hogy a tisztességes polgárok éjjeli nyugalmát háborgassa, nézze meg az ember!

— Csönd legyen — szólt rá a nadrágszabó, mert ez még az ő órája volt —, nincs énnekem semmi közöm a vonatrobantóhoz, érti? Engem Jovics Nebojsza keresztelt, a topolyai szolgabíró, amíg maga a holdakat vásárolta és fújta a trombitát ennek az úrnak.

A csillagok elsápadtak szégyenükben és egy felhő mögé bújtak és Nyeregffy úr hátrált egy lépést az erkélyen, aztán megint előbbre hajolt és síróra fogta egyszerre a hangját:

— Testvér, mért bántsuk egymást? Ahelyett, hogy összefognánk, begázolunk egymás becsületébe. És széthullunk közben, mint az oldott kéve...

A nadrágszabó mosolygott, bajszát egy lehajló szederlevél cirógatta, s ott állt mögötte a kardos angyal, nyugodtan kivárhatta a fejleményeket.

És csakugyan: Nyeregffy úr kezében egy fényeshasú üvegen csillant meg a holdfény, s erre a nadrágszabó gégeje megmozdult egy kicsit, de csakhamar legyőzte szomjúságát, hiszen volt benne éppen elég szesz még. S mikor a felriasztott szikvízgyáros már kétszer ivott az ő egészségére és a testvériségre, amit állítólag oly nagyra becsült, ő csendes megvetéssel köpött ki az út porába.

— Három a magyar! — mondta Nyeregffy úr és újból tölteni készült.

— Micsoda?! — horkant fel Matuska. — Hát hol volt maga, amikor a huszonötöket osztogatták? Hűsölt az árnyékban, bűdös csirkefogó! És utána mindiárt féltéglával verte a mellét, hogy micsoda hős volt és megnyit szenvedett. Ezt nem is bánám, elmúlt, fátyolt a múltra! De hogy most is dörgölődzik és közben leszedi a tejfölt, azt már igazán sokallom. Idehallgasson, köpenvegforgató vén bitang: én most kegyesen megajándékozom magát a bűnbánattal. Menjen ki a határba, bújjon be egy csőszházba, egyen hetenként háromszor száraz kenyeret, ha van, hajtsa el a seregélyeket mások szőlőjéről és így éljen szegényen, amíg az isten megengedi. Különben baj lesz, fölváltva jön el magáért a guta meg a rák, s akkor hiába könyörög, nem eresztik el egyhamar erről a világról.

A szikvízgyáros összecsuklott, mint a csantavéri kisbicska használat után, de Matuska ügyet se vetett rá, tovább ballagott az éjszakában, mert sok dolga volt még.

Megállt a paplak kerítése mellett és a kihajló dáliák és floxok között kiáltott be a plébános udvarára olyan szemérmetlenül, mint amikor a vodár kéri a kannákat fényes délben.

— Jól van na, jövök már! — felelte vissza az atya és ő is hálóingben volt, amin nem szabad csodálkozni, hiszen az ágyból ugrasztotta ki a nadrágszabó, miközben hangosan röhögött, hogy ezek most mind hiányos öltözékben kénytelenek megjelenni a színe előtt. — Mit akarsz velem? Jól van, vétkeztem, de az Úr kegyelme végtelen, majd csak megbocsátja bűneimet.

— Az nekem nem elég, főtisztelendő uram. Legyen szíves magára vállalni egy kis földi szenvedést, akkor majd megint kalapot emelnek a hívők az utcán, ha látják.

— És mi legyen az? — kérdezte a szent ember nyugalmat tettetve, de bikahangja kicsit már reszketett.

— Menjen a fürdőző hölgyek közé vasárnap délután, vegye szemügyre a nevető lányokat, amint a homokban labdáznak, aztán kocogjon szépen haza és úgy fogja érezni magát, mint a társtalan kutya.

— Irgalom, jóember! — könyörgött a tisztelendő atya. — Hiszen éppen emiatt szenvedtem amúgy is egész életemben, s csak a szakácsné vígasztalt meg esténként egy kicsit.

Ujjait egymásba kulcsolta, mintha imádkoznék, de a virágok összecusokódtak előtte, mint egy hűvös fal, s a nadrágszabó rá se hederített. Tovább kellett mennie, nem ért rá alkudozni.

A nagyfőnök lakása elé ért, amely ugyancsak erkélyes volt és csipkés firhangok lógtak az ablakain, de az udvar végéből nem virágillat szállt a szigorú nadrágszabó felé, hanem az újonnan épült garázsból lehelte magából a benzinbűzt az alvó gépkocsi. És csodák csodája, a nagyfőnök engedékenyebb volt, mint a plébános és a kétszínű Nyeregffy úr. Az első dorgáló szóra így felelt:

— Én bármikor készen állok az egészséges önkritikára. Rendben van, majd ezentúl gyalog járok, hajtsák csak a doktorok és a szegény kisiparosok a kocsikat. E forradalmi lemondásomat már többször ünnepélyesen megismételtem.

Az igazságosztó nadrágszabó ezúttal eltekintett a büntetéstől. Nemcsak azért, mert ő is óvatos duhaj volt s nem akart feleslegesen ujjat húzni a nagyfőnökkel, de kénytelen volt belátni, hogy e derék emberek élete amúgy is csupa megpróbáltatás. Eljárásához a kardos angyal is szótlanul hozzájárult és a nyájas olvasó is bizonyára megértéssel veszi tudomásul, hogy Matuska elégedetten távozott az árnyas fák alatt.

És sietnie kellett, hogy elvégezze mindennapi feladatát, mielőtt a kanász harsány kürtszóval köszöntené a reggelt a falu főterén. Sok volt még a leszámolnivalója, sok büntetést kellett még kiszabnia a parasztokra, akik nem győztek siránkozni, hogy nagy az adó, s közben megpenészedtek szalmazsákjukban az ezresek; a suszterekre, akik vesevelőt reggeliztek, vörösbort ittak hozzá a csecses korszából és finom szattyánnak hazudták az olcsó disznóbort; a mészárosokra, akik több csontot mértek, mint húst és ájtatos képpel álltak a levágott bárányok között; a számító özvegyekre, akikkel végigjátszhatták a szerelemre szomjas férfiak az előjáték minden figuráját, de akik az utolsó pillanatban becsületükre hivatkozva megmakacsolták magukat és szívtelenül hagyták elmenni a felajzott gavallért; a bélyegnyaló hivatalnokokra, akik kályhacsőnadrágban jártak, de titokban földet vettek a másik járásban és ezt nem tudta meg soha senki sem.

A cimbalmos cigány másodszer igazította meg feje alatt a cilindert, a szép csárdásné kigombolt hálóréklíjén sóvár pofával legeltette szemét a beömlő holdsugár, s akkor valaki csendesén utána szólt a nadrágszabónak:

— Mester úr, nálam meg sem áll?

Egy hőtszegény ember volt, se lova, se tehene, se háza, se mezeje nem volt, csak a bajusz volt az övé az orra alatt meg a hat gyerek egymásba bujva a kemence mögött. Olyan szegény volt ez az ember, hogy még az eperfa lombja is gögösen elfordult tőle és inkább az utcára legyezgette a szellőt a füledt melegben, s a szegénységtől még a felesége se szerethette önfeledten és igazán.

Ács
József
szövegrajza

A nadrágszabó átnyúlt az alacsony kerítésen, leparolázott szépen az emberrel, isten-isten, s közben elszorult a szíve a fájdalomtól, — ó, milyen nehéz igazságot osztani ezen a világon! — és sírva fakadt, mint a taknyos gyerek. Az angyalnak kellett felemelnie bokáig érő inge szegélyét és letörölni szeméről a könnyeket.

— Magának, persze, jutalom járna, de erre énnekem nincs meghatalmazásom. Büntetni könnyebb, mint jutalmazni és én most nem is tudom, hogy szabad-e büntetni, ha jutalmazni nem lehet.

És törte a fejét, mit is adhatna ennek a javíthatatlan szegényembernek mégis, amit odatehetne a hat gyerek elé, hogy megenyhüljön egy kicsit a szikkadt asszony s ne legyen már olyan szívszorítóan szomorú az élet körülöttük... Odafordult volna az angyalhoz, hogy súgjon néki valamit, de az szégyenlősen lehajtott a fejét, visszasietett volna a nagyfőnökhöz, hogy szót emeljen a szegényember érdekében, fölkelte volna akár a cigányt is a kecskelábú lócán, hogy adna tanácsot néki a srófos eszével, mitévő legyen... De egyszerre oly reménytelennek tűnt minden előtte, az éjszakai ég is felszakadozott már, mint a titok és kibugyant belőle a hajnal tejfehér világossága.

-- Nézze — mondta néki végül bánatosan —, én is szegény vagyok s tele van a házam gyerekekkel, sőt már unokákkal is, a varrnivaló meg kevés, mert a mai világban már a nadrág se kopik úgy, mint régen. De mikor már úgy érzem, nem bírom tovább, akkor elmegyek világgá. Nem nagyon messzire, csak ameddig a rossz lábam elvisz engem. És közben megállok Szerbobránánál, ott, ahol a Kisviz hatalmas öblöt mosott magának, hogy egészen elvész benne a ladikos ember, és elnézem a napot, hogyan bukik le pirosan a nádasok mögött, míg a halászok felakasztják a kondért a vacsorával. És megállok kicsit Morovicán és ott a dombhajlatokba bújt szőlők között hallgatom, milyen szépen ciripel a tücsök, mintha még most is Angyal Bandi járna a perzekútorok előtt s így kellene figyelmeztetni a veszélyekre... És úgy érzem, akkor, hogy az enyém ez az egész szép világ... Hát lássa, ennek a felét odaadom magának.

— Köszönöm alássan — mondta a szegényember —, de eztet én már birtokba vettem régen. Mikor elmentem azelőtt a Makmerokhoz, a Fern-

bakokhoz, a Szemzőkhöz napszámba, alig volt más az én lapos tarisznyámban, csak amit a két szememmel föl tudtam fogni. Hanem egy nadrág köllene inkább, ha lehet, mert már legény lett a legnagyobb fiam, aztán vasárnap este elmenne ő is a kocsmába a többivel.

— Nadrág — mosolygott csüggedten Matuska, hogy ilyen kevés kell a szegénynek —, jól van, hozza el, majd megvarrom.

Még hallotta a szegényember hálálkodását, még intett a tekintetével Rapos Julának, aki ott könyökölt az ablakban kivágott ingben és mögötte égett a lámpa, piros fénye hosszú pásztákban nyújtózott ki a fák alá. — Majd hozzád is eljövök egyszer, Jula — mondta magában megenyhülve —, nem felejttem én el a te jó szívedet, hogy jöttment vándorlegénynek, tapasztalatlan gyerkőcnek és megfáradt öregembernek egyként kijár nálad a simogatásból, ha van egy rongyos bankója az illetőnek, amit bedughatsz tőle a harisnyádba. Megszólnak, leköpnék, az asszonyok villámló tekintettel kerülnek el a házadat, szóval raitad van a bélyeg, mint minden szegényen én én ezért szeretlek téged. Majd eljövök egyszer, amíg fog rajtam a simogatás, amíg vissza tudlak ölelni tisztességesen, de mostan sietnem kell.

És csakugyan iparkodnia kellett, mert világos volt már és felharsant a kanász kürtje a faluháza előtt. A tehenek már gyülekeztek a legelőre, a piros templomtoronyban megszólalt a harang és a Fejbeveri csárdának nyitott ablakán kihallatszott a cigány cimbalmozása. Egy új nótát gyakorolt magának, mert nem akart elmaradni ő se a száguldó idő mellett:

A horgosi határba

Béres ült a batárba, kisangyalom.

— Jáí, a devla essen beléd! — kapta fel a fejét Kukucs a reszkető húrok fölött, még a cilindere is ijedten billegett, úgy fel volt háborodva. — Hát már megint itt vagy? Pusztulj a szemem elől!

A nadrágszabó tehetetlenül és lesújtva állt, mint a megvert állat.

A kardos angyal besietett a szép csárdásné szobájába, hogy kéznél legyen, ha kell, s idejében érkezett, akkor ébredt a menyecske és erős kariját a mellére szorította szokása szerint, úgy fordult ásitozva a narfényes ablak felé s oly szép volt, mint egy frissen sült piros fonottkalács.

De Matuska ebből semmit se látott. Csak egy kis kupica pálinkára vágyott rettenetesen. Éppen alkudozni készült Kukuccsal, hogy majd varr neki egy szép pevita nadrágot, de most az egyszer szánja meg és csenjen el egy korty italt a söntésből. Hanem akkor egy kellemetlen, érdes hang szólalt meg a háta mögött:

— Itt vagy, vén korhely, na most majd számolunk!

Háttra se fordulhatott szegény a felesége hangjára, máris ott kopogott árva fején a seprőnyél és zúdult rá kénköves átokként minden harag, ami ilyenkor összegyűlhet egy asszonyban.

— Egész éjjel bitangolni, gazember? Majd adok én neked! Nincs egy szem zsírom odahaza, üres a ház és te cigányokkal húzatod magadnak a nótát reggelig? Nesze, nesze! — S ütötte, verte, ahol érte.

S felugrott a cimbalom mellől és kiszaladt az utcára Kukucs is, hogy szidja és gvalázza és hegyes cipőjével, amit még talán Kárász nagyságosúrtól örökölt, fenéken billentse a nadrágszabót, szegényt.

— Jáí, na meg rízetne ez az utolsó — ágált dühösen a cimbalmos —, de nem ad az egy lukas grandot se. Mindent leerészt a torkán. Pedig én Abbáziában muzsikáltam, énvelem egyszer a gróf Festetich Tasziló pertut ivott és meg kellett csókolni a pofáját, tudja mindenki eztet...

A nadrágszabó már az út porában térdelt és úgy esedezett irgalomért, de csak záporoztak testén és fején egyre az ütlegek. Akkor jelent meg a

nagy leszámolásnál az ablakban a szép csárdásné, s miközben erős karjait átfonta telt keblén, szigoruan szólt rá a nadrágszabó feleségére:

— Vigye haza az urát, ha éppen verni akarja, de ne csináljon circuszt a házam előtt.

És amíg ezt mondta, kinyújtotta karját, s ott állt mögötte a kardos angyal — és a falu felé mutatott, ahol a kastély állt horpadt tornyával négy jegenye között és csipkés függönyeivel Nyeregffy háza.

Az asszony letette lába mellé a seprőt, a nadrágszabó lecsapkodta magáról a port és megindult csendesen hazafelé.

Kukucs gyorsan visszaült a cimbalomhoz, megigazította fején a cilindert és máris incselkedve csilingeltek a hangok a keze alatt: A horgosi határban, sejhaj...

Mert magasan állt a nap az égen, a faluban elkezdődött az élet és semmi köze se volt az éjszakához.

ballada

gál lászló

az öreg négernek
barna szeme sarkán
piros bánatfelhő
a szürke ég alján

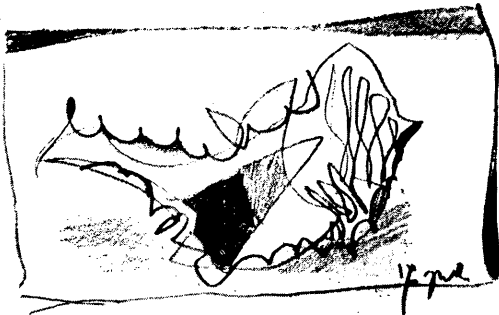
álmodik a néger
a mérges fapriccsen
fehér tajtékok közt
fekete az isten

haragszik a néger
a harmat is véres
uram jézuskrisztus
két dollár az élet

térdre hull a néger
két karja fölszállna
kapaszkodna szegény
isten szakállába

adj' isten jóisten
rosszak a fehérek
úrva tolvaj vagyok
egyedül fehérnek

tünődik az isten
mindenek tudója
aztán papot hívat
maga is meggyónja

dünyögő

gál lászló

ezüsthajú évek
messzi partot jártam
gyors hullámok felett
pihenni megálltam
vizen túl egy kislány
még zokog utánam
valahol egy legény
még kiált utánam

csak azok a csókok
nem csókolta senki
s a híd is csak olyan
nem lehet átmenni
ha a csókot várta
sose kellett nékem
ha kinyílt a kapu
nem volt mehetnékem

álmodtam hegyeken
felhők között jártam
csönöses kispadokra
sohasem ült vágyam
néha jóbarátra
emberekre vágytam
aranypénzt az utcán
bizony nem találtam

ha nem hittem benne
mégis csak kerestem
ikertestvéreként
gyűlöltem szerettem
csókot testvért rokont
néha pénzért vettem
megbántam megbántam
mind amit nem tettem

ezüsthajú évek
most kell megnyugodni
szívben szóban hajban
meg kell kapaszkodni
az állomásokon
kit sem kell már várni
minden kis fiókot
lakatra kell zárni

gyermekvers

gál lászló

szegény kakas
taraja van
szemétdombon
nagy hangja van
kukurikú!
nagy hangja van

szegény táltos
nagy a feje
kancájának
nincsen teje
a csikója
kilenc lábú

kilenc lába
csimbók farka
boci boci
boci tarka
tyúk ha volna
kodácsolna

tülkölj tülök
szép reggelre
kukucs elbújt
az értelme
lúdtollat fossz
ne gondolkozz

kutyám tizen-
három éves
akkor eszik
csak ha éhes
huhh gyerekek
egyetek meg!

dal a hold ezüstjéről

gál lászló

befordultam egy utcába
egy szép asszonyt megöleltem
szép éjszaka ezüst holdam
arany pénzem elvesztettem

verseket is mondtam néha
azt hittem hogy én beszélek
sirtam sós könnyeit másnak
és álmodtam hogy én élek

arany pénzem ezüst holdam
virág nőtt egy tarka kertben
ha csalogány dalolt benne
azt hittem én énekeltem

bizony virág voltam egykor
pap is voltam és próféta
most ha béka brekeg parton
part vagyok én és a béka

felmentem a felhők fölé
be jó lett volna elégni
mit ér minden ha nem lehet
nem bírok a napba nézni

szép éjszaka ezüst holdam
lányok surrannak az ágyba
öreg ember hasáb fával
kélne már csak piros nászra

tudom most már elhibáztam
s muszáj leszek belehalni
a tegnapot kellett volna
tegnapelőtt még elhagyni

arany tollam acél kardom
törött tollam csorba kardom
ülök csak a dunaparton:

hová mennek a hajók?

Őszi este a szigeten

gál lászló

a hold felnőtt a fák fölé
be sápadt
imbolyogva hullanak szerteszét
az árnyak

kis tolvajlámpák hunyorgó
világok
kinyíltak mind a színezüst
virágok

a víz fölött a halk szellő
feléled
ölelkeznek a tükörén
a fények

egy késő hullám elpihen
a parton
majd leül álmos boldogan
az alkony

A római császárnő szöleje

Alojz Rebula

Vége! — mondta fennhangon, lépett. Ellenzős sapkáját a fogásra akasztotta, fát dobott a tűzre, és leve-regette kezéről a port. Most — valahára — egyedül volt. A feleket elintézte, a telefon hallgatott, s a levelek békésen heverték az íróasztalon. Odament az ablakhoz, kinézett az útra, s lomhán szórakozottan rugdosni kezdte a falat, majd megfordult és elégedetten tette hátra mindkét kezét. A délután az övé! Elolvassa az újságokat, fölhívja Triesztet és elbeszélget az asszonnyal, azután sakkozik egyet, megvacsorál, alszik és reggel... reggel újra kezdődik az egész vacak élet. De ma — az egészen más! A hétfőnek megvan a maga íze, zamata, újdonsága, nyugtalanító bizsergése, ami minden más naptól megkülönbözteti.

Leült az asztal mellé és kinyitotta újságját. Ránézett a sportoldalra, s ugyanaz a kellemes érzés melengette, mint amikor a jó ebédet tálalják elébe. Furcsa, ünnepi hangulat áradt el benne, amint a hétfői újságot a kezébe vette. Lapozott benne, majd végleg megállapodott a harmadik oldalon, a vasárnapi labdarúgás eredményeivel szűfolt sportrovatnál.

Milanó kikapott! Az egész oldalon ez az egy hír nyugtalanította, pedig már tegnap este tudta az eredményt, hiszen végighallgatta a mérkőzés közvetítését. Milánónak, a milánói futball-

csapatnak szurkolt, és most ma'd hogy nem szégyellte magát. S miért éppen Milánónak drukkolt? Mert híres, nevezetes város? Vagy a név muzsikája fogta meg? Vagy a játékosok személye tüzelte? A játékosok? Green, Nordhal, Liedholm. Igen, végeredményben ez a támadósor hódította meg, ez a maga nemében páratlan belső hármas. A három skandináv név úgy elbűvölte, mintha három, mélyvizű, nématükrű fjordba vetett volna pillantást.

Elvezettel nyújtotta ki a lábát. Hétfő! Ez igen, ez nap! A friss nyomdafestéktől illatozó sportrovat, az iroda meleg csöndje s a kint handabandázó szélvész. Már egész héten dühöngött a vihar, csak percekre enyhült, hogy azután újra nyers őserővel, éjféλι fenyegetéssel éledjen újra. Az ablakon át látta az eperfával szegett út egy darabkáját s fölötte — egy puskalövésnyire — a vasúti töltést, a síkot, amely mögött a behavazott Kanina emelkedett az ég felé. Az úton néhanéha egy nőalak suhant keresztül, a falu nyomasztón kietlen széle felől sietve. Székéből viszont csak egy eperfát látott, meddő vihartépett öreg fát, amelynek száraz, halott ágai kísértetiesen kopogtak a szélben.

De mi az ördögnek is kellett Milánónak kikapni? A múlt héten, amikor a totoszelvény tizenkét rovatát a maga rendszere szerint kitöltötte, erre igazán nem számíthatott. Pedig számolt a

meglepetés lehetőségével, beirt néhány egészen valószínűtlen eredményt — röviden: úgy játszotta meg ezt a fordulót is, ahogyan kell, s lám, mégis olyasvalami következett be, ami senkinek sem ötlött az eszébe. Játékrendszere így hát ismét csütörtököt mondott. Hiába játszott ezúttal is.

Elofvasta az egész oldalt, majd fölállt.

Most már ott tartott, hogy egyetlen csapatban nem mert megbízni. Ez a gondolat nehezedett rá, miközben kihúzta asztala fiókját. Elővette a fogadási szelvényt babrálgatta, s hozzáfogott ahhoz az élvezetes munkához, ami majd egészen szombatig foglalkoztatja. Talpon állva, könnyedén az asztalhoz támaszkodva, kezébe fogta a puha törőlgumit, és gondosan kiradírozta eddig nagyratartott tipp-rendszerét. Türelmesen dörzsölte a papírt, s amikor elkészült, leült, meghegyezte ceruzáját, és új kombinációkba kezdett. Közben meg-megállt, ilyenkor kiegyenesedett, a szék hátának támaszkodott, és ceruzájával egész kis dallamokat kopogtatott ki az asztal élén. Arca merev, gondolkozó kifejezést öltött.

Igen, azt a tízmilliócskát egészen jól föl tudná használni. Éppen ennyire — se többre se kevesebbre — volna szüksége, gondolta magában és elfintortotta arcát. Azután meg, egy pillanatra, amikor rádöbbsent hogy valóban megnyerheti a tízmilliót, egészen zavartnak érezte magát. Pedig nyakig belemerült a tízmilliós vágyálmába. Hite, reménysége attól függött, milyen hangulatban volt. Amíg Triesztben élt, a feleségével, eszébe sem jutott az ilyesmi, amióta azonban vidékre került, unalmában tippelni kezdett. Nem is lett volna baj, de valósággal szenvedélyévé vált a sportfogadás.

Megcsendült a telefon. Ceruzával a kezében fölállt, és odalépett a készülékhez.

— Halló! Itt a brezsinaí őrsparancsnokság.

A drót túlsó végén nem a felesége hangja adott visszhangot. Folytatta hát hivatalos hangon:

— Uglassich hadnagy beszél.

A beszélgetés elhúzódott, és Uglassich hadnagy idegesen játszadozott ceruzájával. Be-bedugta a tárcsa kerek nyílásaiba, és úgy tett, mintha meg akarná forgatni a fekete korongot. Tekintete szinte hozzátapadt a ceruzához, követte a színes pálcika mozgását, mert már az első mondatból megértette, miről van szó, a dróton érkező hang vi-

szont fölösleges aprólékossággal, bő lére eresztve mondta, egyre mondta még mindig — ugyanazt.

— Igenis — szólalt meg újra nagyon hivatalosan. — Megértettem. Nem fogatosítok semmiféle intézkedést, csupán meggyőződom a dolgokról. Igen, csak meggyőződést szerzek. Edera mindössze három kilométernyire van. Jeeppel oda-vissza megjárom húsz perc alatt. Fél óra múlva jelentést teszek felügyelő úrnak — fejezte be és helyezett a kagylót.

Teljesen fölöslegesnek, szükségtelennek érezte ezt az utat, annál is inkább, mert ki kellett mennie a viharba, és — különben is, már olyan jó érzéssel merült el az új tipprendszer kidolgozásába. Kollégája, egyben alárendeltje is, egyetértett vele abban, hogy egy sportnyeremény megváltoztathatja az ember egész élete folyását. A tizedes is totózott, de távolról sem olyan tüzzel, mint parancsnoka.

— Tízmillió — mondta, s ez a szó úgy jött ki a fogai közül, mintha kiköpte volna. — Ezen a pénzen már akár villát is vásárolhat az ember a tengerparton.

— Villát is földet is — tette hozzá Uglassich hadnagy a székbe sűppedve. Fülég fölhajította köpenye gallérját, és kezét csuklóig a zsebébe mélyesztette.

— És szép magas betonkerítést épít köré az ember — folytatta a tizedes.

— Berendezed szépen, élsz mint valami földbirtokos. Kert, virágágyások, tyúk, minden... Reggel, ha fölkel, s kinyitod az ablakot, előtted, az orrod előtt a tenger... egészen Velen-céig

— Én inkább libákat tartanék, nem tyúkokat. Szép kövér ludakat.

— Ízlés dolga! — fűzte tovább a beszélgetés fonalát Uglassich hadnagy. — A legfontosabb: nyerni. Nyertek már orvosok, kocsmárosok, munkások, munkanélküliek, reményvesztettek, akikre kilakoltatás várt, nyert már minden rendű-rangú ember, csak én nem nyerek. Hiába, nincs szerencsém.

-- Nekem sincs, egy fikarcnyi se.

— Szerencse... — mondta ki a hadnagy újra a bűvös szót, s mereven az útra bámult, amely hullámozva száguldott az autó kerekei alá. — Hogy is lehetne szerencsém, mikor ebben a viharban, ilyen ítéletidőben is utaznom kell, csak azért, mert ezek a szlovénok vacakolnak.

— Azt csinálnak, amit akarnak — állapította meg a tizedes.

— Bizony azt! — bólintott a hadnagy, azután megcsóválta a fejét. — Táblákat raknak ki.

— Megszerezték a többséget a választáson, s most azt csinálnak, amit akarnak.

— A maguk falujában...

— Persze, hogy a magukéban. Az ő pártjuk győzött, s most... Kíváncsi vagyok, mi van azokkal a táblákkal — firtatta a dolgot a tizedes.

Esteledett már, a sofőr bekapcsolta a fényszórókat. A szélfúttá, olajozott út csillogva verte vissza a lámpák fényét.

— Engem egy szemernyit sem érdekel — adta vissza a szót a hadnagy elutasító hangon.

— De ha igaz hogy kitétték a táblákat nem lesz mindegy!

— Nyilvánvaló, hogy a magukét tették ki, nem a másét. Viszont sokkal szórakoztatóbb lenne a meleg szobában ülni, és a szelvényel tölteni az időt. No de, ugy látszik, helyben vagyunk.

A gépkocsi megállt az útkereszteződésre vetődő fénykörben. Itt ágazott el a tengerparti út Trieszt felé. Ez volt az a hely, amelyről a felügyelő beszélt. Azt mondta a telefonba, hogy — meg nem erősített hírek szerint — a tengerpart mentén vezető útvonalon új forgalmi jelzőtáblákat állítottak föl: szlovén és olasz szöveg van rajtuk. Új táblák a falvak szlovén és olasz nevével. kétnyelvű táblák. A lényeg nem az — magyarázta a felügyelő, — hogy ott vannak-e a táblák, hanem hogy szövegük kétnyelvű-e.

Uglessich hadnagynak még a fülében csengtek ezek a szavak, s amikor kiszállt a gépkocsiból, nem kellett kevergélnie. Ahogy a kövezetre koppant a lába, szembetalálta magát a szóbanforgó táblák egyikével. Ott állt a két út könyökszögében. Jókora tábla volt, vadonatúj, csillogott rajta a festék. A tartóoszlopa friss göröngyök közül újít ki. A tengerparti úton élénk közlekedés folyt, személykocsik, teherautók fényszórói villogtatták meg gyors egymásutánban az új jelzőtáblát amelynek színei hol megfakultak, hol pedig kivirítottak a váltakozó fényben. Hol elmerültek a homályban, hol meg szinte kivirítottak a sötétből, s öntudatosan választottak a fehérfényű autólámpáknak:

„BRŠLJAN—EDERA»

— Az ő nyelvükön Bršljan Ederát jelent — szólalt meg a tizedes.

— Persze, az ő nyelvükön — bólintott rá Uglessich hadnagy, és elővette

jegyzetfüzetét. Ahogy a szél belelapozott a noteszbe, fölkiáltott:

— Na! — majd így folytatta: — Pipát kényarintottak a s-betűre. A pipát is följegyzem.

— Az ördög tudja, mire való nekik az a pipa!

— Pipa ide, pipa oda, a lényeg az, hogy ez bizony kétnyelvű tábla — állapította meg a hadnagy, majd kivárta, míg a vihar enyhül. A pillanatnyi szelcsendben fűgén a tábla felé fordult, és mintha kihalgatást vezetne — tovább jegyzett. Leírta a két nevet, s a szlovén szó fölé a pipát is odabiggyesztette.

— Kétnyelvűbb, mint kellene — mondta, miközben még egy pillantást vetett a táblára mintha jól meg akarná jegyezni magának az új fogalmat, a kétnyelvűséget.

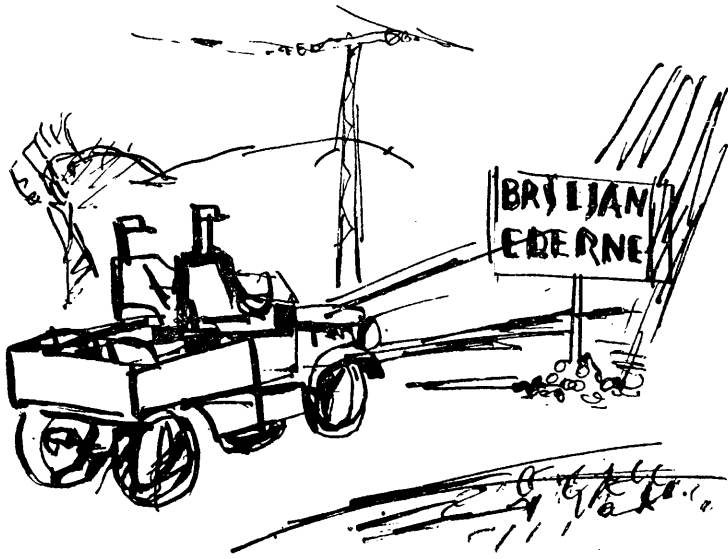
Feszáltak a gépkocsiba, és alig néhány méternyi autózás után máris a faluban voltak. Falu! Valójában csak az út mentén sorakozó házak, nagy részük vendéglő. Nem messzire az úttól az öböl vize csillogott, a tenger meg az út között erdő sötétlett. Nyáron minden bokorban fürdőzők nyüzsögtek, most azonban olyan csendes, mozdulatlan volt Bršljan—Edera, mint akár-melyik karstvidéki falucska. Amikor a jeep megállt az első kocsmá előtt, Uglessich hadnagy kiugrott a kocsiból. Noteszsal a kezében ment a ház felé. Előtte egy fiúgyerek lépdelt, lámpát vitt.

— Hallgassam ki és vegyem jegyzőkönyvbe a vallomását? — kérdezte félig tréfásan, majd a fiúhoz fordult: — No te, legény, hogy hívnak?

A legényke inkább hasonlított szélhordta rongycsomóra, mint emberi lényre. Fülcsapka ült a fején, két füllentyűje ütemesen libegett a szélben, a nyakára csavart vastag sál fölött kövérkés, pufók gyerekarc kereklett. S amint meglátta, ki áll előtte, ide-oda ingatta fölemelt tenyerét:

— Nem tudok olaszul! Egy szót se. — Ahogy ezt kimondta, elejtette a lámpát és eliramodott az úton.

— Ha a táblákról van szó, minket kérdezzen! — szólalt meg a vendéglő ajtajában álló ember. Idősebb férfi lehetett, magatartása arról árulkodott, hogy nemcsak egy pohárnak nézett a fenekére. Amikor a két rendőr a kocsmába lépett, széles mozdulattal mutatott az asztal körül ülő férfiakra, majd önmagát bökte mellbe, s azután újra az iddogálók felé lendült a karja.

Ács József szövegrajza

— Kérdezzen engem és ezeket, — mondták ezek a mozdulatok, — kérdezzen meg mindenkit, az egész kocsmát, ha tudni akar valamit a táblákról.

— Hogy hívják? — kérdezte Uglessich hadnagy.

— Trobec a nevem. A táblákat, egyébként, mi állítottuk föl.

— Helyes. Mondja el részletesen az egészet. Mi a rend örei vagyunk, és jegyzőkönyvet kell fölvennünk.

— Amikor azt mondtam, hogy mi állítottuk föl, az egész községre gondoltam. Bršljan—Brežina község elöljáróságára a törvényesen és minden előírás szerint megválasztott községi vezetőségre — kezdte valóban részletesen a férfi, aki Trobecnak nevezte magát. Úgy, olyan büszke rátartással szólott a községről, a községi elöljáróságról, mint ahogyan a szegény ember emlégeti előkelő rokonát, akinek a befolyásában senkinek sem lehet kétsége.

Ebben a hangnemben szóltak a többiek is. Egymásután, koppantva tették le poharukat, és csatlakoztak a két rendőr köré sereglett férfiak csoportjához. Volt aki sajnált megválni italától, s kezében a pohárral pipiskedett az előlálló háta mögött. Olyan fülhegyezve ügyeltek minden szóra, mintha a legnagyobb, az egész igazság eldöntéséről, megvédéséről lett volna szó.

De hát ki is tilthatná meg egy községnek, hogy táblákat helyezzen el a maga hatásköre alá tartozó területen,

s a táblákat fölirattal lássa el, mégpedig olyan nyelvű szöveggel, amilyen nyelven a falu népe beszél? Hiszen a községi elöljáróság — hatóság! Ami az állam nagyban, az a község kicsinyben. Ha egy párt győz a választáson, a maga kezébe veszi a hatalmat. Nyilvánvaló hogy átveszi a hatalmat akkor is, ha a községi választáson szerez többséget. Bršljan—Brežina községben a szlovénok győztek. Olyan táblákat állíthatnak föl, amelyeket akarnak — hiszen ők kapták a legtöbb szavazatot.

— Semmi kifogásunk a táblák ellen. Csak adatokat gyűjtünk — szólalt meg végül Uglessich hadnagy olyan ember hangján, akit a két szembenálló fél küzdelme egyáltalán nem érinthet, mert a legnagyobb mértékben, elvben semleges.

Még néhány kérdést tett föl a táblák fölállításával kapcsolatban, s ezzel befejezte az adatgyűjtést.

A szabadba érve, dühösen köpött a viharos szélbe.

— A végén még egészen meghibbanak ezektől a tábláktól! — nyilvánított véleményt a tizedes is.

— Az ördögbe vinné el az egész politikát! — szitkozódott Uglessich hadnagy, miközben elhelyezkedett a gépkocsiban. A tizedes is elhelyezkedett. A jeep súlyosan, de fürgén megindult Brežina felé. Sokáig hallgattak. A hadnagy elgondolkozva, töprengve bámult

maga elé, s csak nagysokára szólalt meg.

— Csak azt szeretném tudni, mi hasznuk van ezekből a táblákból.

— Az agyukra ment a sok tábla — állapította meg a tizedes.

— Szerelmesek a tábláikba, csodálom, hogy nem hálnak velük!

Másnap külön futár hozta Triesztből az utasítást, hogy haladéktalanul távoítsák el a kétnyelvű táblákat. A községi előljárásság, élén az elnökkel, nem engedelmeskedett a parancsnak. Így azután a hetedik határban is híre ment a bršljan-brežinai tábláknak, sőt a sajtó is megemlékezett róluk, a táblák mellett vagy ellen foglalva állást. A táblák még továbbra is ott álltak a helyükön, ártatlan gondatlansággal tárva a világ elé kétnyelvű szövegüket, és ellenkezés nélkül hagyták magukat fényképezni.

A tábla-ellenesek azt hozták föl legfőbb érvül, hogy minden fölirat, amely nem olasz nyelvé, éppenséggel szembe-köpi a nyugati civilizációt. És ugyan milyen jogon neveznek szlovén néven egy falut, amelynek helyén kétezer év előtt szép szőlő feküdt, s ennek a szőlőnek a borát maga a római császár felesége szürcsölte. Más kultúrtörténeti érveket is fölhoztak a tábla-ellenesek: a legnagyobb francia író, Victor Hugo is a kétnyelvűség, a községi előljárásság és az elnök ellen nyilatkozott, mert vagy száz évvel ezelőtt egy ifjúkori versének keltezésében Ederát írt és nem Bršljant.

A táblák védelmezői viszont úgy érveltek, mint a vendéglőben borozó férfiak. A község népe szlovén, a falu szlovén, az emberek szlovénül beszélnek, szlovénül születnek, házasodnak, hálnak — mondották —, miért ne lehetnének a táblák összhangban az élettel, a falu népének születésével, szerelmével, halálával? Igen, a halálával is! Ezek az emberek nem is olyan régen kiadósan, számosan haltak meg, mégpedig — bizony! — nem ágyban, hanem az erdők mélyén. A fasizmus idején minden bokorban partizánok rejtőztek, a nép csapatostól ment az erdőbe, s győzedelmes harcoként eszkegett le a tengerre, amely végeredményben is az övé. S most az égvilágon semmi mást nem akarnak, mint hogy nyugodtan élhessenek és dolgozhassanak a maguk tengerének partján. S ehhez táblák is kellene. Küzdeni fognak a táblákért, s ha úgy hozza a szükség, pártot ütnek, föllobbantják a lázadás tüzét. Miért hunyázkodnának

meg éppen most, mikor ezer éven át nem adták be a derekukat — azóta, hogy megkapaszkodtak ebben a sziklás földben. És — végeredményben — vajon igazán csak arról lenne szó, hogy a szlovén föliratok miatt egy-két olasz gépkocsivezető elvétí az utat és Trieszt helyett Bécs felé fordítja a kormányt? Szó sem lehet róla! Hiszen nemcsak az áll a táblán, hogy »Bršljan«, oda van írva az »Edera« név is, nem is beszélve arról, hogy lehetetlen eltévedni, mert csak ez az egyetlen széles, aszfaltozott út vezet Trieszt irányába.

Így vélekedtek a tábla-védők.

Knickerknacker angol tengernagy, a kinek a kezében futott össze — ideiglenesen — minden hatalom az egész terület fölött, tanácsadóival együtt alaposan, gondosan megtervezte mindkét fél, a szlovénok meg az olaszok érveit, s végül is az utóbbiak javára döntött. Elhatározásában leginkább a történelmi tények befolyásolták: a római császár-nő szőlőjének bca órá is hatott. Eltávolították hát a kétnyelvű táblákat, és helyükbe újak, csak olasz szövegűek kerültek. S mivel semmi kétség sem férhetet ahhoz, hogy a községi előljárásság meg az elnök mindenképpen megakadályozták a táblacserét, ezt a műveletet egy század rendőr végezte el Uglessich hadnagy parancsnoksága alatt.

De vajon lezárult-e ezzel az egész ügy? — kérdezte önmagát a hadnagy.

Egyébként annyit sem törődött a táblákkal, mint a tavalyi hóval. Még azt sem tartotta érdemesnek, hogy tisztázza magában: szlovén-e ő vagy olasz? Ha egyáltalán fölmerült benne ilyesvalami kérdés, bizonyára így felelt volna: trieszti vagyok. Gyermekkorától kezdve olaszul beszélt otthon is, pedig a szülei karsztvidéki szlovénok voltak, akik munkát keresve, a kenyérért vergődve kerültek Triesztbe. Amikor azután — 1945-ben — a jugoszlávok bevonultak a városba, megbuzdult benne a karszti szlovén vér. Elment egy könyvkereskedésbe, szlovén nyelvtant venni. Nem talált. Lekanyarodott hát az óvárosba, az ukrán könyvantikváriushoz, s ott rábukkant a keresett könyvre. Ahogy azonban a jugoszlávok — egy hónap múltán — elhagyták Triesztet — félretette a nyelvtant. Ha szükség lesz rá, majd előveszi. Egyelőre annyi is elegendő, amennyit tud. Sőt, azért a fizetésért, amit kap, még sok is. S végülis olyan keveset nyújt az élet! Jól enni, inni, füttyülni minden másra — ez volt életbölcseletének leg-

Acs József szövegrajza

főbb pillére — és hétfőn kényelmesen letelepedni az irodában, s egyedül, zavartalanul olvasni a sportrovatot.

Szombatig el is készült az új tipprendszerrel. Estefelé vitte el a fogadási irodába. Derús várakozás töltötte el. Az irodában nyüzsgő embertömeget talált. Ezek is jókedvűek és reménykedőek voltak. A hunyorgó szemű, gyerekesen pirosképű tisztviselő a pult túlsó oldalán fölényes ügyességgel végezte dolgát. Keze, mintha gépmozgatta futószalag lett volna, vette át a szelvényeket és bűvész-gyorsasággal számlálta meg az elébe rakott pénzt. Uglyessich hadnagy is erre a fürge kézre bízta szelvényét. Miközben átadta helyét az asztal előtt a mögötte állóknak, egy pillanatra érezte, hogy elhibázta egyik tippjét. Megbánta már, hogy beírta. Az a csapat legalább is döntetlen eredményre számíthat. Nemrég vásárolták meg a dán csapatát, azt a szédületes gyors szélsőt. Olyan zúr-zavart csinál a kapu előtt, hogy a védelemnek anyaitapait bele kell adnia, ha szűzen akarja megőrizni hálóját. S mégis vereséget jósolt a dán csapatának. Egészen lehetetlen eredményt írt be, de hát... próba szerencse. Így füstölgött magában, mialatt a laktanya felé lépdelt.

Vasárnap reggel kellemes izgalom ébresztette föl. Remek, élvezetes délután várt rá! S azután... komoly

nyugtalanosságot keltett benne a járór jelentése, mely szerint az éjszaka folyamán a kétnyelvű táblák helyére állított új föliratok egy szálíg eltűntek.

Eltűntek?

Hm!

Le-föl járt az irodában Pörgette a ceruzáját az ujjai között, s amikor kiejtette, nem hajolt le érte, hanem cipője orrával a sarokba pöccentette.

— Azonnali vizsgálatot! — üzent a telefon.

Vizsgálat — vasárnap? Üristen! Vagy ünnep a vasárnap vagy nem, és akkor még üresebb, céltalanabb, mint akármelyik hétköznap.

Vizsgálat! Kit, mit vizsgáljon? Amikor odaért, ahol a ceruza hevert, dühösen belerugott. Úgy nekidühödött, hogy a legszívesebben eltángált volna valakit. Mi az ángyuk térdét akarnak azokkal a táblákkal, hogy így megszilajodtak? Táblák! Viszont a vizsgálatot mégis meg kell indítania.

Igen, de hol kezdje?

Rákönyökölt az ablakpárkányra és kibámult az útra. Mi volna, ha azokkal kezdené, akik az úton mászkálnak. Az eryljuk keservit! Keresztberakta a lábát és várta, hogy arra jöj-jön valaki.

— Marhaság az egész! — acsarkodott tovább. Közben meglátott valakit, de mindjárt legyintett is dühösen:

Gyerekek ez még! Aludt egész éjjel a kölyök, mint a tej. Ez a vén banya is csak átszuszogta az éjszakát.

Figyelte, kutatta a ritka időközökben arravetődő emberek arcát, mérlegelte mozdulataikat, várta, vetnek-e egy lopott, gyanús pillantást a laktanya felé.

Semmi. Semmi eredmény.

Jelentéktelen, ártatlanképű emberek.

A reggeli miséről jönnek.

Semmi, csak ez az ostoba téli nap és a táblák.

Ebben a pillanatban azonban megrezzen, és szinte kilökte keretéből az ablakszárnyat.

— Hé! Te legény! — kiáltott rá arra a valakire, aki zsebredugott kézzel, nemtörődőm hanyagsággal ballagott az úton. Szőkehajú, harminc év körüli fiatalember volt, ruhája egyáltalán nem ünneplő.

— Nekem szolt?

— Neked hát.

— Mit akar?

— Gyere ide!

Nem látszik éppen gyanúsnak — állapította meg Uglessich hadnagy, miközben a legény, továbbra zsebében tartva mindkét kezét, befordult a laktanya kapuján. — Úgy nézett rám, mint a borjú az új kapura. Ismerősnek látszik. Csak tudtam, nonnan ismerem.

Kiment eléje a folyosóra, hogy az irodába terelje.

A legény belépett az udvarról, megállt és — most sem vette ki kezét a zsebéből.

— Medve — gondolta magában Uglessich hadnagy, amint ott állt vele szemben. Középtermetű férfi volt a Medve, hihetetlenül zömök, törzse mint a malomkő, fejét m. ntha maszatos térszűrtől gyúrták volna, s ebből a duzzadó kovásztömegből alig látszott ki két pislogó egérszeme. Lomha, lassúszű embernek látszott, álmos lajhának, akinek nagy-nagy fáradságába kerül magával cipelnie súlyos teher-tétét.

— Befelé! — szolt rá Uglessich hadnagy.

— De miért? Tudni akarom miért!

— ellenkezett a Medve. Minden hájjal megkent, agyafúrt fickónak látszott, akat nem egykönnyen lehet zavarba hozni.

— Mindjárt megtudod!

— Új le — biztatta, miután belépett az irodába.

— Leülhetek — felelte a Medve szinte évődve.

A gyanúsítottat legelőször is le kell ültetni — gondolta Uglessich hadnagy, és az ablakhoz lépett. — Ha áll, határozottabb, bátrabb. Ezt már Napoleon is tudta. — Állt az ablak mellett, egyik kezét zsebre dugta, a másikban ceruzáját tartotta, és az állát döfködté vele. Azután megfordult és szlovénül szólva, föltette az első kérdést:

— No halljuk, mikor vitted el a táblákat?

Miközben ezeket a szavakat kimondta, keményen a Medve szeme közé nézett. — A gyanúsítottat ki kell zökkeníteni nyugalmából, s jól megfigyelni, hogyan reagál, mielőtt összeszedhetné magát. A vizenyős zöld szemekben azonban hiába keresett bármit is, üresek, kifejezéstelenek voltak.

— Milyen táblákat? — szólalt meg végtére a Medve.

Vagy nagyon furfangos vagy tökkelütött hülye — állapította meg Uglessich hadnagy.

— Érdekelne, mikor vitted el őket — folytatta a kérdezősködést.

— Jobb volna, ha megmondaná, mit akar tőlem! — felelt a Medve, mit sem törődve a kérdéssel.

Valóban ennyire srófoseszű lenne? — kérdezte újból önmagát Uglessich. — Vagy mégis higgyem el neki, hogy semmit sem tud a dologról, amiről reggel óta az egész falu süg-büg? Hogy a szöszebe irányítsam tovább a kihallgatást? Istenverte vasárnapi szórakozás ez!

— Hát te nem tudod, hogy az éjszaka mind eltűntek az útjelző táblák?

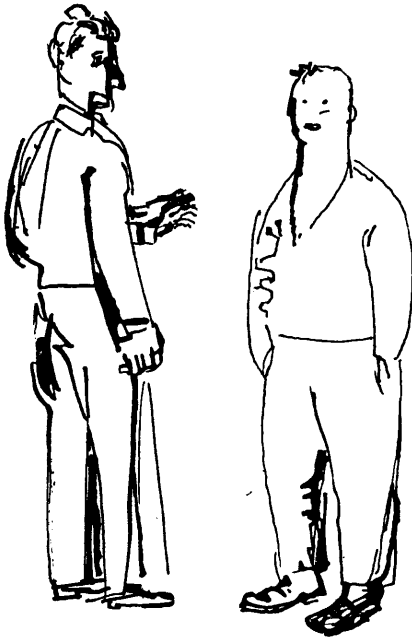
— Nem.

Erre a válaszra Uglessich odalépett mellé, és fölemelte a kezét, mintha pofon akarná ütni.

— No mi lesz? — kérdezte fenyegető hangon. Ugyanakkor azonban érezte, hogy ezzel a módszerrel nem megy semmire. Annál kevésbé, mert a Medve is fölállt és ugyanúgy, fenyegetőleg, fölemelte a kezét. Uglessich úgy nézte ezt a tuskó-embert, mintha soha sem jutott volna eszébe pofonütni. S egy pillanatra így — útésre emelt kézzel — álltak egymással szemben. — A hadnagy eresztette le elsőnek a karját. — A Medve — mintha tükörképe lenne —, utánozta mozdulatát, majd leült.

— Tudod, hogy ha akarom, itt tartatlak? — szólalt meg Uglessich.

— Nem először esne meg — hangzott a Medve közömbös felelete. Úgy

Acs József szövegrajza

ült a helyén, mintha egészen mindegy volna neki, hol van.

Uglessich meg így töprengett: — Nem emlékszem, hogy valaha is itt lett volna. Máshonnan ismerem. De honnan?

— Mit kerestél éppen ma a faluban? Te nem vagy idevelő! Nemde sentvidi vagy?

— Igen, sentvidi vagyok.

— Nos, ki vele, miért jöttél a faluba!

— Jelentkezni a munkanélküli segélyért.

— Ma? Vasárnap?

— Azt hittem, hogy dolgozik az iroda.

Munkanélküli? Uglessich hadnagy szinte lemérte a Medve testét, mintha azon gondolkoznék, mennyit nyomhatnak a csontjai, mekkora lehet az ereje ennek a lomha izomtömegnek. — Lehet-e egy ilyen test, — m'nt ez, amelyik itt ül, munka nélkül? Érdekes lenne látni, végignézni, amikor eszik. Valószínűleg pompás étvágya van és remekül alszik.

— Hol voltál tegnap? — lepte meg egy újabb kérdéssel.

— Ástam. Fokhagyma alá.

— Fokhagyma alá ástál? — ismételte Uglessich hadnagy, mintha tetszene neki ez a kifejezés, amely mindjárt meg is jelentette a képet: a fölásott karszti föld friss, vöröslő színét és a

tavaszt, amely érezhető volt már, de valójában még nem érkezett el. — Ástál tehát. Beszélj róla!

— Maga talán még sohasem ásott fokhagyma alá? — érdeklődött a Medve.

— Azt mondd, ástál. Ez világos. De: hol, k. vel, hány órákor? Ezt meséld el. Sorjában, részletesen. Mindent mondd el!

— Apámmal ástam. Édesapám ötig dolgozott a mézszégetőben, aztán hazajött.

— Mit csinál a mézszégetőben?

— Hát mit lehet csinálni a mézszégetőben? Meszet. Kővet fejtenek a kőbányában, s csillékben a kemencékhez tolják. Ott vannak a kemencék a vasúti töltés túlsó oldalán. Ott dolgozik az apám is.

— Értem — bólintott Uglessich. — Folytasd!

— Amikor apám hazajött, evett valamit. Aztán azt mondta, hogy estére fölássuk a fokhagyma-ágyást. Úgy is volt. Jókora darabot felástunk — ismételte a Medve és vállat vont. Mintha csak azt mondta volna: Így van és nem másként, ezen nem lehet változtatni. — Megnézhet, fölástuk majd az egész ágyást.

— Most van az ideje a fokhagyma-ültetésnek? — kérdezte Uglessich meglehetősen bizonytalanul. Mintha nem is kihallgatást végezne, úgy érezte magát.

— Most. A fokhagymának meg a vöröshagymának is most van az ideje.

— Hát a zöldborsónak? — kérdezte olyan ártatlan érdeklődéssel a hadnagy, mint amikor a kert birtokába jutott városi ember kérdezősködi a parasztnál, hogyan hasznosíthatná minél jobban kis földcskáját.

— Azzal még várni kell.

— És hogy volt azután?

— Azután? — visszhangzotta a Medve. — Azután betértem egy fél literre Janezhoz.

— Most már tudom! Ott láttalak én téged, éppen lekentél valakinek egy pofont. Emlékszel? — kérdezte elégedetten mosolyogva, mert hiszen ez már terhelő körülmény volt.

— Ő akart megütni, én csak megelőztem. Nem vagyok bolond hagyni magamat!

— Tegnap tehát Janeznál voltál? Hányan álltatok össze, amikor a táblákért indultatok?

A Medve nem felelt. Az ablak felé fordult, a téli nap szűkös világossága felé. Szemét, mintha bántaná a fény,

lehúnyta. Az ablakfélfával bekeretezett údarab puszta, üres volt. A kopár eperfa ágai kitaróan kopogtak a szélben. Anélkül, hogy megmozdította volna a fejét, fogai között valami káromkodás-félet morzsolt. A hadnagy elengedte a füle mellett a szitkot, és az ablakra könyökölt.

— Nos, hányan voltatok? Jónéhány veled egyívású legény van a faluban. Jó pajtások vagytok, tudom. Vagy mégis kakkaskodtok egymással a politika miatt?

— Hol hogy.

— No, de úgy általában barátok vagytok?

— Persze.

— Lám, lám — helyeselt Uglessich hadnagy, és bólogatott hozzá. Szinte jó kedve kerekedett, s le-föl járkált a szobában. — Úgy van az rendjén, hogy az egy faluba való legények összehirtésének. Megfogta széke támláját, és maga előtt tolva, odaállította a Medve mellé. Leült. — Nyilván sok mindenről esik szó köztetek. És az is megtörténik, hogy összezörrentek. Milyen legények is volnátok, ha nem verekednétek? Biztosan akad abban a faluban jóképű lány, akiért érdemes egy kis vért csapolni. Nem így van?

— Ahogy vesszük — hangzott a Medve elutasító válasza.

— Mert bizonyára teszed a szépet valamelyik szemrevaló kislánynak? — kérdezősködött Uglessich barátságosan, mintha könnyedebbé, kevésbé hivatalossá akarná tenni a kihallgatást. Hátradől a széken, s közben a pecsétgyűrűjét nézegette.

— Udvaroltam egynek, de faképnél hagytam, mert kominformos volt.

— Csak nem? — kiáltott föl csodálkozva Uglessich, és úgy nevetett, mintha ez szerfölött mulattatná. Elképzelte, milyen lehetett az az íbés Marcsa, amelyik ezzel a titóista Medvével összeszűrte a levelet. — Most már nem jársz utána?

A Medve csak egy fintorral válaszolt.

Lehet hogy igazat mond — fürkészte Uglessich a duzzadt arc vonásait, a súlyos test lomha tartását. Lehet, hogy ez a test beéri csak az evéssel. A zabalással.

— Éhes vagy? — gondolkozott most már hangosan.

A Medve nem felelt sem igent, sem nemet. Szájának biggyesztése — talán — azt mondta, hogy enne, ha volna mit.

Uglessich hadnagy buzgó igyekezettel ugrott talpra, és az ajtóhoz sietett. Kiáltva szólított valakit, majd miután néhány szóval utasítást adott, visszavért a helyére. Újra odaült a Medve mellé.

— No lám — szusszantotta készségesen, mintha csak azt mondta volna, hogy most már pusztán a Medvétől függ, megegyeznek-e. — Beismerted, hogy jópajtásaid a falubeli legények. Már pedig, ha barátok vagytok, a fél liter bor mellett nyilván szót ejtetek egyről-másról. Néhány nappal ezelőtt a faluban eltávolítottak bizonyos táblákat, és helyükbe újakat állítottak. Beszélgettek erről? És mit? A falu előljárósága kétnyelvű táblákat rakott ki, ezeket azután trieszti utasításra eltávolítottuk. Olasz röpiratok kerültek a helyükbe. Erről sem tudsz semmit?

— De tudok! — bökte ki a Medve. Nincs ezen semmi titkolnivaló.

— Nahát! Mit beszéltek erről a kocsmában?

— Mindenfélét, de hát éppenséggel semmi különöset.

— Nono! Az egész övezetben ezekről a táblákról dumálnak, és éppen ti, akiknek a háza táján történt az egész cécó, akiket elsősorban érint ez a dolog, ne szólátok róla semmit? Még ha akarnám, se tudnám elhinni!

— Micsod: nem szólunk mi erről semmi különöset — hangzott a Medve csökönyös, elutasító válasza.

— Hátha mégis. Hátha azt mondták az emberek, hogy emiatt megegyeszer hajlandók lennének a hegyek közé, az erdőbe menni, amint már megtették a németek alatt. Erről is az a véleményed, hogy semmi különös?

— A hegyek közé menni? Nem rossz kifejezés — állapította meg tompán, üresen kongó hangon a Medve, mintha teljesen mindegy volna számára, hogy az erdőben van-e, vagy pedig a faluban, az emberek között.

— Úgy véled hát, hogy jogtalan volt a döntés?

— Milyen döntés?

— Az, hogy eltávolították a kétnyelvű föliratokat.

— És hogy olasznyelvű táblákat tetek a helyükbe?

— Igen, erre gondolok.

— Egy szlovén községben? Azután, hogy harcoltunk? És győztünk?

— Hagyjuk a politikát!

— Hogy én mit gondolok erről a döntésről? — kérdezte a Medve szinte önmagától. — Azt, amit akarok.

— Úgy van! — állapította meg Uglessich hadnagy megingathatatlan türelemmel a hangjában, mint ha tanító volna, s egy nehézfejú tanulóknak magyarázná a legegyszerűbb igazságot. — Gondolhatsz, amit akarsz. Senkit sem érhet bántódás azért, mert gondolkodunk. De most nem gondolatokról van szó, hanem kézzelfogható dolgokról: táblákról. Táblákról, amelyek az éjszaka eltűntek. S nem a maguk jószántából szálltak le a póznákról!

— Talán én loptam el a maga tábláit? — A Medve hangja szinte jajdulás volt, sivító, reszelős a fölindulástól, a haragtól. — Nem élek én olasz nyelvű táblákkal!

— Ül csak nyugodtan! — engesztelte Uglessich. A Medve szótfogadott és csipás szemével újra az ablakot nézegette.

Meg kellene kötnöni — gondolta a hadnagy. — Jó vastag kötéssel. — Főnhangon azonban így szólt, rácsapva a Medve térdére.

— Na gyere, béküljünk ki.

Behízeigő hangon mondta ezt, s a Medve úgy érezte, hogy erre már igazán beszélnie kell. Pillantásaival fölmerle Uglessich hadnagyot, baráti mozdulattal maga elé nyújtotta a kezét, és az alkuozásba beletáradt, kedvező árat kínáló kereskedő rábeszélő hangján megszólalt:

— Tegyük fel, hogy maga genovai születésű — kezdte. — És mondjuk, de csak úgy példaképpen, egy reggel fölébred, kimegy az utcára, és azt látja, hogy minden fölirat németül van. Ott áll az út közepén, olasz létére, sőt éppenséggel genova. olasz létére, és csak ezt látja, akármerre tekint: »Links«, »Rechts«, »Achtung — Badengebiet«, »Korpskommando« — úgy ahogy akkor volt, amikor itt voltak a németek. Csak példaképp mondom ezt. Maga ott áll és nézi, látja az egészet.

— Hát persze — bölintott helyeslőleg Uglessich hadnagy. Hangjából unalom és sok-sok türelem csendült ki, meg annyi jóindulat, hogy a Medve még jobban nekibátorodott, és nagy meggyőződéssel bökdöste tömpe ujjával a hadnagy zubbonya ujján csillogó aranycsikokat.

— Ott áll, mondom, az utca kellős közepén, s ezt gondolja magában: Olasz vagyok, vagy mi a szösz. És ez a Genova olasz város, nem más. És mégis csak német föliratokat látok. És csak áll ott, áll, és nem megy a fejébe a dolog.

— Hagyd már abba! Én nem bocsátok ilyen dolgokba. Én csak a rend őre vagyok.

A Medve azonban nem zavartatta magát.

— Lássuk csak tovább. Mondjuk, hogy maga szlovén. A szülőfaluja is szlovén, és a községben a szlovénok győztek a választáson. S mondjuk azt is, hogy a szlovénok szlovén meg olasz táblákat állítottak fel a falujukban. Nemcsak szlovén nyelvű, hanem szlovén és olasz szövegű táblákat. Mondtam már: maga szlovén és egy reggel arra ébred, hogy a szlovén nyelven írt táblák eltűntek, és helyükön csak olasz nyelvű föliratok állnak. Hát nem hiszem, hogy ártatlan gyerekcsinynek vélné a dolgot!

Te jó isten! — sóhajtott hangtalanul Uglessich hadnagy. Táblák... táblák... táblák...! Az egész vasárnap csupa táblából áll. — Hangosan azonban csak ennyit mondott:

— Nem is! De mondtam már, hogy semmi gondom az egészszel?

Fölkelt ültéből, a szoba sarkába sé tált, és hátát a cserépkályhának támasztotta.

Á, nem lesz ebből semmi! — gondolta. Ha valami fökkelütött fickó lenne, már rég zöldágra vereődtem volna vele. De ez van a kölyöknek! — S mialatt így, messziről nézegette és újabb kérdéseken törte a fejét, belépett a tizedes. Tányér volt a kezében, a tányéron kenyér és fölívagott.

— Eszel? — kérdezte Uglessich.

— Eszek hát.

— Megiszol rá egy pohár bort?

— Meg.

— Armando, hozz egy pohár chianit — adta ki az újabb utasítást Uglessich, majd a Medvéhez fordult:

— Láss hozzá!

Még mindig ott állt a kályha mellett, és hátratett kézzel nézte, hogyan eszik a Medve. Úgy érezte, hogy kétszeresen ízlik az étel ennek a tuskónak, mert kedvére kibeszélhette magát. S éppen ezért csalódást érzett, amikor látta, hogy gépiesen, szinte személytelenül, minden élvezet nélkül, állati közönnyel tömi magába a falatokat, mintha világéletében rendőrlaktanyákban evett volna, mintha teljesen mindegy volna számára, hol van — a lényeg az, hogy van mit ennie. Szokatlan, visszataszító, természetellenes volt ez az étvágytalan evés, medveszerű.

— Vasárnap sem öltöztél ünneplőbe? — érdeklődött.

A Medvén fakó, színehagyott katonaruha volt, a lábán meg sáros bakancs ormótlankodott.

— A vasárnap is csak olyan nap, mint a többi.

— Hol szerezted ezt a ruhát?

— Az amerikaiaktól vettem. Vagy talán azt gondolja, hogy loptam?

— Á, dehogy.

Nem szolt hozzá többet, hagyta hogy egyék. Később azonban tovább kíváncsiskodott, de másra terelte a szót;

— Mennyi ideig partizánkodtál?

— Két évig — bökte ki a Medve két falás között.

Uglessich — maga sem tudta hogyan s miért —, most már élvezettel nézte a falatozó Medvét. Elképzelte ezt a tuszkömbert az erdőben, harc közben, a testek viharzó zúrzavarában. A harcok között is vadállat lehetett, vérmedve, aki valaha jámbor volt, vásári táncos mackó, az emberek azonban rákapatták a vére, és attól kezdve velük együtt és ellenük is harcolt a létért.

— Elhúztad egy-két német nótáját?

— Kettőt.

— Csak?

Uglessich hadnagy elégedetlenül csóválta a fejét. Szeretett volna azonban többet is hallani a dolgról, és a Medve elmesélte, hogy nem lelőtte a németeket, hanem puskatussal... És nagy lendülettel emelte a feje fölé az elképzelt fegyvert, hogy ugyancsak képzeletbeli boldogabb végével lesújtson. Olyan meggyőző volt ez a mozdulata, hogy Uglessich hadnagy világosan látta a Medvét az erdőn, amint a zöld egyenruhás németek közé ront és agyalja őket a vaspátkós puskatussal.

— Az egyiknek a lábáról húztam le ezt a bakancsot — lendítette előre súlyos cipőjét a Medve.

— Igyál — noszogatta Uglessich.

— Ha olyan nagyon mondja... — vont a vállát a Medve, és kihörpintette borát. Zubbonya ujjával törölte meg a száját, majd fölállt.

A vihar sűrű szélrohamokban tombolta ki erejét. Szürke, hidegtényű, napsütés nélküli téli délelőtt volt.

Vasárnap — gondolta Uglessich hadnagy, amint a Medve megállt előtte. — Minden összeesküdött ellenem — kesergett magában. — Pont ma kell bajlódnom ezzel a hülyével! — Dél körül járt már az idő, és még csak néhány óra volt a közvetítés kezdetéig. Milá-

nó! És az a remek csatársor, amelynek hetedhét országból nincsen párja! Olyan az a tizenegy játékos, hogy egytől egyig beillenek a válogatottba. De hogy a sietgő istennyila... — káromkodta el magát, amikor újra eszébe jutottak a táblák és tudatára ébredt, hogy még jelentést kell tennie. Közben a Medve ott állt előtte, gondtalanul és jóllakotlan, mint aki füttyül az egész világra. Végigment a szobán, megállt a tülös sarokban, majd sarkonfordult.

— Tegnap tehát fokhagyma alá álltál. Utána Janez kocsmájába mentél. Ott a táblákról beszéltek. Mi történt azután? — csapott le rá váratlanul, azzal a szándékkal, hogy most már igazán végére jár a dolognak.

— Azután? Ugyan mi történhetett volna? Hazamentem aludni.

— Nem volt kedved egy kicsit motorozni?

— Motorozni? Mivel? Nincs nekem motorom. Honnan volna? Bolhám van nekem sok, nem pénzem!

Uglessich hadnagy a szoba közepén állt. Erre a válaszra a színe is elváltozott. Később azonban, amikor újra megszólalt, hangja már nyugodt volt. Érezni lehetett rajta, hogy most tér a dolgok lényegére, amit eddig céltudatosan kerüldgetett.

— Az állomás előtti útkereszteződésnél láttak az éjszaka!

— Engem?

— Téged ám — bólogott Uglessich rosszsmájúan, és egy kandi pillantást vetett a Medvére, mintha fenéki ki akarná élvezni a helyzetet, amire — im! — ilyen szépen világosságot derített. Ez lesz az utolsó keresztkérdés. — gondolta. — azután kilődítom az irodából. Tönkretette a vasárnapomat!

Most már a Medve is kifogyott a türelméből.

— Ki volt az a mocskos alak, aki ezt hazudta? Árulja csak el! Kinyomom belőle a szuszt! Egész éjjel aludtam, kilenc óráig ágyban voltam. Az emberek már misére mentek, amikor fölkeltem.

— A táblák nem sokkal éjfél után tűntek el. Reggel kilencig mindenképpen kialudhattam magad.

— Ki is aludtam magam! — Ezt az egyet beismerte a Medve.

— Nem valdod be tehát, hogy többemagaddal elloptad a táblákat?

— És kaporszósszal leöntve megreggeliztem őket?

— Mondd meg, ki vitte el a táblákat! Ki szervezte meg a dolgot?

— Mit tudom én! Sejtelnem sincs róla! — fortyant föl újra a Medve. Szétvetett lábai valóságos hűsoszlopok voltak.

— Azt a személyt, aki az éjjel a kelesztőnél látott, reggel letartóztattuk.

— Felőlem!

— Beh, vatom — fenyegetőzött Uglassich. Még egy oldalpillantást vetett a Medvére, aztán megindult az ajtó felé. Határozott léptekkel ment végig a szobán, erélyesen tárta ki az ajtót, s miközben újra — ki tudja hányadszor — elátkozta a táblákat, kikiáltott: —

— Armando!

— Parancs!

— Vezesd elő a letartóztatottat! Szembesítés lesz — mondta megfellebbezhetetlen hangszívallyal, aztán megfordult és behúzta maga után az ajtót. Látszólag mit sem törődött a Medvével. Úgy jánkált a szobában, mintha már semmi dolga sem volna vele, s most már csak a mindenre fényt derítő beismerő vallomás volna hátra.

Az ördög tudja, jól csináltam-e — töprengett magában. Ránézett a Medvére, a fiatal férfi azonban kifürkészhetetlenül, rendíthetetlen nyugalommal állta a tekintetét. — Lehet, hogy jól csináltam, csak hogy erre a fajnőköra semmi sem hat. Még talán a miláriai csatársor sem tudná kihozni a sodrából. De... vajon biztos-e, hogy olyan nagyon fajnőkö ez a Medve? Valóban ne tudná, hogy vasárnap a munkanélkülieket nyilvántartó irodában sem dolgoznak?

— Itt volna az ideje, hogy elkezdjük — szólalt meg egy pillantást vetve az órára. Azt a benyomást akarta kelteni, hogy számlálja a másodperceket, amelyek a vallomás kezdetétől elválasztják. — Még egy perc, és ha továbbra is hallgatsz, lecsuklak.

— Azt lehet — rántott egyet a vállán a Medve. — Különben tőlem akár estig is bámulhatja azt az órát.

— Valld be, nem bánod meg!

— Mit valljak be? Azt, hogy éjszánkánként az utakon ténfengek és az új táblákban gyönyörködök?

Lehet, hogy most mondtál igazat — gondolta a hadnagy. — Medve vagy és úgy falsz, mint a vadállatok. Ki tudja, nem zabáltad-e meg a táblákat is? Ki

mondhatja meg, mivel töltöd teli a bendődet? — Anélkül, hogy elmoccsant volna a helyéről, hirtelen leeresztette a kezét.

— Menj! — szólt rá fojtott sziszegéssel, és csak fejével intett az ajtó felé. — Horrd el magad!

Az ajtó becsukódott a Medve mögött. Uglassich az asztalra dobta sapkáját és dühösen fújt egyet. — Ebből mesterkedj össze egy épkezláb jelentést! — mondta magának. Ha rajta állt volna, annyi táblát adott volna a szlovénoknak, hogy a fejük bújja sem látszana ki közülük. S azután zabáljanak kényelvű táblát, akár zöldbabfőzelékkel is, ha úgy tetszik nekik, csak őt hagyják békén.

Az asztal szélére ült, s mindkét lábával haragozni kezdett. Az ablak keretében újra megjelent előtte a téglavörös pusztaság képe. Ekkor lépett ki a Medve az udvarra. Nyugodt, hintázó léptekkel ment a kapu felé. Kopott, fakult német sapkát húzott elő a zsebéből és a fejére tette. Jól a homlokába húzta, és beledólt a szélbe, amely dühösen lobogtatta nadrágja szárát és kirajzolta vaskos lábikráit. Minden lépésnél kifelé rúgott egyet, úgy rakta lábait, mint Charlie Chaplin rakná, — ha iztriai szlovén medve lenne.

Chaplin? — kérdezte önmagától Uglassich. — És ha ez a Chaplin mégis csak túljárt az eszeden? Telizabálta magát, ivott is rá, fecsegett kedvére, s elhitette veled, hogy valóban a munkanélküli segélyért jött Brezsinará. Mi? Nem tudta, hogy vasárnap zárva van az iroda? Ugyan fölültem neki! Hogyan is viselkedhetne egy tolvaj, aki elcsente a táblákat, eldugta őket a sziklák között és azután — mint aki jól végezte dolgát —, elsétált egy kicsit a rendőrlaktanya felé? Hogyan? Éppen így! Enne, inna és azt hazudná, hogy azért jött, mert hát elfelejtette, hogy vasárnap nem dolgoznak az irodában. S az a vízfejű tökfilkó, aki kihallgatja, szépen elhiszi minden szavát — fejezte be gondolatait Uglassich hadnagy, és öklével jól fejbekölintotta önmagát.

Ahhoz sem volt kedve, hogy fölálljon ültőhelyéből. Csak ült az asztal szélén, kalimpált a lábával, és elnézte, amint a Medve zsebbedugott kézzel átballag az udvaron, kilép a kapun és nekivág a viharoknak.

Bodrits István fordítása

Alojz Rebula, a fiatal szlovén író Triestben él. Az itt közölt elbeszélését Ljubljánában kiadott, azonos című elbeszélés-kötetéből vettük.

Vannak napok...

Laták István

Reggel lángoló vörös ég ölelte körül városunkat. A csipkézett felhők széle ciklámenyszirmokra hasonlított.

Üde, tiszta lég lengette a hervadozó, színesedő faleveleket, a házak csinosan néztek ki a reggelbe.

Minden olyan üde, őszi boldogságot lehellő várakozással telt meg, s én mégis alig vánszorogva, fáradtan kúsztam ki meggyötört ágyamból.

Vasmerev tagokkal, üregében égő, kialvatlan szemmel, valami finom zenére szomjas füllel ténferegtem ide-oda, míg unott ruháimat magamra húzgáltam.

A máskor vidító hideg mosdóvíz is mocsárszagú volt, mintha az esővízes kút fenekéről hozta volna föl az ügyetlenül alábukó vödör...

Ó, vannak napok, mikor alig tudsz valamit kezdeni magaddal. Az órák gyötrő lassúsággal másznak egymás után. Egyik munkából a másikba tántorogsz. Elvégzed valahogy, de a lelked, a lelked kimaradt belőle.

Befejezett egész gondolatod alig akad. Életed törmelék reményein botladozol, mint a bomba-szétverte házak hulladékaim botorkáló, társait kereső ember, akinek valami újat kell kezdenie, mert a régi kis ösvények szétestek inogva, és senki sem maradt meg mellette, aki tudná még, hogy azelőtt mit akart...

Vannak napok, hogy szeretnél valami jóbarát kertjében megbújva nehéz vörösbort fölhajtani, és szeretnél még egyszer sírva rikoltani ifjúságod elfelejtett dalait...

Szeretnél elmenni valamerre. Napokig az avarban csatangolni, és az unott ismerősök arcát messze kerülve, ismeretlen emberek közömbös soraiban élvezni az illatos szüreti szeleket.

Szeretnél egy elhagyott, ódon kastély mélyén zenét fogni a rádióból, és kiírni mindent magadból, amit az abroncsos hétköznapiok tárulkozó szíved mélyére szorítanak....

(1954.)

Vád

Laták István

Mennyi keserű sírnivaló lett volna, és mennyi duhaj nevetnivaló! S te csak ültél megindulás nélkül a szürke üvegtoronyban, és nem sírtál elég keservesen, s ha nevetheztél, nem nevetél igazán szívedből. Hol maradt el a nagy megindultság fűszere a könnyeidből? Hol szikkadt el nevetésedből a tavasznyitó virágok jókedve?

Ha kibújtál néha színtelen figyelőtornyodból, még anyád halálbafakult arca sem tudott úgy a hantra dönteni, hogy zokogásod másokat is tisztulásra vigyen. Csukott, gögös szájjal meredtél az elérhetetlen távolokba, s mint a zsírszódaivott, csalódott szerelmés csak nyelted a kikíváncozó sóhajításokat, s a bánatot, mely fájdalommarta torkodat egy életen át összeszorította. Miért nem sikoltottál ki a veszett szelekbe, ha véresre tépte volna is ajkaidat a még soha ki nem mondott szomorúság?!..

Mertél volna egészen meghalni a fájnivalókért! De félig élve pompás virágnak hamisítottad az útszéli kutyatejet, s még a csalánokat is csak azért irtottad szegényes kertescskédből, mert mérgesen csipnek, s nem azért, mert a csodák virágainak helyén dudásodnak...

Ha szeretheztél volna, sose nyúltál bátran illatos melléhez titkon vágynaakozó nőknek! Pedig a kivirult szájuk egyszer talán csak tefeléd kacagott, s izgató nedűje parfümös verejtékcüknek érted gyöngyözött megsápadó halántékukon.

Még apró gyermekedről is eltakarékoskodtad sokszor a jó szavakat (hanyagságból, szégyenlősségből vagy önzésből?), s most szánaakozó, lekonyuló fejjel a más kicsiny gyerekének osztogatnád a leglágyabb simogatásodat, a leggyöngédebb szavaidat, de a virgoncgyerekek elhúzódnak tőled, érzik a szívedben fölhalmozódott jeges hideget, melyet az ő meleg kedvességük nem tud már soha fölolvasztani.

Nem voltál soha igazán rossz, miért nem mertél kíméletlenül nagyon jó lenni? Csak a közepes utacsokák szűk közén lépkedtél, így elkerülted a veszélyes keresztutakat. De soha sem jutottál el oda, hol mérföldeseket zuhannak vagy emelkednek a minden kicsinyességgel leszámolók!

Minek létezik az, aki sosem harapja össze a fogát végső elszárással, hogy többé nem méricskél, többé soha sem töprenkedik, hanem a legfölségesebb aranysárcánuba kapaszkodva fölébe emelkedik a szürke üvegtoronymak, ahol a kérkedő tehetetlenség fiai marcangolják magukat hangtalanul és reménytelenül?..

(1957)

Miért, miért?...

Laták István

Miért találkozol olyan sokszor a közönségesség undok arcával? Miért van, hogy emelkedett érzésedet, tiszta hitedet, évtizedek keserű tapasztalataid edzett s mindig megőrzött meggyőződésedet sárral fröcskölik ügyes köpönyegforgatók és a SZÉP iránt érzéketlen kúfárok?

Miért szunkapiszkál, döfköd a buta kis hivatalnok, hatalmára büszkén, hivatali kaskadombján peckesen sétálva? Miért van az, hogy századok óta elátkozott viselkedés, mint a hátvány uraskodás, olyan sokáig él tovább az alantos lelkekben, és okos rendeletek, igaz törvények ellenére rávicsoritja fogát a szeretetet pláncoló békés emberre?

Miért okoz bánatot oktalan a múlt pletykáin föltáplált ember ártatlan társainak? Miért nem fogadják el a jót, a szépet, a hűtést olyan könnyen a gyöngyelelkűek, mint a rosszat? Miért nem győz az igazság mindjárt első látszatra? Miért a galádság tűnik kívánatosnak azok számára, akik még a fenköltéssel szeplőtlenül sosem találkoztak?

Miért tapod a szívedre az erőszakos kis hajcsár, pozíciók után kapaszkodva, hisz a művész lelkét ért sérelem ezerszeres visszhangot kelt maga körül, és sok-sok reménykedés üde virágját hervadásba dönti? Miért olyan csúf a bürokrata képe az egyenes úton járó, igazságért vérző ember előtt?

Mikor lesz egyaránt fönséges és emberségesen mosolygó minden hivatal, hol az élet napi szükség-adagjait méri?...

(1954.)

Győzelem

Laták István

Zúgva, zakatolva kavarog bennem néha a mondanivaló. Friss, mint a most szedett gyümölcs, és jólesik magamban dédelgetni, mint dajkának a tisztán tartott, tejszagú csecsemőt a karjaiban.

Mindjobban életes lény: történet, beszéd és érzés formálódhatna belőle...

Neveltem, símogatom a témámat, s egyre szebben, egyre világosabban mondaná, nevetné azt, amit várok tőle.

Ceruzát kell ragadnom, vagy géphez ülöm, hogy átmentsem az álmok villódzó, tovasiető birodalmából erre a való világra. Hogy

megőrizzem, itt tartsam, fejlesszem, külön létét megteremtve harcba indítsam, mint valóságos élőlényt.

De néha a döntő pillanatban valami, az alkotó ösztönrel ellentétes erő visszatart, hogy véghezvigyem buzgó szándékomat. Mi ez az erő? Nem terméketlenség, nem lustaság, nem irtózat, hiszen bensőm mélyén nem fogannak számomra visszataszító, beteg magzatok, mivel a legsajátabbban én vagyok...

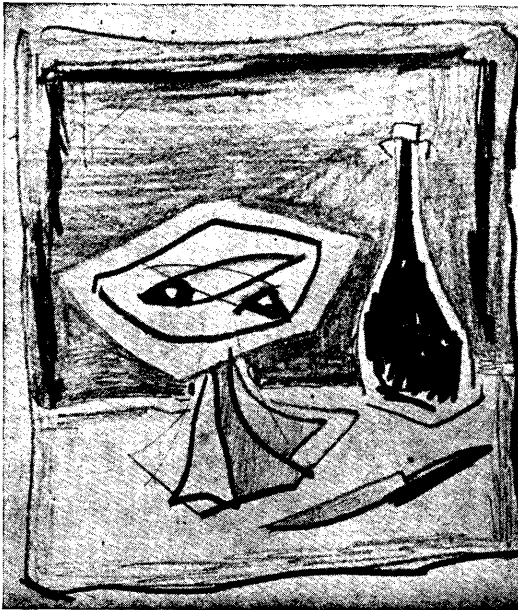
Nehéz, véres küzdelem indul ilyenkor az alkotási vágy és az attól visszarántó erő között. S ha az ellenállást legyőzve, gyümölcsöt hoz a megtermékenyülés, mélyen boldogság ez! Eláldítom a benem keletkezett életet, hogy aztán létezése saját törvényei szerint hasson, élje le a benne lábrakelt erő segítségével a sorsát...

Ma ilyen különösen szép napom volt. Csodás. Boldogságos születő pillanat. Pirosan, egészségesen készítettem egy művet.

Egy darabig titkon viselgettem a vágyat utána, hogy előcsalogassam, s talpára állítva életet, alakot adjak neki. És most sikerült. Ez az enyém. Ezt akartam, így akartam. Sem koraszülött, sem sokáig tarsolyban hordott, megkéselt, fonnyadó vakarcs. Igaz és emberi. Lelkemből lelkedzett. És olyan egyszerűen esett meg az egész. Csak idő, csak erő, jó eszme, akarat kell. S egy kis szerencse, hogy semmi és senki se zökkenten ki és húzzon el a munkától. S mint a napsütés, olyan vígan, erőteljesen megszületik a várt jövevény. Főls kénok nélkül. Csak legyőzni az ellenszegülő húzódozást, a habozást.

Ez a mű én vagyok. Én és mégis más. Ezzel gazdagabb vagyok, többé vált az énem. S lélektől lélekiig vándorolva elmondja piros magzatom, hogy ma diadalmaskodtam a mindennapi lehúzó szürkeségem...

(1955)

A magyar irodalom nagy varázslója

Emléksorok Karinthy halálának huszadik évfordulóján

Majtényi Mihály

Húsz éve, igen, húsz éve halott már Karinthy Frigyes, a magyar irodalomnak ez a különös varázslója. A kor, amely Adyt hozta szárnyain, aztán Babitsot, Kosztolányit, Móricz Zsigmondot és a többieket, a kor, amely a Nyugatot hozta egész mozgalmával — mint ahogy a kagyló a gyöngyöt kiizzadja — odaállított egy modern Fausztot is. Egy »félre-sikerült« matematika-tanárt, aki beszüremkedett valami szerkesztőségbe és róni kezdte meghökkentő sorait. Mint ahogy a pók figyel a sarokban, úgy gyűjtögette élményeit, megfigyeléseit... ó, akkor még messze volt a későbbi lehiggadt bölcstől, aki majdnem mindent megértett: furcsaarcú ugratója volt Pest akkori életének.¹ Amihez legjobban értett — úgy lát-szott akkor legalább — utolérhetetlen tudása volt... az utánzásban. Ekkor kezdtek először félni tőle.

A zsurnalisztika szárnyaira vette, a modern kroki írásában már számosan jártak előtte, ebben átlagosnak indult eleinte, de csodálatos, röntgen-szemmel megírt irodalmi pastiche-i, irodalmi torzképei valami egészen újat jelentettek. Ha külföldi példák után kutatva Heine és Börne kérelmetlen kihegyezettségre gondolunk, vagy Karl Krausznak a nyelvvel eljegyzett — elsősorban a nyelvből és a stílusból kiinduló támadásaira — azt kell mondanunk, mindezekből sok van belőle, de mégis más, milyen más! Modorosságot, stílust, jellemzőt utánozni, belebújni ezekbe s az írás-

¹ Furfangos ugratások mestere: majdnem minden magyar irodalomtörténet, lexikon Karinthy születési évét úgy jelzi, hogy 1888. Holott Karinthy 1887-ben született, június 24-én. Ha a hivatalos irodalomtörténeteknek hiszünk, az idén lenne nyolcvan esztendő. (Benedek Marcell irodalomtörténete, nagylexikonok stb.) Ez az ugratás egy fogadás eredménye volt, a fogadást Karinthy nyerte meg — évtizedes nyoma maradt minden róla szóló életrajzban, tanulmányban.

művet belülről újból felépíteni, hogy groteszken, bántón, karikírozottan, de mégis hasonlóan azonos legyen... ezt nem tanulhatta senkitől, ez a béka-egérharc klaszikus folytatása volt; a paródia, travesztia, a szatíra és rokonfajainak folytonos cserélgetése... együtt: valami új és csattanó!

Mint valami irodalmi Gráll-lovag (egy korszakban, amelyet érdekelni, izgatni kezdett az irodalom) teljes fegyverzetben jelent meg az »Így írtok ti«, amelyre mindenütt felfigyeltek. Karinthy mentségére szolgáljon, hogy a könyv első kiadásának már az előszavában — először önmagát »intézi el«.

»Célozni tanulnak a katonák. Nem valami fényesen megy a dolog. A káplár káromkodik, szidja a bakákat. Végül kikapja az egyiknek kezéből a puskát.

— Nem tudtok ti semmit! Ide nézzetek!

Céloz és lő — nem talál. Egy pillanatra zavarba jön, aztán feltalálja magát. Az egyik újonchoz fordul.

— Így lősz te!

Megint céloz, megint elhibázza.

— Így lősz te! — mondja a másíknak.

Végre kilencedszer talál.

— És így lövök én!

A kilencedik lövés még késik. A káplár keze még reszket, de szemei egy árnyalattal tisztábban látják a célt.«

Ez új volt, ez az önbírálat a sok professzoros szócséplés és piederstálon való kritikai elmélkedés után, ez új volt ez az előszó és új volt a könyv hang-lendülete... A káplár keze még reszket, igen az övé is, mert tudta, hogy most rajta az irodalmi katonák szeme, mind... istenem, mi lesz ebből? Kicsoda ez a Karinthy Frigyes és miért káplár, miért ő a káplár? Szabad-e ahhoz a szentséghez, mint az irodalom ilyen prófunt-ízű kalendáriumi tréfákkal s ilyen gunyoros utánzásokkal közeledni? Mindez izgalmas, léleketelállító kérdés lehetett akkor... a válasz azonban könnyű volt: ha ti is úgy, én is úgy. Ha ti is újat adtok tartalomban és formában, miért maradjon a bírálat az akadémiai értekezések párszáz példányos lapjain, amikor ott a napisajtó, az olcsó könyv... Repülj hajóm, ha ti is úgy, én is úgy, én is vitorlát bontok...

Kicsoda ez a Karinthy, kérdezték, s hogy ő kicsoda, arra nagykéson kapott egy érdekes választ, már élete alkonyán — amikor már irodalomtörténetek és tudományos értekezések beskatulyázták a vélt helyére — akkor egy irodalmi fenegyerek, a ma is élő Tersánszky Józsi Jenő ezt írta róla a Nyugatban (1927-ben):

»Karinthy Frigyes munkásságának általános méltatásával könnyen és röviden készen volnék. *Én nem tudok nála nagyobb élő magyar író.* Értékelésem módjának mindjárt okát is adom: nehéz vele vitába szállni. Van egy fajta értékmegállapítás, ami egészen más mint az átlagos napi elismerés, sőt más mint az utódoké. Ez az értékmegállapítás: a legjobbak elismerése, a legkülönbek, a kiválasztottak megértése. Olyan ez, mint a titokzatos fémjelzés. Az inspiráló Cyránok itt bizony föltétlen magasságban állnak az általánosan nagyrabecsült Moliéreok fölött. A műhelytársak, a pályatársak respectusát, amelynek az értékmegállapításnak legrendesebb tünete, nem lehet megszerezni sem akadémiai tagsággal, sem hazafiak vagy más testületek vagy akár egy egész nemzet babékoszorújával sem. *A mesterségbeliek tudják, s ha nem tudják, érzik ki a főcsahos köztük.*«

Karinthyt értékelni, megérteni, magyarázni? Egy régi lezárt életpálya után látszólag könnyű feladat. Felvonulhatnak a legnagyobb irodalmi bibliamagyarázók (tiz bibliára valót irt össze és magyarázatához is ugyanannyi szó kellene).

Schöpflin: »Karinthy... első sikereit az Így írtok ti című könyvével aratta, amely utólag kibővítve számos kiadást ért el. Ezzel behozta a magyar irodalomba a pastiche műfaját: egy-egy író modorának olyan parodisztikus utánzását, amelyből kitűnik az illetőnek minden modorossága és szembetűnő hibája. Ezek a tréfás művek tulajdonképpen parodisztikus kritikák. A nagyközönség előtt Karinthy azóta elsősorban mint humorista áll, karikatúrái, groteszk tréfái a napisajtó útján nagy népszerűséget élveznek, igazában azonban filozófus lélek, aki erős logikai fegyverzettel az élet magyarázó formuláját keresi, nyugtalanul kutatja a nagy rejtelem megoldását és elfogulatlan szemlélettel igyekszik behatolni a dolgok legbenső lényegébe. Humora is ebből a filozófia szemléletből származik, s a dolgokat a maguk eredeti valóságában mutatja fel, felteszi velük szemben azokat a kérdéseket, melyek éppen azért hatnak meglepően, mert lehámozzák róluk a rájuk rakodott előítéleteket, megszokásokat és hazugságokat; az embereknek az élet szövevényeiben való vergődését s a karakterek, érzések eközben való eltorzulásait mintegy torzító tükörben tárja szem elé. Stílusa teljesen a gondolat világos kifejezésére van beállítva, inkább az értekező stílushoz áll közel, de éppen egyszerűségben és modorosság nélküli valóságában van az ereje.

Juhász Vilmos: »Egészen különös helyet foglal el az új elbeszélő és drámairodalomban egyik legtehetségesebb írónk, Karinthy Frigyes. Humoristának indult és ma — a legkomolyabbak egyike. Mindenki közül őt igazgatja legjobban az élet, halál, a lélek problémája...«

Benedek Marcell: »... Ezeket a határokat ostromolja újabb írásaiban (a valószínűség hatáiról van szó) Karinthy Frigyes, aki éppen úgy, mint Heltai Jenő krocki és tárcahumorokból lendült föl magasabb és komolyabb régiókba. Csakhogy Heltai a maga humorát, Molnár a polgári józanságát nem adta fel később sem; ellenben Karinthy, akinek neve hallatára még mindig felkacag a közönség, már régóta nem akar kacagtatni... Karinthy legfőbb póza az étellel szemben a rémület; (Franz Kafkával való erős rokonelem!) Rémület a kozmosz és az emberi lélek rejtelmétől — az alázatos, kényszeredetten mosolygó rémület azoktól a rendes, közönséges emberektől, akik nyugodtan hajtják be az adót, lyukasztják ki a villamosjegyet, fejezik le a bűnöst, mintha ők tudnák a nagy titkot... mintha rájuk nézve rendben volna minden... Annyi bizonyos, hogy Karinthy, ha sokszor zavarba is hozza az olvasót s a kritikust, vagy éppen ezért megszólaltatója a mai lélek gyötrelmeinek, töprengéseinek.«

Csak egy csokorralól idéztem... Úgy érzem azonban, hogy Karinthy irodalmi felidézése — az esztéták, kritikusok, professzorok szemszögéből — nem lenne teljes, ha nem szólaltatnánk meg annak a tábornak szöszlőjét, amely érzelmileg szembenállt a Nyugatosokkal, a haladó-irányzatokkal. Azokat, akiket a huszas években fehéreknek, később fajvédőknek mondtuk, Pintér professzor képviselte bizonyos időben a legjogosabban, az ő véleménye az akkori akadémia és egyetem véleménye is volt. Karinthy új, bátor művészete előtt azonban még ő sem, Pintér tanár sem eresztette le a tilalomfát. Adataiban terjengős Irodalomtörténetében apró csipkelődéseket is olvasunk ugyan Karinthyról, írói és emberi nagyságát azonban — fogcsikorgatva bár — elismeri.

»Pezsgő életkedvvel tűzte tollhegyre kortársainak furcsaságait Karinthy Frigyes; néhány lapon pompásan összesűrítette a divatos írók két-három legjellemzőbb vonását. Nem volt ez valami magasabb műfaj, de mulattatásra annál alkalmasabb: igazi görbe tükör az írói modorosságok ellen. Az irodalmi karikatúrát mindig szívesen művelte, ennek a nevetető műfajnak mestere volt. Hanghordozást, furcsaságot, nyegléséget utánozni kevesen tudtak hozzá hasonlóan. Kíméletlenül kihasználta az írókra jel-

lemző gyenge pontokat, rávilágított stílusuk lényegére, leleplezte mi a gépiesen ismétlődő eszköz és egyéni fogás művészetükben. Torzító fényképe előtt a legszabályosabb arcélek is komikussá lettek, s az olvasókat csakúgy mosolyra indították, mint az író filozofáló humoreszkjei, az értelmetlenségek és fonákságok ellen intézett támadások és évődések meg-megismétlődő ötletthalmaza. (Görbe tükör, Minden másképpen van, Még mindig így írtok ti, Száz új humoreszk).«

Folytassam? Mert nagyon érdekes, amit Pintér ír, különösen annak, aki ismeri Pintér en blok szembeállítását mindennek szemben, ami erjesztő volt az első világháború előtti magyar közéletben és irodalmi életben szinte érezni, hogy reszket a hangja, amikor feltette szemüvegét és jót kellett mondani, sok jót is egy ilyen destruktív sans culotteről, aki kezdetől ott volt a magyar irodalmi Bastille lerombolásánál s részt vett abban az önmagát és társait sem kímélő emésztő nagy harcban... « Karinthy Frigyes hajlama a filozófia felé vonzotta, de kenyérkereső gondjai a hírlapíráshoz láncolták. Az alkalmi bölcsekedéshez csak egy asztal kellett papírossal és írótolval, a regény és novella ihletet, gondtalan nyugalmat kívánt, s hol vegye a hangulatot a napisajtó igájában görnyedő cikkíró? Vagy le kell ereszkednie a tömegmulattatás kabaré-színvonalához, vagy elvont okoskodással kell tiszteletet kelteni a közönségben: az előbbi sekélyes tréfálkozás, az utóbbi unalmat jelentő robotmunka. Karinthy Frigyes pályája első felében a »bolondozást« vállalta, pályája második felében az unalmasságot.(!) Tehetsége a mindennapi újságírás napi csevegéseiben veszett el, igen sokszor az ízetlen viccek és száraz elmélkedések homokjába fulladt.(!)

Pár sorral alább azonban: »Kereste az igazságot, szomjazott a világosság után, a józan ész és logika hirdetője volt, bölcsekedő szellemmel iparkodott ledönteni az emberi gondolkodást gátló korlátokat.« Ezt írta Pintér tanár úr és szebbet nem is írhatott volna! Csak mosolyogni kell, hogy aztán egy más helyen ezeket olvassuk: »Csúrt, csavart okoskodásainak elolvasásához türelem kell, szelleme ködös, mondatszövése minden, csak nem magyaros. Bizonyára a legfárasztóbb szatirikus az egész világ-irodalomban. Friss pályakezdése és későbbi szárazsága példátlan ellentét.(!)

Igen, ezt a hangot is idézni kell a teljes Karinthy megismeréséhez — azoknak a hangját, akikkel szembenállt, s akik még írói mondatszövéseibe is ártó vérbeütést sejtettek, hangoztattak. Akiknek Karinthy, amikor a legmélyebb lett, Karinthy az Utazás a koponyám körül szerzője... szárazra és élvezhetetlenné vált!

Szerették-e azok az írók Karinthyt, akiket tolla hegyére vett? Akiknek szövegét boncolgatta, modorosságát utánozta, egyéniségét kifigurázta — tehát az ÍGY ÍRTOK TI első és további köteteinek magyar szereplői? A feltett kérdés kétségtelenül érdekes és emberi szempontból izgató is. Az Így írtok ti első kiadása idején Karinthy és művészete még nem volt az a fogalom, ami később lett, s kétségtelenül sok sértődés és bántódás lett ezekből az irodalmi pastichekből. Ady levelezéséből és cikkeiből hiányzik Karinthy, sehol sem fordul elő. Itt kell megjegyeznünk, hogy Karinthy érdekes és fonák formában járult hozzá Ady Endre népszerűsítéséhez. Adyról a vaskalaposok, reakciósök csak bántót és gúnyosat hallottak és hallattak; sokszor fordult elő a magyar vidéken, hogy társaságokban Ady nevének és költészetének említésénél éppen Karinthy Moslék-ország című versparódiáját, de még inkább a másik híres Ady-utánzó verset vágták a vitatkozó fejéhez:

Hát maga megbolondult,
Hát maga megbolondult,
Hogy mindent kétszer mond, kétszer mond?

Igen, ezt az Adyt, a kíméletlenül kipellengérezett és kifigurázott Adyt népszerűsítette az Így irtok ti; sokan ebből a paródiából kiindulva beszéltek a nagy magyar költőről. S így alapjában — akaratlanul — Karinthy kétesértékű szolgálatot tett. Holott Karinthy bámulója volt a szilágysági zseninek és világnézeténél fogva sem akartak sorai bántóak lenni. Tüske azért maradhatott; még nagyobb az úgynevezett »hazafias« költők szívében; hisz Karinthynek Szabolcska Mihályról írt versparódiája gyilkos volt:

Egyszerű és tiszta nóta,
Gólyafészek háztető —
Nincsen benne semmi, ámde
Az legalább érthető.

A kezdeti Így irtok ti — mondom — még tartogatott tüskéket, de mert sokan kerültek tollhegyre, egyre többen, hirtelen megfordult ennek a könyvnek s főleg újabb kiadásainak szerepe. Lassanként ugyanis divat lett bekerülni az újabb kötetek valamelyikébe s az lett sértő íróemberre, ha Karinthy nem talált benne kifigurázni valót, eredetiséget. Ekkor már valóssággal irodalomtörténetet pótoltt, helyettesített az »Így irtok ti«.

S az író, aki senkinek nem volt »utóda« ebben a műfajban és írásmódban, »boldog ösév« vált minden idők további magyar irodalmi pastiche-kísérleteinek. Mind az ő szótárát utánozzuk, az ő kíméletlen fegyvertárát csatoljuk hátunkra, s az ő páncéljába bújunk az ilyen »szatírikus« irodalmi hadakozásoknál.

De maradjunk csak azoknál az írásoknál, amelyeket az ellenfél is »friss pályakezdésnek« mond, a nevetető Karinthy-nál.³ Lapozgatva ezt — a könyvtárpolcon egész sort alkotó — irodalmi hagyatékot, az életmű köteteit, az ember felidézi saját lelki kalandjait, amelyeket annkidején, első olvasásnál Karinthyval kapcsolatban átélt. És felháborodva utasít vissza minden utalást, hogy ez a humor sekélyes volt, hogy a közönség kiszolgálására íródott! Éppen az, hogy elementáris őshumor bugyog elő Karinthy írásaiból, éppen az, hogy új ösvényeket vágott, éppen az, hogy helyszín és cselekmény szempontjából nem ismert korlátokat (mindegy, akárhogy alkotta napi robotban!) ez mind gondolkodást indított a nevetés mellé, ez mind frapárs volt, egyre utólrhetetlenebb, egyre mélyebb, talán nagyképű egyik bírálójának dithirambusa, hogy Karinthy új aranyfedezetet adott a nevetésnek. Nagyképű, de jó hasonlat! Tudat alatt a polgári társadalom önmagát is kinevette ezekben a humoreszkekben, vidám jelenetekben, mert érezte, hogy amit az író mond, az mind igaz. Groteszkul igaz. És igaz abban is, ami benne örökké emberi: a jellem, az indulat, a helyzet, az érzés... fanyarul igaz ez a humor, egy szinte balzaci méretű, csak elaprózott és torz Comedie Humaine.

S nem volt megállás, nem volt megrekedés; ha csak az eddigit folytatta volna, beletompul talán. Váratlan fordulattal megszületik az Együgyű

³ Karinthy munkamódszeréről olvasom: „Miért ír éppen a kabarének? Mert megrendelték a darabot. Szállítson holnapra vagy még mára tréfát; többnyire kikötötték, hogy 15 vagy 20 perces legyen, és kinek a testére szabja a szerepeket. Zsebében temérdek utolsó felszólítással és fenyegető intéssel leült a papiros elé a kávéházban és arra gondolt: ma este beviszem a darabot, kiénekelek előre százat vagy kétszázat Ungerleidertől, aztán majd meglátjuk... Estére megjelent a darabban, amelyen alig száradt meg a tinta, s ha történetesen kétszázat kapott, füttyürészve távozott, mint okos fiú, aki becsapta a direktort. Akadtak sopánkodó hívei, akik folyton azon siránkoztak, hogy Frici elaprózta magát a napi gond kínjaiban, mit alkotna, ha gondtalanul, elvonultan dolgozhatna! Ma már tudjuk, ő is tudta, hogy a folytonos pénzhajszja sarkallta remeklésre.”

Hogy is írja Oscar Wilde? Minden nagy embernek vannak tanítványai... De mind Judás az, aki életrajzukat megírja.

lexikon hangja. Mint az enciklopédisták valami elvetélt, bohókásarcú, kései leszármazottja — de felvilágosító akaratában és erejében méltó utóda — az amúgy is túlrendszerezett és lexikonokba szorított életnek és világnak kezdi ábécés magyarázatát adni. Milyen ez a magyarázat? Együgyű. Csak ha elolvastad, akkor mondod — no nem is olyan együgyű. Csak groteszk, csak harcos, csak konvencióellenes, csak olyan mint a népmese Bolond istókjának hangja, azé, aki kiugrott a csatában az árok szélére és onnan kiabálta: ne lőjjenek, hé, itt emberek vannak! Ezen előbb nevet az ember, de minél jobban nevet, annál jobban rádöbben, hogy csak egyfé'le igazság és erkölcs lehet a létben, és pedig az, hogy ahol emberek vannak, oda ne lőjünk! Ebből a perspektívából magyarázza Karinthy (csak példákat mondok) a katonát, a kártyást, a sportot, a házasságot, az olvasót és mindent, mindent lexikális ábécérendben, mindent, ami csak az élethez tartozik.

Az a csíra, hogy magánál a nevetetésnél nem szabad megállni, illetve, hogy a nevetetést tovább kell vezetni és ki kell mondani a dolgokat a meg-hökkenésig és megdöbbenésig... bizonyára a háborúban virágzott ki a maga teljességében, az első világháborúban. A sokáig »hallgató múzsák« (jórészt az örület egyformaságát darálta, uszított, másik részük mellébeszélt) mondom a múzsák egyszerre beszélni kezdtek és ennek a megszólalásnak bátor példáját éppen Karinthy adta. A »Krisztus vagy Barabás« kötetében vannak szavak, jelenetek, képek, a bátor háborúellenességnek olyan megfogalmazása, hogy ekkortájt (Ady tüzesei mellett) Karinthy jelentette a maximumát annak, amit ki lehetett mondani. Sohasem felejttem el a félig gyerekekfejjel olvasott jelenetet ebből a kötetből.

»Három évvel azelőtt gyalogos közkatona voltam és egy délelőtt a várból jöttem lefelé. A propellerállomásnál megálltam és tünődve néztem a vizet. Akkor két tiszt jött velem szembe, egy főhadnagy és egy — kábatu-ion három aranystráf, a gyenőbbek kedvéért — egy tábori lelkész, ami kapitányi rangnak felel meg. Egyszerre tiszteltem mind a kettőnek, azt hittem összetartoznak. De nem, a főhadnagy gyorsabb léptekkel továbbibsett. A lelkész a pap azonban megfordult.

— Nem tud tisztelni? — rivallt rám.

Meg voltam dermedve. Az olvasó higgva el nekem, becsületszavamra mondom, szenvedélyes energiával és elszoruló torokkal esküszöm és esküdtem azóta százszor, egyedül állva a kék ég alatt, esküdtem a felhőknek és a süket térnek, és a távoli csillagoknak... becsületszavamra esküszöm, hogy én tiszteltem. Szükségem van rá, szenvedélyesen ragaszkodom hozzá, hogy ezt elhiggyék nekem, elhiggyék nekem még a Mars csillag lakói is, elhiggyék a késő századok, akik itélnek majd felettem és tanúskodnak mellettem az ég és föld és pokol, a végső ítélet napján, mikor számon kérik tőlem, hogy tiszteltem-e — mert a pap, a lelkész a kapitány nem hitte el nekem. Ránéztem, őszintén és melegen a szemébe néztem barátaim:

— Tiszteltem! — mondtam szelíden és szívemből.

— Nem!! — mondta a tábori lelkész.

— Talán nem tetszett észrevenni... kezdtem el magyarázni. Azt akartam mondani neki, hogy talán nem vette észre, mert egyidőben tiszteltem neki és a főhadnagynak.

Ekkor a tábori lelkész odalépett hozzám.

— Még ísr a szája?! — ordított. És farkasszemet nézett velem és várt, hogy megszólalok-e még egyszer.

En azonban nem szólaltam meg többé, csak a szemébe néztem — és ő farkasszemet nézett velem, vitézül és hátrán, holott nála semmi fegyver nem volt, az én oldalamon pedig baionett fityegett. Farkasszemet nézett velem és nem félt tőlem — holott nekem igazán semmibe sem került volna,

hogy megszólaljak, legfeljebb felakasztanak, mögöttem az én igazságom állt, és az, hogy tisztelgetem — míg ő mögöttem csak az állam és a hadsereg és a fennálló rend. Így álltunk szemben egymással és fejünk fölött komor kaszárnyák és ágyúk meredeztek... Nézett egy darabig, aztán látva, hogy legyőzve és megpofozva állok, gyáva vagyok és bitang, megfordult és otthagyt falképnél.

Elment és nem mehettem utána és nem kérdezhettem meg alázatosan, hogy legalább a nevét mondja meg, legalább azt tehessem el magamnak emlékül. A nevét a tiszteendő úrnak, a papnak, a hívőnek, aki hisz a föltámadásban és isten irgalmában, de nem akarta elhinni, hogy tisztelgetem. A nevét... aki a mögöttem álló hatalomra hivatkozva, megsértett engem, akit nem ismert, akiről semmit sem tudott, akiről nem tudhatta, nem vagyok-e okosabb, igazabb, jobb ember önála — csak azt tudta rólam, hogy védtelen vagyok és nem sérthettem vissza, mert százszor annyit kockáztatok mint ő.

...Én a tisztelendő tábori lelkész kapitány úrnak már régen megbocsátottam. De azért szeretném tudni, ki volt ő, szeretnék vele még egyszer találkozni. Szeretném megkérni, hogy ő adja fel nekem a halotti szentséget és utolsó órámban neki gyónhassak és esküdhessenek meg »a husvétii sír mélységére«, ahogy Adler Frigyes mondta, hogy nekem akkor igazam volt, és jogom volt hozzá, hogy a szám járjon. És megmagyarázni neki, hogy az embereknek nincs egyebük, mint hogy a szájuk járhasson, járhasson még akkor is, amikor a lábukat már levágták és a kezüket összekötötték. Megmagyarázni neki, hogy a száját feltétlenül jártni kell hagyni, mivel a szájban van az ige és igazság, ha semmi egyéb nincs is benne. Megmagyarázni, hogy a szájba visszafojtott ige és igazság megromlik, ha a száj nem járhat, és ami szelíd és szép és barátságos himnusznak indult, abból dühöngő átok és káromlás válhatik idővel.

Melyik az a kötet Karinthynak, amelyben az ő költészete (mert hogy ez a nevetés a költészet nemes faja, az kétségtelen) leghatásosabban kivívragzik? Ha az »Így írtok ti« több kiadásával és előszavaival a magyar bírálatkönyve — akkor Karinthy poézisának gyöngyszeme a Tanár úr kérem! Nincs az az iskolájtárt ember, aki szívében ne érezné hirtelen a groteszk Karintys képek mögött a maga iskolai életének vergődését, fonákságait, igazságait, fájdalmait és nevetését!

Inkább irodalomtörténeti érdekesség, hogy az iskoláról írt Karinthy kötet megszületését egy bácskai látogatása hívta életre. Maga meséli valahol, hogy Kosztolányiéknál járt Szabadkán és a szünidőben belátogattak a gimnázium-épületbe (ahol Kosztolányi apja tanár volt, igazgató). S a hallgatag épületben amelynek poros olajszaga mindig visszarángatja kissé az embert hangulatiilag is diákkorába. — ott határozta el Karinthy, hogy már megkezdett iskolatörténeteit kibővíti; új élmények keltek szárnyra benne és 1916-ban a háború kellős közepén, napvilágot látott, ez a drága, radirgumi- és spongyaszagú csodálatos vallomás, amelyben pontosan önmagát találja meg mindenki a középiskola és minden iskola szivárványvilágából. A tanteremből, ahol a szivárványt a letörölt táblán a tavalyról ottmaradt törlés krétaíve helyettesíti, minden időkben.

Másfél évig tartotta izgalomban Budapest közönségét — főleg az intellektuális fiatalokat — 1912 körül — Karinthy Frigyes drámája a Holnap reggel. Akkor azt mondták, úgy mondták, hogy a jelentkező színházi válságot (ez a válság csak minőségi volt) egy olyan kvalitású író hidalhatja csak át, olyan bátor, fiatal, mint Karinthy. Érdekes, hogy ezt a drámáját Pintér erősen dicséri: »Tragikomédiája, a Holnap reggel új értéket hozott a magyar irodalomba. Felvetette a kérdést, mi az igazi bátorság s mi történik akkor, ha valaki megszabadul a minden őszinteséget hínárként fojtogató

gyávaságtól s így száll harcba a társadalmi előítéletekkel? A felelet megadásában álarc nélkül állnak az író hősei, a lelki harcok izgalmain s a társadalmi szokások rettegésén keresztül megoldódik a drámai feszültség. Ha ma olvassuk a drámát s az örök emberit keressük benne, a shakespearei elemeket, a százötven előadást megért, nagy közönségsikerű darabról inkább Benedek Marcellnek adunk igazat: bonyolult témáit nem tudta világos kifejezőerővel a közönség elé tárni. Számunkra ez már csak könyvdráma, színpadra nem hozzák, és inkább Karinthy előszava az, ami az elképzelés és megvalósulás közötti nagy űrt némileg áthidalja.

Karinthy legmélyebb, legmegrázóbb, irodalmi szempontból kétségtelenül legsúlyosabb műve és vallomása az »Utazás a koponyám«-körül. Egyszerű naplófeljegyzések ezek — formájukra — egy műtétről, amelyet rajta hajtottak végre, egy évvel a halála előtt. Világirodalmi vaszonnyalaton is páratlan ez a vallomás, pontosan majdnem az, mintha valaki akasztófa alá állna és utolsó élményeit papírra vetné, az akasztását is. Szinte érezzük ezekből a perzselő, fuldokló, az őszinteség igazi szavai felé kapkodó sorokból, hogyan jut el az ember halála küszöbéig, a halálos ágyig... sőt vannak pillanatok, amikor megrázóan belénkmarkol mindaz, ami a halálon túl van. Igen nagy az út odáig: az ágyba, a vakságba, a műtőasztalra, az út a halálig... de ez nem fullad egy rémítő nagy jajba: a koponya, amelyen a műtétet végrehajjták, őrtállóan jelez, szignalizál, működik az utolsó pillanatig!

Ez a haláleposz csak keveseknek adatott meg, a világirodalomban sem tudjuk példáját. Eddig a haláleposzig azonban nem véletlenül jutott el — a véletlen csak valóság volt, az agytumor, amely a műtőasztalra fektette — ő, sokat csellengett ő a halál előszobájában már annakelőtte! A boncoiókamrákban, az öngyilkosok jegesvizében, sőt magán a nagy messzeségen túl, a föld alatt vagy messzi csillagok éterikus menedékhelyén. S innen küldött üzenetei — mintha örök bűvös körben járna, mindig visszatért erre a színhelyre — nem grandguignolosan hátborzongatóak, hanem olyan merészen és egyszerűen emberiek, olyan logikusan valószínűek, hogy nincs közülük a misztikumhoz sem, a misztikus meséhez, annál sokkal többek: kicsit a racionális gondolkodás utolsó ütőkártyái. S mindezt, utoljára összefoglalva, összesűrítve ott érezzük megint a haláleposzában, az Utazás a koponyám körül lapjain. Az író már régen nem élt, amikor az őt operáló orvos kezébe került ennek a könyvnek fordítása — biztos, hogy ez példátlan találkozás talán egy másik nagy író tollára méltó téma!

Karinthy — nem lett volna Karinthy, ha nem így történik éppen minden. Mintha a nemlétből témát súgna át az élőknek.

Ma persze az is érdekel bennünket, hova helyezte, hová tette Karinthy a mostani budapesti bírálát? Ahol a dolgok — az írói értékelések, életrajzok — néha más szint kapnak. Idézem Kellér Andornak, az új Karinthy sorozat írástápolójának, Karinthy egyik magyarázójának sorait:

»Van egy népszerű játékkunk néhányunknak, a régi világból ittfelejtetteknek: azt kérdezzük egymástól új jelenségek észlelésekor, nagy fordulatszámú változások idején: na ehhez mit szólna Karinthy? Nem véletlen, hogy éppen az ő ellenőrző értelmét idézzük fel. Az imbolygó járású ember, zsebében torzító tüktrével, sajnós, csak rövid ideig vendégeskedett földünkön, s most, hogy eltávozott, felelet nélkül hagyott itt egy csomó kérdést. Hiányzik örökké kutató és lényegre rápillantó szeme. Ha élne, ki kerülné az »Igy írtok ti« mulandóság ellen biztosító lapjaira? Nincs is igazi beérkezés, érzik a maiak, mert Karinthy nem ír róluk karikatúrát!«

Igen Karinthyban a szociális forrongások és a »helyzettudatosítások« fróját követelve — a társadalmi jelenségek leplezőjét elsősorban — Ka-

rinthy irányzatosságát túlhangsúlyozva ismertetni őt... egyenesen hiba lenne. Ennél sokkal többet mond nekünk Kellérnek ez a néhány mondata. Karinthy nem mint író szünt meg halálakor 1938-ban (mint író változatlanul és erősen él, ő a legelőbb magyar író!) hanem mint... intézmény. Ilyen úrt még nem hagyott maga mögött magyar író, az bizonyos.

Todor Manojlovićnál Zrenyaninban

Aleksandar Tišma

Zrenyanin is, akár a többi alföldi város, amint közeledik felé az autóbusz, olyan, mint valami buborék a föld végtelen lepényén, az ég végtelen fedője alatt. De ahogy megérkezünk a városba, váratlan egyenetlenségek tárulnak elénk: egy-egy kis utca, amely egyik végén majdnem meredeken kapaszkodik fel és gyors lejtővel folytatódik, a piszkos vizű Bega kanyarai, amelyek néhol ugyanannak az utcának két végénél bukkannak fel, a Bega hídjai, a „nagy híd” és a „kis híd”, melyeknek szerény magaslatáról kőlépcsők vezetnek a rövid mólóra vagy a poros folyópartra. Zrenyaninnak azonkívül van egy egészen sajátos költője is, Todor Manojlović, de ő róla vajmi kevesen tudnak a városban: nem ismeri a kréta-arcú fiatal portás az egyetlen, elhanyagolt „Vojvodina” szállodában, nem ismeri a két testes szállodai takarítónő, akik naphosszat gondtalanul lármáznak a folyosókon, nem ismerik a könyvkereskedők, legalábbis, ha abból ítélünk, hogy a költő új könyvét nem tették kirakatba, nem ismeri a takarító fiatalasszony a szomszéd nyitott ablak mögött, amelyre négyéves forma maszatos kisfiú próbál felkapaszkodni reménytelenül. Nem ismerik őt, pedig Todor Manojlović itt született Zrenyaninban, az egykori Nagy-Becskereken, itt töltötte gyermek- és ifjúkorának csaknem két évtizedét és itt tölti öregkorának is immár majd két évtizedét. Az az előbbi, a gyermekkor és az ifjúkor, régen volt,

még a múlt században, s a mai öreg nyugdíjas, aki unokahúgánál él és többet látni a színház és a színházi klub környékén, mint a hasonló korú és helyzetű polgárok társaságában, mindenképpen idegenszerűen hat a szerény távlatok e városában. Lehet, hogy majd egyszer, a születés és a hosszú itt-időzés tényének erejénél fogva, Zrenyanin emléktáblái állít neki, vagy róla nevezi el valamelyik utcáját, de egyelőre hálislistenek, erre még nem került sor.

Egyelőre, élő-elevenen, itt ülünk Todor Manojlović lakásában, a júliusi vasárnapdélután csöndjében. Odakint nagy a hőség, izzik az utca, de a szobában, hála a vastag falaknak, tűrhető az időjárás. Régi ez a ház és úriás, régi értelemben: földszint, széles vaskapú, magas ötszögű homlokzat és dús virágoskert, amely messzire nyúlik, egészen a „Luxol” piperagyár vaskéményéig. A lakás tágas, illetve: tágas volna, ha nem osztják ketté és szebbik, elülső részét nem adják egy másik családnak. Így a megmaradt két kis szoba túl zsúfoltan hat, amihez bizonyára hozzájárul Todor Manojlović uras, kényelmes hanyagsága is. Épp csak átmentünk az egyik helyiségen, az apró udvari előszobán, ahol a bejárati ajtó és az ágy közé ékelve ott áll Todor Manojlović íróasztala, könyvekkel és folyóiratok halmazával feltornyozva, s a hűga karzékes, pianinós, olajnyomatokkal beborított falú szobájában telepedtünk le.

Egy olajkép is volt a falon, a húszéves költőt ábrázolja. Manojlović régi jóbarátjának, Novák Rudolf becskerei festőnek munkája.

Nézem a képet. Keménygalléros, csíkos inges ifjú arcéle, fekete, sima, közepén elválasztott haj és rövidre nyírt fekete bajusz érzéken duzzadó ajkai fölött: egy osztrák-magyar módra nyírott tarkós Marcel Proust, mondén legénykora napjaiban, „az elvirágozott lányok árnyékában”. Semmi sem árulja el egy bánáti kisváros jelenlétét — a háttért határozatlan zöld síkok alkotják, egyformán lehetnek a Luxembourg-park pázsitjai, vagy valamelyik becskerei liget bokrai. S vajon legbelső lényében nem ilyen volt maga a modell is, valamikor 1901 táján, amikor érettségi után elindult Budapestre? Gondnoka és a rokonság — szülei akkor már nem éltek — a jogtudományokra küldte s neki nem volt miért visszautasítania ezt a kívánságot.

„Akkor még azt sem tudtam, hogy író leszek-e” — mondja Todor Manojlović. „Csak annyit tudtam, hogy szeretem a színházat, a könyveket, képeket. Ez a szenvedélyem viszont elég erős és kizárólagos volt ahhoz, hogy elhanyagoljam vizsgáimat.”

Hozzátehetjük: megvolt az alapja is hozzá. Todor Manojlović Becskereken szorgalmasan eljárt a Dobrinović-tyal és Ruzsić-tyal fellépő szerb nemzeti színház vendégszereléseire s a vagyonos szülői ház olyan válogatott kozmopolita könyvtárral rendelkezett, amelyben a fogékony fiú megtalálta — és rajongásig megszerette — Schillert, Goethet, Byron-t, Lessing „Nathan”-ját, Kleistöt, Heinét, Suet és az idősebb Dumas-t. Pest csak tovább tágitotta ezeket a lehetőségeket és Todor Manojlović tanulás helyett klasszikusokat olvasott — francia és német eredetiben, azonkívül magyar írókat, különösen Jókait és Petőfit. És kiállításokra járt. És még többet színházba. A családi tanácsnak kellett közbelépnie: indítványozta a fiatalembernek, hogy „legalább a katonáévét szolgálja le”. Szótfogadott. Aztán visszatért, mit sem változva, ugyanolyan mohón éhezve a szépre. A kötelesség és a hajlamok közötti ellentét megoldást vagy legalább halasztást követelt: Manojlović elfogadta egy román kollegájának ötletét, hogy menjen át valamelyik kisebb egyetemre, ahol zavaratalanabbul tanulhat és könnyebben vizsgálhat. Például Erdélybe, Nagyváradra.

A jogtudományok, persze, itt sem voltak vonzóbbak, viszont Manojlović az 1907-es Nagyváradon megtalálta azt, amire határozatlanul vágyódott, miközben a klasszikusokat falta és német nyelven első verseit írta George, Rilke, Hoffmannstahl, Nietzsche vagy a francia modern költők mintájára, s miközben olvasmányáiból vagy saját megnem írt műveiből elképzelt jeleneteket vetett papírra. Ez a valami az Ady Endre köré tömörült „Holnap”-csoport volt, amely néhány évvel később forradalmasította az egész magyar költészetet.

Manojlović nehezen bírható szólásra ezeknek a számára sorsdöntő napoknak és éveknek eseményeiről. Miközben faggatom, erős, telt ökle idegesen mellének feszül, baloldalt, a szív felől, és arca ez a tömör, szögletes és még piros arc a húsos faun-orrall és vídám, csillogó szemével, — felszeg zavart tükröz. Miért? Titkol tán valamit? Bizonyára érzi az aránytalanságot az ajkát elhagyó száraz tények és a magában hordott emlékek ereje között, s ez az áthághatatlan aránytalanság kínozza. Mert lám, amint megkérem, hogy mutassa meg a „Holnap”-antológia példányát, fűgén, felszabadultan feláll, rövid, zömök törzse a feltűrt ujjú ingben kiegyenesedik, könnyű léptekkel a szekrényhez megy és becézve nyújtja át a kis könyvet. Aztán türelmetlenül kiveszi a kezemből, lapozgat benne, megáll itt-ott valamelyik versnél, felhívja a figyelmem egy-egy strófára. Végül nem bírja kiállni s olvasni kezdi Babits Mihály verseit, erős, zengő hangján, amely könnyen győzi a fogatlan száj engedetlenségét, és biztos, kemény keze tagolt mozdulataival kíséri a szöveget. Arca megint derűs, világosbarna szeme kisanút a szemüveg alól és megértést keres az enyémben, ajka a játékbafeledkezett gyermek mosolyára húzódik.

Később megmutatja az „Igaz szó”-nak, a romániai magyarok folyóiratának külön számát, amely néhány száz oldalon emlékezik meg Ady születésének nyolcvanadik évfordulójáról. Vezető helyen közölték Todor Manojlović kifogástalan magyarsággal írt visszaemlékezéseit is. Ebben az írásban megtalálom mindazokat az adatokat, amelyekre kíváncsi voltam: hogyan kapcsolódott be Todor Manojlović az akkor még kevéssé ismert Ady műve iránti rokonszenve révén, a nagyváradi költői bohémvilágba; hogyan ismerke-

dett meg a mozgalom ragyogó, tragikus vezérével és eszményképével, hogyan üldözött éjjelenként vele és Juhász Gyulával, a másik leghűségesebb kísérővel az Emke kávéház asztalánál, majd sorra a többi kávéházban, a zárórak rendje szerint, míg hajnaltájt a vasúti restből fiákeron hajtottak Léda háza elé, ahol Ady lakott; hogyan kovácsoltak tervekét mozgalmuk és folyóiratuk alapítására és milyenek voltak a nagyváradi matinék, amelyeket szép és elegáns fiatal hölgyek látogattak s amelyeknek fénypontja mindig Ady volt. És ezekben az emléksorokban, elérzékenyülten emelkedett hangjukban, található meg, úgy hiszem, a válasz arra, miért estek annyira nehezére Todor Manojlovićnak faggató kérdéseim: nem tudta, nem akarta kitépni a maga életútját a verseknek ebből a egybezengető összhangjából, amely az ifjúság visszhangjaként bűg benne. Nem csupán szemérmesség, nem is szerénység ez: az, ami Manojlović számára ma jelent valamit, — a versek, a szépség. Még túlságosan fiatalnak érzi magát ahhoz, hogy a versek közt, a szépség útjain, a maga külön szerepét kutassa.

Ez a szerep egyébként nem is állt a „Holnap” mozgalom első skkjában. Manojlović mégis csak szerb volt (s Juhász Gyula feljegyzéséből értesülünk, hogy heves, sértődött szerb is tudott lenni), aki németül írt verseket; már akkor kitűnő ismerője lévén Baudelaire-nak, Rimbaud-nak, Laforgue-nak — akiket a többi „holnapos” csodált ugyan, de eredetiben csak ő olvasott —, ez a körülmény egy kivételes erudita és önzetlen pártfogó szerepét biztosította neki a nagyváradi körben. Csak a „Holnap” második számában jelent meg, Emőd Tamás fordításában. Manojlović akkor még nem lelt magára és bár szívvel-lélekkel támogatta a magyar modernista költők mozgalmát, ezt inkább az emberek, az irodalmi sürgés-forgás, a viták, a szép és fiatalos dolgok kedvéért tette, mint szükségből, saját műve építésének kényszeréből. Így volt ez önála mindig.

Egyébként épp abban az időben jut kifejezésre másik, művészi szenvedélye. Épp akkor, egyetemista korában, amikor első ízben vette kezébe a »Romlás virágait» és a »Poetes d' aujourd'hui» antológiát, felfedezte Muther „Kunstgeschichte”-jét, amelynek szín-

nyomatai és leírásai képzeletében özszeolvadtak a már régen, Dantet, Goethe-t, Byron-t olvasva megismert és megszeretett klasszikus kor és az olasz renaissance jeleneteivel. Képzelete a világba húzza, hogy mindezt személyesen is láthassa és átélhesse. Egyik barátja a „Holnap” köréből, Tabéry Géza regényíró, gyakorlati felvilágosítással szolgál s Manojlović egyszerűen s mindenkorra otthagyja a jogot, Münchenbe megy és művészettörténetre iratkozik. De alig néhány hónappal később, 1911 tavaszán türelmetlen és a német környezettel sehogyan sem békiülő szellemmel követve, egyenesen a szépség honában, Firenzében találjuk. A következő szemesztert Bazelban írja be, ahová Nietzsche és Jacob Burghardt hagyománya vonzza. Ott marad egészen a háború kitöréséig. Aztán megint Firenze következik, teljes két évre.

A társalgásnak ezen a pontján Manojlović tartózkodása ismét olvadni kezd. „Gyönyörű érzés — nem csalódnai egy várakozásunkban”, mondja a meghatott őszinteség pillanatában. „Olaszország egyetlen fényzőn, egy megvalósult halucináció. A valóságban látni mindazt, amit képeken hitetlenül nézünk! Átutazni a könyvekből fejből megtanult helyeken! Ez egy szakadatlan vakáció, egy sose szűnő álom.” Elmondja, milyen nek látta Velencét legelőször „egy júniusi reggelen, a napfény és a színek pompájában”, Páduát, Giotto freskóival, a Tirreni-tengert — és emlékeit Olaszország szépségét dicsőítő versorokkal ki séri.

Am az élvezet itt is társasággal, fiatalos megmozdulásokkal járt együtt. Manojlović mindenütt ösztönösen rátalált azokra a helyekre, bármilyen messze is voltak, ahol valami új és élő termett, ahol friss volt az alkotás szenvedélye. Az akkori Firenze a futurizmus székhelye volt. Ott élt vagy oda járt Papini, Soficci, Marinetti, ott festett Boccioni, s eleven volt a kapcsolat Párizssal is. Ujabb hajnalba nyúló ücsörgések, újabb ámuló kirándulások, heves viták, induló folyóiratok, matinék, kiállítások; üzenetek Apollinaire-hoz. De megint csak egy lépcsővel kerül közelebb saját művéhez, amely ott az akkor még osztrákellenes Olaszországban mind határozottabban a szerbség mellé áll, — Manojlović 1913-ban nyomtatta ki első versét szerbül. A következő lépcsőfok

Korfu 1916-ban, a „Srpske novine” irodalmi melléklete és újabb társaság: Filipović, Cerina, Vinaver, Branko Lazarević, Miličić. 1918 újjéjén megint Firenze. S a háború befejeztével végleg Beograd.

Most már óvatosabban kérdezetek, félek, hogy megint előidézem azt a zavart bizonytalanságot a száraz életrajzi tények erdejében. Hagyom Manojlovićot, hadd beszéljen a Stankovićnál tartott matinékről (ezt az újdonságot ő vezette be nagyváradi és firenzei mintára), arról, hogy indította meg Vinaverrel az Albatros-könyvtárat, amelyben többek között a „Burleska gospodina Paruna” és a „Dnevnik o Čarnojeviću” is megjelent; Pandurović „Misao” című folyóirattáról, Dobrovićról, Sumanovićról, Crnjanskiról, Rastko Petrovićról, Sibe Milićevićről — jellemvonásaikról és mo-dorosaikról, karrierjükéről és sorsuk-ról. „Magunk köré akartunk gyűjteni minden fiatal és modern törekvést”, mondja Todor Manojlović, „hogy egy forradalmi mozgalmat állítsunk szembe az elavult „Srpski književni glasnik”-kal. De túl sok volt köztünk az egyenet lenség, a vizzálykodás s később megje-lent a szürrealizmus is, amely kizáró-lagos jogot formált a régi felfogások szétzúzására.”

De vajon csakugyan ez volt-e a baj? A huszas évek Beogradja nem volt sem Nagyvárad, sem Firenze, s Todor Ma-nojlović időközben negyven éves férfi lett. Kortársai s a tőle sokkal fiatalab-bak is megházasodtak, társadalmi és iro-dalmi pozíciókat hódítottak maguknak, realista és modernista iskolákat alapí-tottak, ő meg, a javíthatatlan klasszicis-ta és romantikus, továbbra is a széles-körü klasszikus műveltség és a moder-nista lendület valamilyen eszményi egyesítéséről ábrándozott. Nehezemre esett volna szólásra birni őt e harcok részleteiről, amelyekben győzött ugyan Todor Manojlović szabadverse, de nem győzött maga Todor Manojlović, ame-lyekben hírnévre tett szert sok külföldi és hazai festő és költő, akiket ő vett észre először, de közben őt magát csak-nem elfelejtették, biztos vagyok benne, hogy Todor Manojlović egyes akkortájt írt versei igen szépek, hogy a „Centrifu-gális táncos” értékes színmű, hogy Ma-nojlović esszéiben és kritikáiban kimon-dott ítéletei jórészt ma is megállják a helyüket. Ez egyelőre teljesen elegendő.

Azonkívül, éppen eleget tudok életéről is ebben a két háború közötti időszak-

ban, egy orvos barátomtól, aki a huszas években Beogradban orvosstanhallgató volt s a vizsgái éppúgy elhúzódtak, mint Manojlović esetében: előbb az irodalmi elfoglaltság és a bohémélet, később pe-dig a forradalmi politikai munkásság miatt. Ez az akkori egyetemi hallgató (mellesleg: magyar anyanyelvű) a kor-szerű szerb költéssel éppen Todor Manojlović versei révén ismerkedett meg s ezek a versek annyira hatottak rá, hogy fordítani kezdte őket; s amikor sikerült megismerkednie szerzőjükkel, évekig nem hagyta el társaságát. Ez a barátom mesélte el, hogy Manojlović a huszas és harmincas években is, éppúgy mint azelőtt, fölösleges pedantéria nél-kül támaszkodott vagyonos családjá tá-mogatására — a pesti, nagyváradi, bá-zeli és firenzei eltartás helyett most nagynénje, Krsznanović asszony ven-dégszeretétét élvezte a Terázia környé-ki híres kis palotában. Itt saját szobái, személyzete volt s a délutáni órákban kedves vendégeit, írókat és festőket fo-gadott, köztük olyan fiatalembereket is, akiknek még nem volt semmilyen meg-határozott foglalkozásuk, de rendelkez-tek azzal a különleges társasági kedély-lyel, amely őt kezdettől fogva kitöltötte. Esténként aztán, pontosan kilenc óra-kor ismét találkozott velük a Moszkva kávéházban, kávézott, vitázott, beszél-getett, pletykázott, hintette roppant tu-dása és friss szelleme magvait. Később, belemerültek a bohémvilág éjszakai életébe, a „Skadarlijá”-tól a „Tri šeši-
ra”-ig és a „Bummskeller”-ig, belevet-ték magukat az eszmék, ellentmondó né-zetek, irodalmi csoportosulások nyugta-lan hullámverésébe. Ő mindig végig ott-maradt, alig fogyasztva valamit, nem ab-ban élvezve, amit egy éjszakai lokál, hanem amit a társaság, a meleg emberi együttlét nyújt. Gyakran megesett, hogy legvégül az egész társaság nála kötött ki, a lakásán, s Manojlović fran-cia, olasz, német és magyar költők ver-seit olvasta vagy Plato valamelyik pár-beszédét, mindent eredetiben és nyom-ban, sorról sorra, mondatról mondatra fordítva is a legtöbbször betéve ismert szöveget.

Mikor dolgozott? Valami kemény mun-kás, gyakorlati értelemben, nyilván so-hasem volt. Orvos barátom mondta, hogy éveken át hallott Manojlovićtól a „Centrifugális táncos” tervéről, egész jeleneteket, kész párbeszédet ismert belőle. Mégis csak 1929-ben ült neki, hogy úgyszólván néhány nap alatt meg-

írja, amikor nagynénje meghalt és valószínűleg pénzügyi nehézségei támadtak.

Mindebből semmit sem említek Todor Manojlovićnak. Csak annyit mondok, hogy orvos barátom üdvözlí és azt üzeni neki, hogy még mindig hálásan emlékszik vissza nemcsak a kedves beszélgetésekre, hanem a vacsorákra is, amelyeket a költő csaknem egy éven át többé-kevésbé rendszeresen fizetett neki. Még hozzá igen tapintatos módon: amikor a kiéhezett egyetemista, akinek sovány instruktori jövedelméből ebédre is alig tellett, megérkezett a kávéházba, Manojlović látszólag hanyagul odavetette, hogy az ital jobban esik harapnivaló mellett és tizenöt csevapcsicsát rendelt. Egyet megevett s a többit, rossz étvágyára hivatkozva, a láthatóan beesett arcú fiatalember elé tolta. Ez az ürügy persze nem maradhatott hihető teljes egy éven át, de Manojlović estéről estére makacsul és nagylelkűen megismételte.

Szavaimra hanyagul legyint csontos, erős kezével. És mosolyog, hunyorgó szemmel, ami méginkább kirajzolja az ősz, jámbor alföldi faunra emlékeztető arcának két egyenes vonását. S ebben a mosolyban, ebben a kezlegyintésben benne van az egész uras hanyagság, amellyel az életet járta, benne van az egész jóindulatú és szépségekre tárt, gyakorlati számításokra képtelen, könnyed, kenyér- és lakásgondoktól, társadalmi ellentmondásoktól és előítéletektől, a mindennapok terhétől fölmentett ember. Hogyan faggassam egy ilyen mosoly és egy ilyen gesztus után életének későbbi, jólétet nélkülöző, az egykori bőkezű támogatást nélkülöző állomásairól. Egy évig, tudom, a Matica Srpska titkára volt, egy ideig a szenátusi könyvtár kezelője, később tanár a képzőművészeti és iparművészeti akadémián, hogyan boldogult ezeken a posztokon, nem tudom. Bizonyára nem tudta magát pótolhatatlanná tenni sem munkájával, sem állásfoglalásával. Csak annyit tudok bizonyosan, hogy a Matica Srpska-ban 1931 körül csúnyán kijátszották a Matica akkori kultúraellenes vezetői, még a bútorait is lefoglalták valami kártérítés ügyben, árveréssel fenyegették, öt évig húzódo pert akasztottak a nyakába. Nem volt elég erélyes, hogy végtessen neki. Két szoba bútorát, ruháit, könyveit és képeit éveken át egy kis szobában lezárva tartották s a kulcsot a Ma-

ticában őrizték, ő meg valószínűleg csak legyintett.

Én is legyintek magamban és lezárom a beszélgetést, Todor Manojlović nagy megkönnyebbülésére, mert nem kell többé szorongva várnia a kérdéseket és átadhatja magát a kötetlen tárgyalásnak, amely, remélem, velem is jól esik neki. Időközben leereszkedtek az alkony első árnyai; a költő hűga, miután szlatkóval vendégelt meg bennünket, látogatóba ment valahová. Fölkelünk; Todor Manojlović kiemel egyet a tükrön átvett csokornyakkendők halmból és megköti, hátat fordítva a tükröképének. Aztán legyűri ingujjait és a szekrény sarkáról leemeli zakóját, gomblyukában a francia akadémia pálmájának lila jelvényével. Gallérja kis sé fölperdül hajjal benőtt nyakára, de nem találok okot rá, hogy figyelmeztessem.

Kilépünk. A hőséget most alkonyi fülledtség váltja fel. Így van ez, mondja Todor Manojlović, minden nap ilyen tájban. Az alacsony házakkal szegélyezett, holt napsugarak nyomán hamuszürke külvárosi utcák teljesen néptelenek. A járda rossz, egyensúlyoznunk kell a köveken. De Todor Manojlović csak néhány gúnyoros megjegyzéssel viszonzozza panaszaimat. A lépése könnyű, szeme még biztos és kíváncsi. Derűsen mutatja, hol kezdődik „Amerika”, ahogyan a becskerékiek a Begán túli városrészt nevezik, felhívja a figyelmem egy negyvennyolc előtti roskadozó épületre, amelyet ő szőpnek tart, aztán a volt polgári iskolára, amelynek homlokzatán szerinte „van valami renaissance, firenzei jelleg.” Közledünk a központ-hoz s itt már elhalad mellettünk néhány vasárnapi sétáló, a többi között két idős hölgy, fehér csipkével díszített fekete selyemruhában. „Zdravo, Todor” — köszönik a költőt. Utitársam most a gimnázium otromba épületét mutatja a beépített templommal, — itt, a magyar piaristáknál végezte a középiskolát, görögből *bonus*, történelemből és németből pedig már *eminentes* osztályzattal, mintegy előjelül későbbi nagy tudásának ezekben a tárgyakban. A Pupin utcában megnéztük a költő szülőházát s mindjárt mellette, ugyanabban az utcában, sőt ugyanazon az oldalon a másik két házat, ahol gyermekkorát és diákkorát töltötte: tágas, sokablakos, zöld kertes épületek. Innen egy perc az Uspenszka templom, melynek portáját az elemi iskola épületei veszik körül — ezt az utat is számtalanszor

zás támasztotta fel benne ezt a kiolt-
megtette a költő annakidején, bizonyára
ugrándozva. De ő most nem erre gondol:
a porta „tisztá gót” utcai vaskor-
látjára hívja fel a figyelmem és hozzá-
teszi, hogy „biztosan nem volt nekik
más”, majd bevezet a portára és még
beljebb, „vlágiás-kényelmesen, a temp-
lomba. „Engem is itt kereszteltek” mu-
tat irónikus mosoly kíséretében a ke-
resztelőmedencére és nyomban szavalni
kezd ünnepélyes-hangosan Dante sora-
it. Az oltár barokk stílusát Manojlović
„egészen helyesnek” ítéli, majd megint
kilépünk az udvarra, ahol a civilruhás
papba ütközünk. Hogylétéről kérdezi
Manojlovićot s ő meggyőződés nélkül
feleli, hogy „nem éppen a legjobb”, s
amikor a pap bizonygatja, hogy ellen-
kezőleg, „nagyon is jól tartja magát”,
a költőből kitör a gyermeki kacagás s
vele együtt Zmaj verse:

Lekopogom, jól tartja magát.

Aztán leülünk egy támla nélküli egy-
szerű padra, megpihenni kicsit a lombos
hárs alatt. Manojlović a porta másik
sarka felé mutat, ahol nemrég kivágták
a hársfákat, mert kór lepte meg őket,
„pedig tudja”, mondja, „milyen pompá-
san illatoztak esténként”. Nemsokára
azonban visszakanyarodik a fársalgás
Adyra és dzsentris, hosszú fekete se-
lyemharisnyáira, ami egész csomó ado-
mát csal ki Manojlovićból a magyar kis
arisztokrácia rovására, mert ez a téma
illik a legjobban az ő derűs, jóindulatú
íróniájához.

Kipihenten, már sűrűsödő homállal
övezve, indulunk a főutcára, vacsorázni.
Lámpafény, vidéki korzó ünnepi élénk-
sége fogad bennünket. A vasárnapi
rendben és tiszta ruhában gomolygó
tömeg feje fölött a költő, aki időközben
levetette és karján vetette át kabát-
ját, az utca túloldalára mutat: az a kö-
vácsoolt vaserkélyes ház anyai dédapjá-
nak, Hranimir Kupusarovićnak háza
volt, az első kétemeletes ház a város-
ban, ahol 1848-ban Djordje Stratimiro-
vić tartózkodott és gyermekkorában még
Todor Manojlović is odajárt játszani.
Egyre jobban megértem, honnan ered
a pap üdvözetéből és bókjából érződő
tisztelőt és az iménti idős hölgyek jovi-
ális szívélyessége. És honnan ered a
költőnek ez a szerény szeretete a kisvá-
ros kis szépségei iránt. Mégis, mire gon-
dolhatnak ezek a gyérült számú idősebb
emberek, akik Manojlovićot közelebből
ismerik? Valószínűleg eltűnt gazdagsá-
gára és egy kóbor életre, amely itt
végződik a szemük láttára, bármilyen
számukra megfogható eredmény nél-

kül. S a fiatalok? Ők korzóznak, baba-
kocsikban gyerekeiket tologatják, vagy
megszületésre váró gyerekeket hordoz-
nak. Aztán meg, végül is csak Becskerek
s most már, úgy látszik, véglegesen. A
ritka kiruccanások Beogradba vagy
Noviszádra egy-egy jobb színelőadásra,
nem feledtethetik ezt a végérvényes-
séget.

Utópiák, Ikáriák, Biminik, a Heszpe-
ridák kertje,

Vagy Parizs, Cannes, Firenze, Velen-
ce —

Most már mindegy énnekem, mind-
egy,

Egyformán messze — messze, mint
Tipperary

A hadbavonult angol katonának,

Vagy Ittaka a kóbor Ulyssesnek —

Túl messze, elérhetetlen —

panaszolja a költő tavasszal, 75. szüle-
tésnapján kiadott utolsó könyvében,
amelynek a »Képmásom versei« címet
adta, így érzékeltetve a benne végbe-
ment szakadást, amikor búcsút kellett
mondania igazi hazájának, a nagyvi-
lágnak. Utópiában, Ikáriában, a gond-
talan költői önkényesség világában csak
lényének jobbik, szabadabbik része te-
lepedhetett meg:

Felszakadt képmásom az ő boldog
polgáruk

És most egymaga éli át,

Mohóbban és szenvedélyesebben mind-
azt,

Amit egykor együtt éltünk át, egy
testben, egy lélekben —

a költő pedig íft maradt, egy kis város
és egy terhes öregkor fogságában, tá-
vol a szépség szerelmeseinek ösvényei-
től,

... ezen a

Tompa és egyre komorabb rónasá-
gon...

Szerencsére a képmás néha mégis
előjön, legalább annyira, hogy megmu-
tassa, hogy még él s hogy túl korai a
költő félelme,

... hogy ha majd egyszer találkozunk
megint,

Talán már meg sem ismerem,

És akkor mindennek vége.

Túl korai, mert lám, Todor Manojlović
folytatja elbeszélését a Kupusarović
dédszülőkről, akik 1855-ben útrakeltek,
hogy megnézzék a párizsi világkiállítá-
st, Bécsig kocsiztak és látták Eugénia
császárnőt. Talán, teszi hozzá a költő,
Sue »Párizsi titkai« mellett, amelyeket
gimnazista korában oly nagy rajongás-
sal olvasott, ez a mesébeillő régi uta-

Hullámok...

Almási Tivadar

Szórjad hullámaimba
fáradt szirmaidat,
sodródjanak tova
a dühödtt idővel,
melyet vad erővel borzolt fel
a belé omlott élet...
Pihegd arcomba
szavaid hulló szirmait
melyek ma nekem fénylenek
holnap másnak,
de jó így,
mert én tovább megyek,
s velem, árvája maradnál
e lélek világnak
ahova csak csillagok
s emlékek hullottak...

Parabolát írt le
egy örvénylő üstökös,
útjában idegen
bolygókkal játszott
színes, óriás napokat látott
fényéveket
pillanattá sziporkázott,
sodorta, sodorta a végzet
vagy valami fennebb hatalom
hit, eszmény látomás...
Hullámaimban
távoli fények törnek meg
s már szétszórtam
millió fényévet,
egyszer az időmből kiszakadt
egy lazult üstökös,
hogy soha ne térjen meg...
De visszajött
örök, csalhatatlan

*részegje a hullámszásnak:
völgyében
szirmot, magvat óvó csend van,
ormán
mindenséget tépő viharok...*

*Játssz a hullámokkal
fényed lebegjen felettük
szirmaid hulljanak bele
most csend van,
hullámvölgy:
itt vagyok veled...*

A békanyál és a tejút között

Menekülés egy művésztelepi napló elől

Sáfrány Imre

◆ *Topolyán, gazbenőtte lövészárók partján.*

A dombtetőn egy beográdi festő ül. Ha nagyon haragszik magára, akkor Alekszándárnak szólítja magát és jó szaftosan hozzáfűz valamit...

Nézi a nemzetközi utat. A kanyart. Az útjelző köveket és az útjelző táblákat. Újraszerkeszti önmagában a képet.

Kerékpárom az árokparton pihen. Nézem az aszkéta-, kéjenc- és bohémarcú embert. Az apró, de találó csúfolódásokat lesöpörte arcáról a bácskai por: nem bántja most sem önmagát sem mások gyengéjét. Találkozott egy tájjal és a táj új képeket hozhat neki, ha lesz elég ereje feloldani benne önmaga világát, vagy ha lesz elég ereje feloldani a tájat saját világában. Egy képet már megfestett: ezt az útkanyart. Cifra brokát és bársony és selyemrongyú madár-ijesztőt illesztett ide, önmaga helyére, a kanyar mellé és a kanyart jelző táblán a görbe, az ellenkező irányba mutatja az utat, mint amerre az aszfalt kanyarodik.

Most Krisztus-keresztek után érdeklődik tőlem. Látott egyet amott a völgyben és valami paródián törli fejét...

Mióta itt van, egyszer sem szólította még magát Alekszándárnak...

◆ *A topolyai művésztelepen.*

Egyedül ülök a tágas ebédlőteremben.

Most ez a terem műterem is.

Körülöttem a fáradhatatlan Milán színei tombolnak. Nézem a most újraéledt és kiegészült kukoricaciklust, és látom: hogy kristályosodik nála egy vízió egy képcikluson keresztül.

Kezdi majdnem bizonytalanul, tapogatózva játszik formával is, színnel is. És születnek apró, szípkázó, majdnem lírai élmények, röppenő mozdonyfüstszikrák, melyek csak sejtetik az igazi nagy távolságfaló rohanásokat. Így megy ez napról napra. A figyelő szemet nem kerüli ki az öregben dülő csatazaj. Ül csendes alkonyokon, sokáig ül a képek előtt, néha elfütyörész valami furcsa dallamot, dallamtöredéket, dobol ujjjaival a szék karján és nézi képeit.

Másnap aztán mintha szomnambul állapotban készítené ki a festőmotyót és indul. Behúzódik valamelyik vén barackfa árnyékába és megfesti az új képet.

S ilyenkor megkérdezi tőlem:
— Láttad már, ma mit csináltam?

Jóska meditációi mindig érdekesek. Ha hosszútávú beszélgetésre vágyik valaki, álljon csak vele szóba.

Képei most itt e teremben teljesen elűtnek Milán hangjától és az én hangomtól is. Milán harsány, szenvedélyes, színes. Én egészen halknak és higgadt-nak látszom. Jóska most csapongó képzeletű, színes, nagyfintorú álmokat lát. Mindhárom fanatikusok maradtunk a magunk módján, és mindhármunkat csendes hülyéknek könyvel el a józan és disznózsíros bácskai öntudat...

Kellünk?

Szükség van-e ránk?

Mennyire van szükség ránk?

Talán csak úgy, ahogyan a hámon szükség van a nikkelcifrára? Vagy csak úgy, ahogyan a volán mellett szükség van gumin lógó és táncoló cifra páviánra?

Azért kellünk-e, hogy józú anekdotákat mesélhessenek rólunk kártyasztal mellett, vagy azért-e tán, mert hűséges bohócai vagyunk e tájnak, e kornak, és mert minden tájnak és minden kornak éppúgy szüksége van bohócokra, mint ahogy szüksége van divatra, viharra és fényre...

Divat vagyunk-e?

Vihar vagyunk-e?

Fény vagyunk-e?

Gladiátorok vagyunk-e?

Udvari bolondok vagyunk-e?

Talpnyaló komédiások vagyunk-e?

Ingyenélők vagyunk-e?

Kihasznált és kicsúfolt senkik vagyunk-e?

◆ *Pazován, csupaszfalú szomorú, sivár, lehangoló vasúti váróteremben.*

Naplót kellene írnom a művésztelepekről. A problémákról, melyekről tudunk, melyekről itt-ott tárgyalunk is, melyektől eddig még megkíméltük a nyomdafestéket.

Miért?

Azért, mert féltő volt kipellengérezni őket. Mert egyes szervezők jogosan emeltek vétőt: „Így is sokan vannak, akik a kákán csomót keresnek, akik egy kanál vízben megfojtják az egész mozgalmat, akik ingyenélőknek neveznek benneteket, akik felesleges pénzkidobásnak tartják a művésztelepeket, akik várják, hogy valamibe beleköthes-

senek, akik kiszámítják, hogy hány liter bor fogyott el ekkor és akkor, és abszurdumnak tartják, ha a művésztelepek angol W. C.-t vásárolnak.”

Hát ha így van, akkor éljen a mozgalom! Taposjunk az idén is nagyokat és örüljünk, hogy lám-lám újra nagyok voltunk, utólérhetetlenek, egyedülállóak, autentikusak, stb. stb.

Még mindig jobb izgalmas tempójú utazásba kezdeni, mint naplót írni. Fusson velem a vonat, töfögjön az autóbusz, ringjon a hajó... Csak minél távolabb kerüljek tőletek, bácskai nyavalygások: távolabb, nehogy józan észszel, józan órában mércét vehessek kezembe.

... És ha valaha is írni merek művésztelepekről, ne fusson a szuszból sose többre, mint eddig: legyen az írás hangulatos is, hírvérő is, dicsérő is, hogy aki olvassa, csak a nagyszerűt olvashassa ki belőle, és lelkesedjen, a kutyafejéért!

◆ *A szarajevói vasútállomás monumentális csarnokában.*

Az utazástól fáradt kátrányillat kövályog fejemben.

Csütörtök: Topolya.

Péntek: Zmajevó.

Szombat: Novisád, Karlóca.

Ma: Szarajevó.

Tegnap délután egy gyors átvitt Karlócára. A főtéren feketét ittam, azután egy kiskocsmába tévedtem, ahol lassúsétálójú falióra ketyegett a falon, és a kivénhedt kocsmáros különös szertartásos mozdulatokkal mutatott a sön-tésben.

Az állomás körül kaszárnyák és szunyogok csípték a bőröm.

Zmajevón is csend van. Évről-évre mind kevesebb marad eperfalombos, álmospatakú falumból.

Új, fiatal gömbakácsorok prózája váltja fel a régi vastagtörzszű, kuszágu eperfakoronák felhőbeakaszkodó poéziáját és a békanyálás Jegricskát gépóriások szélesítik hajózatóvá. Mire megvénülünk, gyermekkorunk pasztelloshangú faluja már csak emlékeinkben marad meg.

Mire megvénülünk?...

Vajon mire vénülünk meg?

.....

Érdekes idejegyezni Milán véleményét.

» Amíg élet létezik, addig titok is marad, amíg titok marad, addig művészet is lesz. Egzakt művészetet akarnak

csinálni, de nem számolnak a hittel, azzal a hittel, amire szüksége van a léleknek, éppúgy, mint a testnek a kenyérre. Ha a művészet korának tükre és az eljövendők előhírnöke, akkor ez a mai művészet, melyet napjainkban a világon elismernek és ünnepelek, valami borzalmasnak a tükre, és valami még borzalmasabbnak az előhírnöke. A reménynek még halvány sugara sincs benne. És az ember ebben a tükörben elveszett. Ez a világ vége! Bágámu!«

— De hiszen — vettem közbe — ez a legsötétebb pesszimizmus! Én téged optimistának tudlak?!

»Én optimista is vagyok. Hiszek az életben! Abban az örök és elpusztihtatlan energiában, mely kataklizmuskat idéz elő és új világokat hoz létre, melynél a halál is új születést jelent. Hiszek az életben! Ha nem itt, hát akkor valahol máshol ... másik planetán ...«

◆ *Hidzsán, három kilométer hosszú platánsoron, séta közben a Boszna forrása felé.*

Hova utazok?

Crna Gorába riportot írni?

Ealga kifogás.

Utazom, mert menekülök.

Naplót ígertem a HID-nak a művésztelepekről és nem merem megírni.

Mondják, borús hangulatban ne írjak művésztelepekről. Ez az immár országos viszonylatban affirmálódott képzőművészeti mozgalom nem érdemel ilyen feketehangú cicerót.

És meg is győztek erről. És el is hátróztam: hagyjuk a problémákat!

...Vagy ha éppen beszélni akarunk rólok, beszéljessünk, ám magunk között.

Akad még itt-ott egy-egy demizson csókai vagy gyöngyszigeti vagy horgosi rizling; esetleg még bográcsos paprikás is. Nagy moslékos vödörökből vizet öntenek majd okádékunkra és másnap barackpálinkával gyógyítjuk majd gyomrunkat, s ha megrázzuk, csillogó vérekes szemünkkel gyönyörködhetünk benne, mily hosszan tartja minőségének koronáját: a háromsoros gyöngykoszorút.

És a szó elszáll a csillagos bácskai ég alatt, elszáll a szó és eltörpülnek a problémák és meglegedetten paskoljuk egymás vállát és ölekezésünk, üvöltésünk, röhögésünk és sírásunk szétfoszlik a szétfoszló éjszakával, és reggel megkérdézhethém önmagamat: átmen-

tődött-e valamicske igazság a háromsoros gyöngykoszorúba.

◆ *Szarajevóban, hajnalban, a Miljacka partján.*

Tehát: irány Crna Gora és, hagyjuk a problémákat.

Tegnapelőtt Pazován és tegnap Ilidzsán még azt hittem, lemondom a naplót, de tegnap este már nem voltam benne biztos, lemondom-e?

Fáradtarcú taxisofőr dudorászott a volán mellett, neonfény-folyam alatt úszott a kocsí, s a várost környező hegyoldalokról sziporkázó csillagképek tolokodtak be az autóablakon és egész éjszaka ott keringtek lehunyt szemhéjaim és a Tejút között...

...Miért ne írjam meg, hogy mégsem olyan rózsás a képzőművészet és a képzőművészek helyzete otthon, amilyennek hinni szeretnénk! Miért ne írnam meg, hogy milyen fehér-holló az olyan vásárlás, amikor a vevő és a művész is érzi, látja, hogy nem alamizsnaként fizetik ki a mű árát. Miért ne vessém papírra, hogy vannak időszakok, amikor senki sem tudna meggyőzni arról, hogy VAN közönségünk! Miért ne írjam meg, hogy szétszaggatott életem energiái szerkesztőségek berkeiben forgácsolódnak és válnak guruló, jóindulatú dinárokká, hogy legyen a családnak is és maradjon festékre is.

Miért ne írnam le, hogy néha szentül meg vagyok győződve: ha máról holnapra otthon leállna minden művésztelep és megszűnne mindennemű képzőművészeti alkotómunka, ez nem koltene sem meglepetést sem hiányérzetet, úgyszólván, senkiben. (Jópáran meglegedetten sóhajtának fel: »No, egy gonddal kevesebb!«)

(Vigyázat!)

(Akik a markukba köptek, merevedjen meg tenyerük, ne dörzsöljék oly elégedetten! Fagyjon szájukra a kártevő mosoly! És nyugodjanak meg, hogy az előbbi sorokat sohasem tudják sem a művésztelepek ellen sem a művészek ellen felhasználni.)

(Ne tessék rögvést rosszmájúan arra gondolni, hogy hálátlan vagyok és pofátlan vagyok, mert annak ellenére, hogy a társadalom nyakán élősködöm, még elégedetlenkedni merészelek.)

(Nem igaz! Ez az elégedetlenség nem OLYAN jellegű, kérem! Én is és társaim is, nem egyszer letárgyaltuk már vitáink során, nagyon is jól érezzük

magunkat, mert ennek az irtózatosságnak éppen ebben a csúcspontjában élünk és dolgozunk. Mert itt nincs felülről diktált és egyedül helyes recept a képzőművészek számára, — mint a világ egyik táján. És a műkereskedők kényének-kedvének, ócska mesterkedéseiknek sem vagyunk kiszolgáltatva, — mint társaink a világ másik égtáján.)

(Itt nálunk, már most KIALAKULÓBAN van egy jó közönség és KIALAKULÓBAN van egy komoly társadalmi mecénátus, melynek további fejlődését ma már nemcsak a taps segítheti elő, hanem a bírálat is.)

Milyen szilárd ez a kőkorlát! Milyen elenyésző és pelyhelynyi rajta e kis papírszelet!

Folyik a Miljacka apró kis nyugtalanságaival...

Lám, játékos örvényein reggeli fényözön.

Mi köze a Miljackának a Fekete-tengerhez?

És mi köze a Fekete-tengernek Miljackához?

◆ Hercegovinában, ringó, rohanó motorvonaton.

Az alvás, csönd és megváltás itt is és mindenütt.

De nem tudok aludni. Eszembe jut: kihez hasonlítsam az otthoni tájat. Porát. Sarát. Csöndjét. Síkjait.

Látom magamat és társaimat ott, a topolyai ebédlő-műteremben, hajnalig tartó vitában.

Szükségünk van-e tudásra?

Olyan tudásra, mely vezet az ecsetvonást, vezeti a kézmozdulatot.

Olyan tudásra, melynek van ereje és önbizalma megállítani a lendületet, mielőtt túllépné az alkotó pillanatnyi,

vagy folytonos álláspontját, elképzelését is.

Kell-e olyan tudás, mely elmarasztalja az improvizációt mint módszert, vagy megokolja és elfogadja az improvizációt mint állandó programot?

Szükség van-e végigjárni egy pár »iskolát«, végigjárni, végigkóstolni egy pár képzőművészeti hatás áldását, átkát, vagy pedig »jó mentort« találni, kinek segítségével ki lehet bogozni énünk rejtett rekeszeiből azt, amit legjobban szeretünk, és azt, csak azt csinálni? Függetlenül minden elmélettől.

Igazolt-e a csak intuitív munka vagy az intuíciónak végig kell szűrődnie egy tudatos kialakított képzőművészeti állásfoglalás rendszerén?

Vak vezet-e világtalant nálunk, vagy létezik egy megújuló vajdasági képzőművészet?

◆ *Belerohantunk az éjszakába és Crna Gorába.*

Ez az út Szarajevótól Titográdig tökéletes, egész.

Az első szakasz tiszta. Zöldvizű. Mint az az embercsinálta zöldvizű jablanicai tó: Marque.

A második szakasz démoni. Sziklavihar. Szirihullámok. Égig érők! Meztelenek! Picasso és Dalli.

A harmadik szakasz szürke. Tájbaültetett sivárság. Üresség. Karszt. Kétségbeesés. Buffet.

A negyedik szakasz az alkonyat. A megérett zöldek és szürkék, a szélesedő diadalmas Neretva és a sötétedő hegykoszorú: Braque.

Most meg csak az éjszaka maradt. Befekedtek a hegyek: bársonyba feketedtek.

Befekedett az ég: acélba feketedett.

Csak a keskeny holdsarló fénye új. Mondják, ilyenkor aranyat kell kézbe markolni és varázsigét mondani: akkor az arany megnő és gazdaggá tesz.

Ha most asszonyt ölelhetnék, varázsolnék. Mondanám neki, súgnám neki: nagyra nőjj nekem, aranyom.

◆ *Titográdban, az Európa-hírnél Crna Goga szálló teraszán.*

Reggel.

Higgadt, tisztaritmusú.

Szökőkútcsobogás.

Az új, fedett vásárcsarnokban hétnyolc asszonyra jut egy mérleg. Megérett a lugasszóló.

Nyolc évvel ezelőtt jártam itt. Azóta város lett a tervből, olyan város, ahová talán el is jönnek. Nem egy hónapra, legalább egy évre.

Baj-e, hogy az ilyen út alatt legalább tíz helyet találok, ahol szívesen felüt-ném sátorfámat?

Mert ugye, ha valaki sok helyen le tudna telepedni, annak nincs olyan hely a világon, ahol véglegesen otthon érezné magát. Talán azért is jó ez az utazás, hogy belássam: ha máshol lennék, ott is így járnék.

Nem hiszem, hogy csak én volnék az oka annak, hogy ilyen vagyok.

◆ *Az új titográdi kiállítási csarnok küszöbén.*

Nézem itt ezeket a vadon növény, viharvert kaktuszokat és a serdülő fiatal parkot, és minden különösebb közvetlen ok nélkül eszembe jut: talán mindannyiunknak vannak bolondgrimaszú álmaink, hiszen ez a város is ilyen álom volt tíz évvel ezelőtt.

Ide, ezek közé a kaktuszok közé, és amoda, a fiatal fák közé műalkotásokat kellene felállítani.

Talán éppen olyanokat, amelyeket képzeletem eddig csak önmagamnak és legszűkebb baráti körben mert bevallani.

Mérföldes lépésekkel közelít egymás felé: festészet, szobrászat és építészet. El tudok képzelni modern képzőművészetet olajfesték, bronz márvány, gipsz és vászon nélkül. Miért nem önthetnének ki sok-sok példányban műveinket színes plasztikus anyagból?

Az egyesített szín és térhatás szabad ég alatt vagy termekben: piktúra és a szobrászatunknak ez a szintézise nem lehetne-e egy új fejezet képzőművészetünk életében. És ez olyan olcsó lehet, hogy ugyanaz a mű állhatna itt is, a kaktuszok között. Topolyán is a népparkban, Kukutyinban is a sportpálya bejáratánál, vagy az állomásmelletti ligetben. Milliók nélkül. Szinte ingyen.

Hol az a mecénátus, aki ma, mondjuk, mellém állna, hogy ezt megkíséreljem?

◆ *Bolhás, zsúfolt, átizzadt, izzó cetinyei autóbuszállomáson, várakozás közben.*

A pályázatokról kell írnom, ha már ennyire belemelegedtem a naplórásba. Otthon még ma is feltűnően szinte előszeretettel mellőzik a pályázatokat.

Pedig, de jó lenne ha megszűnnének végre a „baráti alapon“ vagy mit tudom én milyen alapon nyugvó rendelések. Milyen jó lenne, ha a megrendelők végre-valahára belátnák, hogy a megrendelt művet nem saját részükre rendelik, és hogy egy zsűri ízlése mindig objektívebb, mint egyetlenegy felelős személy ízlése. És milyen jó lenne, ha belátnák azt is, hogy a megrendelt műveket nem saját zsebükből fizetik ki, és ezért nincs joguk arra, hogy saját maguk válasszanak. Ha saját lakásába rendel valaki képet, szobrot, vagy grafikát, akkor olyat rendel és attól rendel, amelyet akar és akitől akar. De ha nem magánjellegű a megrendelés, akkor úgy hiszem, leghelyesebb, ha pályázatot írnak ki.

És lenne végre verseny is. Baráti, nemes versengés.

Van még egy egészen új terület, ahol a pályázatok, még ha egészen leszűkített keretekben is, de elkerülhetetlenek.

A középületek, csarnokok, gyárak, vasúti- és egyéb várótermek, sportcsarnokok, előcsarnokok, homlokzatok és utcai falak dekorálására gondolok.

Ezen a porondon a művésztelepek tartományi tanácsa és e művésztelepek szervezői felbecsülhetetlenül fontos szerepet töltenének be.

Hiszem, hogy meg lehetne találni a legmegfelelőbb formát arra, hogy az investítorok és az építővállalatok ne mellőzzék a képzőművészetet. Még azt is ki lehetne mondani, és el is lehetne fogadni, hogy a középületek építési költségeinek hány százalékát kell, vagy ajánlatos képzőművészetre fordítani. Ez nem is jelentene külön költséget, mert a tervezők annyit mindig ki tudnak szorítani, csak az arányokra kell ügyelniük. Hiszem, hogy fölösleges néha egy egész falat drága jávorfa-burkolattal bevonni; és legtöbbször fölösleges a huszonöt féle színű arany és ezüst cirádás méregdrága piktormunka, ennél sokkal szükségesebb és olcsóbb és szebb egy-két jól megválasztott színviszony.

Ha jól tudom létezik egy javaslat, amit elfelejtettünk népszerűsíteni, és azok, akikre vonatkozik, eddig még nagybórára elfelejtették megfogadni. A javaslat lényege az, hogy a képzőművészeknek módot kell nyújtani monumentális alkotásokra az építkezéseknél.

Ki a leghivatottabb arra, hogy ezt a javaslatot elfogadtassa? Kinek van akkora tekintélye és népszerűsége?

Erre a művésztelepek tartományi tanácsa és a művésztelepek szervezői a leghivatottabbak.

El kell ismernünk, hogy Vajdaságban még ma is — még a művésztelepeken is — csak tablő-festészet létezik.

És ha így megy tovább, ha megmaradunk csupán a mostani szervezési és szervezeti formáknál, akkor szép-szerencsésen végleg kikötünk a „csak tablő festészet” mellett. Eddig ez így jó volt, eddig így ahogy voltunk: élen jártunk.

Napjainkban már, úgy érzem, így ahogy vagyunk — bár országosan afirmálódott mozgalmunk —, mégis kezdünk lemaradni!

Nem reagáltunk rögtön, nem reagáltunk helyesen és nem reagáltunk erőlyesen az új lehetőségekre: nem álltunk ki határozottan a monumentális képzőművészet mellett, s ezért maradtunk le.

◆ *Ivanova Koritán, a családiás Lovčen szakszervezeti nyaralóban.*

Most látom csak igazán: mint festő mennyire eltávolodtam a közvetlen vizuális élménytől. El sem tudom magam képzelni itt ezen a gyönyörű vidéken, festőállványal és festőkazettával.

◆ *A csúcson, a Njegos-mauzóleum kőkorlátján.*

Elkämpicsorít ez a csúcs. Fejbever. Letaglóz.

Felemel, meggyógyít, megbabonáz, segít.

És belénkszívódik.

Sohase felejttem el.

◆ *A romlott vízvezetékű cetinyei Grand szálló cella-szobájában.*

Még mindig a monumentális képzőművészet problémája motoszkál a fejemben. Úgy hiszem, hogy a művésztelepek tartományi tanácsa végre megoldhatná ezt a problémát, mert eddig ez a fórum, bár nagy népszerűségnek örvend és nagy tekintélyű, mégis csak időnként működött, és kisebb lélegzetű feladatokat oldott meg, mint amire képes.

Ha a tanács és a szervezők határozottan fellépnének, beszervezhetnék az összes vajdasági építővállalatokat, és velük együtt meg tudnák az investítoroknak magyarázni az új irányvonal előnyeit és ezzel a vajdasági művésztelepi mozgalom, a régi mellett, egy egészen új működési területet kapna, és így fel-frissülve, újra az élen járhatna országos viszonylatban is.

◆ *Isten háta mögötti autóbuzsmegálló, pocsolja mellett.*

Friss fűgét árulnak az asszonyok és úgy várnak minden autóbuzst, mint mi tavasszal a fecskéket. Az autóbuzsjárat az egyetlen összeköttetésük a világgal és egyhangú napjaik egyetlen eseménye.

Óreg crnogorácot nézek. Olyan népviseletben van, amelyet a néprajzi múzeumban láttam. Még olyan cifra, régimódi pisztolyt is dugott az övébe, amelyet a múzeumi vitrinben őriznek. A változás csak annyi rajta, hogy egy szépen meghegyezett tintaceruzát is oda illesztett a pisztoly mellé.

Lám, Rijeka-Crnojevićát is „meghódította” a civilizáció.

◆ *Dubrovnik — madártávlatból nézem a gyöngyszem-várost fentről, a bástyafokról.*

Hányszor kószáltam már végig keskeny utcáidon?!

Hányszor menekültem falaid közé, ha rámjött a menekülés órája?

Hányszor nyugtatott meg falaid patinája, szikláid szürkésége, tengered fenésége?

Most újra itt vagyok, újra menekültem, de nincs szükségem sem megnyugvásra, se rejtkehelyre.

Megyek vissza.

◆ *A dubrovniki nagykávéház teraszán.*

Mintha valahol külföldön lennék. Körülöttem mindenütt idegenek. És mintha divatbemutatón lennék. Körülöttem mindenütt nagy galában, estélyi ruhában és a fittyfene tudja, milyen toalettekben ülnek, jönnek-mennek.

Fél óra várakozás után nemzetiséget változtattam, és megtagadtam az államnelyvet: németül hívtam a személyzetet. Így kaptam meg azt a jeges és fagyaltos fehérkávét, amit a terasz fölötti asztalán ittak. Nem akartam le-

maradni! Fizetésnél visszavedtettem hazaivá.

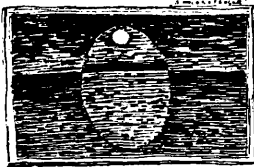
Akármilyen „nagyvonalú” is itt a levegő, mégis lépten-nyomon büzlük a giccscs. De ez nemcsak itt van így, hanem otthon is. Egyszer-kétszer szóba hoztam otthon, ne engedjük meg, hogy giccseket áruljanak olyan üzletekben és áruházakban, melyek a kommuna közvetlen hatáskörébe tartoznak.

Vállvonogatás volt a felelet, de kaptam egy diplomatikus választ is: „Inkább menjen a giccscs, mint a szentkép!”

Erre akkor nem tudtam mit válaszolni, de most már látom, hogy ez mégiscsak megalkuvás. Azokban a helységekben, ahol a művésztelepek hatása már érvényesül; az iskolákban, intézményekben és úgy-ahogy a közönség körében is, meg kellene valamilyen módon akadályozni a giccscsek szinte intézményes árusítását.

Hiszem, hogy a giccseket helyettesíteni lehetne. Eredményesen helyettesíthetnék az impresszionisták színes reprodukciói, melyeket ugyanúgy olcsó rá-mában lehetne üveg alá helyezni, akár most a giccscseket, és sokkal olcsóbban lehetne árusítani, mint azokat a „gyönyörű” naplementéket, napfölkeltéket, hattyús tavakat, várkisasszonyokat és egyéb „jókat”.

Ennek az akciónak a kezdeti sikerét talán legjobban a művésztelepek tanácsának és szervezőinek tekintélye biztosíthatná.

◆ *Tengerparton, sziklák között, nagy hullámveréskor.*

Igéz a tenger.

A sziklák milliő szürkéje is igéz.

Melenget a nap.

Sirokkó símogat.

Hullámmoraj ringat félálomba.

Jó lenne itt télen is. Szembenézni egy kicsit a viharokkal, úgy istenigazából!

Érdemes lenne egy-egy garnitúra festővel telenként táborozást rendezni itt a tengerparton, a művésztelepi városok szakszervezeti nyaralóiban.

Valószínű, hogy egy ilyen kezdeményezés népszerűsítene a művésztelepi

mozgalmat ezeken a vidékeken is, különösen, ha az itt készült képanyagból az időny alatt kiállítás rendeznénk.

Miért ne lehetne a vajdasági képzőművészeti mozgalom itteni szereplése egy szervezett akció, hiszen még itt is oly sok a giccscs, hogy a képzőművészek szövetségének egy-egy nagydobra vert és sokszor félresikerült kiállítása nem sok vizet zavar: nektárcsepp a tengerben...

◆ *Ibrahímdí, Szarajevoában.*

A katonaságnál ragadhatott rám ez a név és most itt ennek a vén dzsáminak az árnyékában visszaragasztottam ezt a nevet a kávémerés urára.

Félhomály.

Sok a barna. Barna asztalok, barna falak.

Barna levegő.

Sok növényisziluet az ablaküvegeken.

Valahonnan egzotikus keleti melódiák.

Lassúság, kimérttség, higgadság.

Szép barna itt az élet.

Csönd van és örökévalóság van.

Turbánok vannak és fezek vannak.

Kovácsolt rézdzsezvák vannak és ilyen szép török-csillagos dzsezvában hozza Ibrahim a legjobb török kávé!

Ugy látom, ennek a tempónak is meg van a maga logikája.

Átárad rám valami egészen megmagyarázható higgadság. Öntöm a kávémat a dzsezvából a csészébe és egy csöppet sem csodálkozom: mozdulatom lassú, határozott, megállíthatatlan.

Meg tudok-e majd őrizni valamicskét ebből a barna csendből, ha hazajövök?

Sikerül-e hidegzománcú pléhkedvek zsvájának kiüzni belőlünk „bogarakat”?

◆ *Személyvonaton a Duna-hídon.*

Ünnepélyes a hazatérés! Vasgerendák díszfelvonulása üdvözöl.

A „betyárstrandon” hangyaboly-szerű nyüzsgés.

Ej, szép városom, mikor épül fel bened egy olyan kiállítási csarnok, melynek küszöbén Titográdban megpihenem?

Épül az egyetemi városrész.

Vajon mi festők, szobrászok, kivehetjük-e részünket ebből az időtálló és napjainkat magasztaló vállalkozásból?

Amott meg a Duna mélyében az új híd lábait kötözzetik a mederfenékhez. Még egy kis idő és a pétervárad hálósobák megszabadulnak az ablakok elől-

ti vonatkerekektől. Vajon kaphatunk-e feladatot az új vasúti gócpont felépítésének nagyszerű tervében?

Itt meg a Duna-Tisza-Duna csatorna palotája.

Innen irányítják a nagy síkság arcának átfarmlását. Azokat az óriásgépeket is innen küldték békanyálas Jegrics kám álmos medrébe.

Lesz-e dolgunk a zsilipek falán? Lesz-e dolgunk a szilók falán?

Lesz-e dolgunk itt a szemem előtt forduló ismeretlen hősök terén?

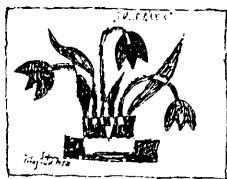
Lenne itt is és mindenütt lenne dolgunk, ahol változik a síkság arca.

Hidegzománcú kedvek! Melegedjetek fel a változások lázában, a tervek lázáiban! Adjatok falat és adjatok teret!

Adjatok helyet az olyan mondanivalónak, melyet nem vagytok képesek sem hangszórón szétkiabálni, sem hullámhosszokon szétsugározni, sem rotópapíron közvéleménnyé alakítani.

Lám, az államköltségen eltemetett Mirkov álma már valósul.

Nem lenne a leghelyesebb ha a mi álmaink is akkor valósulnának, miután már — államköltségen vagy anélkül — odalent a kukacok kezdenék meg húnsunkat szétrágcsálni.

◆ A zentai fürdő-szálló hatos szobájában.

Ki vezetne most vissza az esztendők lajtorjáján oda a kezdethez: 1500 embert kellett rábeszélni, odacsálni a vendéglőből rögtönzött kiállítási terembe, hogy az első művésztelepi év hat kiállítójának képeit megnézzék. De a tavalyi nagy, visszatekintő tárlat 25 kiállítójának munkáját, rábeszélés nélkül, 9000-en tekintették meg az új kiállítás-csarnokban.

A statisztika mindig prózai és mindig unalmas, de azért ideírom ezt is: a távlatverbe igenis belevették itt, Zentán, egy új modern galéria felépítését, ott a Tiszaparton a vadgesztenyefák felsorakozott gárdája mellé, ahova az, aki egyszer odatévedt, mindig vissza-visszatér, ha másként nem, hát a távolságfaló képzelet hatalmával.

Hat év alatt 100 kép maradt Zentán táborozások nyomában. Útjelző mérföldkövekként jelölik meg ezek a művek nemcsak a festők fejlődését, nemcsak egy mozgalom diadalát, nemcsak egy mecénás hivatásérzetét; nemcsak egy újjászületett és fejlődésben lévő ízlés lendületét, de azt is, hogy e lelkesedés mindent legyőző talaján nem kerülhet kátyúba még egy ilyen közismerten mostoha szekér sem, mint a képzőművészet szekere.

Báné alszik

Reggel megy vissza a fővárosba, de már megbeszélte a dátumot. A képzőművészet és irodalomkedvelők népes klubjában, ahol most Alekszándár tart előadást az időszerű művészetszemléletről, a jövő héten ő tartja meg előadását brüsszeli élményeiről.

Itt, a folyosó végén, a bordóplüss függöny mögött Milán és Jóska beszélget topolyai druzsámmal. Szervezeti problémák vannak napirenden.

◆ *Egy éjszakai beszélgetés hangfoszlányai.*

„... Ez a mai képzőművészet művészietlen. A festők semmibe veszik a mesterséget és telebeszélük a képeiket filozófiával...”

„... Nincs meg a kellő alázat a fiatalokban a mesterség iránt, s nincs meg a kellő szerénység sem: azt hiszik elég csak látszólagos mesterségbeli, formai eredményekre törekedni, a tartalom, az állásfoglalás, a hitvallás, az talán fölösleges luxus, vergődjön vele, aki akar...”

„... Ma is éppen úgy kell tudni a mesterséget, akár egy reneszánsz mesternek...”

„... Igen, de nem azt a mesterséget, amit azok tudtak. Én, ha ma beszélni akarok, akkor nem kell megtanulnom az avarok nyelvét...”

„... Mondod, elművészieltenedett képzőművészet? Rendben van. Hát az ember nem embertelenedett-e el? Mondod, csak akkor érdekes a kép, ha magyarázatot fűzünk hozzá. Nem is olyan biztos, hogy ez így van. Lehet, hogy ugyanolyan nagy körültekintéssel megfogalmazott képzőművészeti nyelvvel állsz szemben, mint amilyen a tiéd. Csak nem érted...”

„... Mondrianni tette sírba az igazi pikturát!...”

„... Talán. Lehet, hogy csak a régít tette koporsóba és ezzel párhuzamosan megfogalmazott valami újat...”

„... Mondhatnám; senki csak jó módszerrel még nem lett festő; és ellenkezőleg; senki még, egy jó festő sem, nem dolgozott jó módszer nélkül...”

„... Mi a feladata ilyenkor egy gondolkodó, egy magát időszerűnek tartó festőnek?...”

„... Nálam két szempont, vagy két elv, vagy két álláspont ütközik: az egyik biológiai, elemi, technológiai, — a másik társadalmi, mesterséges, technizálódott... Az egyik a természet törvényszerűsége, a másik az ember tudatos ténykedése...”

„... Vannak tényleg olyan képek, melyek magyarázatokkal nagyszerűek, de a filozófia, melyet tükrözni hivatottak, sokkal érdekesebb és lenyűgözőbb, mint maga a kép. Nekem ezek a képek akkor lennének teljesek, ha magyarázat nélkül is azt a hatást tudnák elérni, mint magyarázatokkal...”

„... Féltő, hogy aki így vélekedik, nem ismeri teljesen ennek a képzőművészeti nyelvnek a grammatikáját...”

„... Igen, mondjuk ez művészietlen-ség, de ez nagyon viszonylagos megállapítás, hiszen minden új és minden haladó kifejezési eszköz az előző híveinek szemében művészietlen volt...”

„... Ha az ember önmagában tisztázott dolgokat, lényeges dolgokat, akkor a tartalom többé már nem probléma, és ez annyira magával ragadja a formát is, hogy pár évvel ezelőtt azon kínlódtam, hogy eredetinek hassam, ma pedig azon csodálkozom, hogyan is kínlódhattam akkor hiába...”

„... Az elembertelenedett világ adekváns kifejezője egy elművészietlenedett művészet. És ennek művészi értéke éppen abban a vélt hiányban rejtőzik...”

„... Ki kell békülnünk az elmúlással. Valami cimboraságra kell lépni a halállal, hogy elviselhető legyen. Valami más ördögi humorral, vagy mit tudom én milyen derűvel kellene nézni a dologra, olyan derűvel, vagy olyan vigyorral, ami erősebb a halálnál...”

„... Beletörődni, de amig ideér, addig szép sorjában, csendben csinálni ezt a kis, apró, mindennapi emberi dolgainkat...”

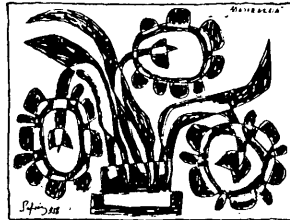
„... Ehhez tartozik ez a csoport dolga is, a mi csoportunk dolga, itt Zentán is, Topolyán is. Közös tartalmat találunk, és ezt a közös tartalmat egyéni módon igyekezünk kifejezni, képeinken keresztül. A mi telepi programunk

konkrét munkaprogram, egymás közötti termékeny kölcsönhatás...”

„... és a tájból és az emberekből merített, leszűrt, kiszajtolt és visszatükrözött képzőművészeti tartalom...”

„... A jövőben minden nyáron egy időben kellene idejőnnünk; azok, akik nem munkaprogrammal jönnek, hanem vagy felfrissülni, vagy megpihenni, vagy új motívumokat lejegyezni, jöjjenek akkor, ha mi nem vagyunk itt...”

„... Úgy látszik, a mi mozgalmunk szempontjából, a mi dolgunknak nagyobb jelentősége van, mert a mozgalmunk tartalma egyezik a mi egyéni programunkkal is...”

◆ A zentai tiszaparton.

A vaskorlát éppúgy levezet a vízhez, mintha gyermekkori ismerősöm volna, és az ismerősök elől itt nem zárkózik el úgy a szív, mint máshol.

Gesztenyelomboskedvű napok fényében az ismerősök felé barátként tárul a lélek és a barátság bajtársi ragaszkodássá magasztosul.

Vagyunk egypáran, akik ha idejövünk, már nem a vendéglátó városba jövünk, ahol illik mérni a mozdulatot, ne legyen túl szabad, de feszélyezett se. Úgy érezzük, hogy nem kell külön vigyázni a lélegzésre sem és a szívverésünket is ugyanúgy szabadjára engedhetjük, mint egyébként, hiszen hazajötünk.

Ilyenkor, gesztenyelomboskedvű órák vesznek körül bennünket: peremükön a csónakkikötők dáiái behajlottak az őszülő szöke vízfodrokba...

Ilyenkor az alkonyat japán fametszetet rögtönöz e vaskorlátú parton és lehetetlenségű tónusok szőnyegként terülnek lépteink elé.

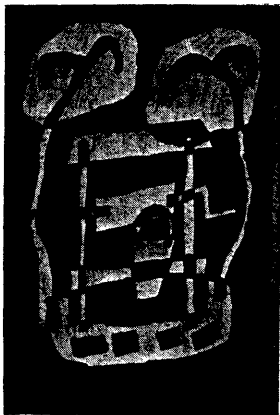
◆ Hajnali utazás előtt, gépbe mondom a városháza emeletén, búcsúzóra.

Tegnap felolvastam barátainknak ezeket a sorokat. Nem azért írtam, hogy egyeseknek elszoruljon a torka, azért

sem, hogy szótlánul napirendre térjenek fölötte... Talán azért írtam, mert már évek óta motoszkálnak bennem a problémák, és eddig senki nem kérdezte meg, leírnám-e, elmondanám-e őket és én sem kérdeztem meg senkit, meghallgatnák-e?

Hiszem, hogy nemcsak bennem fogalmazódtak meg hasonló gondolatok...

Azért írtam, hogy egy kicsit megszabaduljak ettől a tehertől, de azért is, hogy az olvasóra, rászabadítsam ezeket a gondolatokat. Motoszkáljanak egy kicsit azokban is, akiknél eddig a képzőművészet szeretete anekdotázásban jutott kifejezésre; motoszkáljanak azokban is, akiknek feladata volna, hogy megoldásokat találjanak; jusson el ez a kérdéssorozat oda is, ahol eddig üres szeltek fityűltek...

Gordana Miletić az Út a völgyben című filmben

FIGYELŐ

Púla keresztmetszete

Kalapis Zoltán

ELTÉRŐ ÉRTÉKELÉSEK

Meglehetősen eltérő vélemények hangzottak el az idei, sorrendben az ötödik (s ezért kissé jubiláris jellegű) púlai filmverseny színvonaláról, a bemutatott filmek értékéről. Ezen nem kell túlságosan megütközni, hisz az egyes művészek csak most kezdik kialakítani önálló stílusukat, s ezzel egy időben az annyira óhajtott, jellegzetes jugoszláv filmstílust is és a hazai filmipar is csak most kezdi érvényesíteni igazán a korszerű termelés törvényeit, s hasonlóképpen a bírálónál is csak most kezd láthatóvá válni az egységesebb, a filmesztétika alapkérdéseiben megegyező kritérium halvány körvonala. Minden kritikus más-más mércét alkalmaz, s mivel különböznek a kiindulópontok, a következtetések gyakran homlokegyenest ellenkeznek. Ez a kö-

rülmény még nem zavaró, sőt talán jó, hogy így van. Olaszországban is egészen eltérően ítélik meg Fellini munkásságát, Franciaországban René Clair újabb filmjeit, a Szovjetunióban pedig a cannesi nagydíjat nyert Szállnak a darvak című filmet. Semmi rendellenesség sincs tehát abban, hogy a vélemények különböznek; nem is a holmi elvont vagy sérthetetlen hivatalos álláspontot hiányoljuk, hanem a kritikusok szilárd meggyőződésén és ítélőképességén alapuló következetességet. Az egyik fiatal esztéta, a kritikuskok bírálóbizottságának tagja, például, egyet írt az egyik filmről lapjában, s egészen mást írt alá a bírálóbizottság döntésében. Az effajta, s nem egyedülálló, pálfordulások, hamarjában kimondott vélemények teremtették meg részben a zűrzavart, az idei púlai filmverseny értékelésében.

ÁTLAGOS SZÍNVONAL MAGASABB

Mások viszont nincsenek megelégedve a jugoszláv filmgyártás fejlődésének ütemével. Mivel ez a fesztivál sem hozott szuperkorszerű, földrengetően újszerű és Oscar-díjra pályázó remeket, egyszerűen sikertelennek minősítik. Minő balgaság! A tavalyi, különösen pedig az idei fesztivál megmutatta: elértünk már egy bizonyos színvonalat, amely ha nem is éri el, de megközelíti az európai átlagot. S míg az elmúlt évben nagy különbség volt a legjobb (A testem az enyém, Szombaton este, Paphaború) és a legrosszabb (Kis ügyek, Hálóban) filmek között, az idén ez az úr szűkült, a csúcsteljesítmények (H-8, Agak között az ég, Űt a völgybe, Oránként 4 kilométer) és a sereghajtók (Visszatérek, Keresd meg Vanda Koszt) között nincs olyan óriási különbség, a távolság kilométerekkel csökkent. A következtetés tehát kézenfekvő: az átlagos színvonal emelkedett. Ez pedig már egymagában is olyan eredmény, amely megköveteli a pozitív értékelést. Mert ne feledjük el, egy-két sikerültebb film még nem csinál »nyarat«, filmgyártásunk színvonalát a filmek összessége szabja meg. A gyors fejlődés, a véletlen sikerek kora az ötödik fesztivállal véglegesen lejárt, most a kitartó, tudatos előrehaladás korszaka következik. Nincsenek illúziók, filmgyártásunk még ma is szegény vidéki rokon a hetedik művészet népes családjában, de a legjobb úton halad, hogy behozza fél évszázados lemaradását. Ezért nem helyén való a türelmetlenség és a lekicsinylés.

VALÓSÁGHOZ VALÓ VISZONY

Amikor a különféle meglehetősen szubjektív meglátásoktól terhes értékelések helyett ahhoz az általánosabb és elfogadhatóbb véleményhez csatlakozunk, miszerint az idei púlai filmverseny, ha nem is sokkal, de mégis valamivel meghaladta a tavalyit, (e jelenség jelentőségének felméréséhez talán hozzájárulhat ez az adat is: ezen a fesztiválon nem vettek részt filmjeikkel a korábban díjazott rendezők. Gondolunk itt elsősorban Fedor Hanzekovića, Vladimir Pogačićra, Branko Ba-

uerra, meg Soja Jovanovića és Frančišek Čapra is) akkor az átlagos színvonal emelkedése mellett szem előtt tartjuk még a következő eredményeket is: filmjeink filmszerűbbek lettek, formanyelvük gazdagodott, a kezdők sikeresen bemutatkoztak, a rövidfilmek változatosabbak, a rajzfilmek európai értékűek, (éppen a fesztivál idején érkezett a hír, hogy az Egyedül című rajzfilm nagydíjat kapott Velencében) a mennyiség növekedett, a technikai színvonal magasabb, a kóoprodukcókban kevesebb a balfogás.

Noha gyakori a megtorpanás, a visszavonulás, a hazai filmgyártás mégis széles fronton tör előre. Ezt mutatta meg Púla, s ez volt egyben a legmegnyugtatóbb és legbiztatóbb benyomás.

Vajon ez a dinamikus filmgyártás milyen nedvekből táplálkozik, honnan meríti témáit, mi ösztönzi és lelkesíti művészeit, milyen a valósághoz való viszonya? Olyan kérdések ezek, amelyek megérdemlik a bővebb választ.

A NAGY TÉMA

Az idei fesztivál is megmutatta, hogy a jugoszláv filmgyártás nagy témája a háború, a népfelzabardító harc, a forradalom. Eddig is előszeretettel nyúltak hozzá a művészek, az első jugoszláv film, a szépeplékű Slavica is háborús tárgyú volt; ám a lehetőségek még nincsenek kiaknázva. Két csoportba sorolhatjuk az eddigi filmeket: az egyik fő jellegzetesség, hogy az alkotók egy filmbe sűrítik az egész háborút, s ily módon ábrázolási módjuk elkerülhetetlenül felületes (mivel mindent el kívánnak mondani, rendszerint semmit, vagy csak szölamokat mondának) a másik csoportba pedig azokat a filmeket sorolhatjuk, amelyek az akciót, az izgalmas cselekményt helyezik előtérbe a magvas mondanivaló helyett. E két irányzatnak, különösen az utóbbinak, van ma is létjogosultsága, a kialakulófélben lévő sorozatgyártásban, de különösebb művészi eredményt csak nagyritkán vagy egyáltalán nem hozhat. Mint ahogy a vezércikk sem lehet csak azért jó, mert pontos politikai meghatározásokat tartalmaz, így a háborús film sem válik élvezetessé, csak azért, mert bemutatja; hogyan takaródnak ki a megszállók az országból, a népfelzabardító hadsereg nyomására. A fekete-fehér ábrázolás, a há-

borús háttérű kalandfilmek kora lejárt, 15 év távlatából másként nézünk a háborúra, nemcsak hősokeket, hanem embereket kívánunk látni a vásznon, a háború viharában tudatosan vagy véletlenül került emberek sorsára vagyunk kíváncsiak, rajtuk keresztül, jellemük megrajzolásából, az eseményekre való reagálásukból szeretnénk képet kapni a népi forradalom nagyságáról.

ÚJ MŰFAJ, ÚJ ALAKOK

Már néhány éve ebben az irányban kísérleteznek a filmmunkások. A Véres út (arany emlékérem, 1955). Majd megvirrad már, Döntő pillanat (púlai nagydíj 1955) Nagyok és kicsik (a legjobb rendezőnek járó díj, Karlovny Vary 1957) A béke völgye (a legjobb férfi főszereplőnek járó díj, Cannes, 1957) és a Csak előre fiam (púlai nagydíj 1956) című filmek jelzik, hogy nem eredménytelenül, s hogy a hazai sikert a külföldi elismerés is követte. Az idei fesztiválon bemutatott négy kimondottan háborús film közül három a fent említett alkotások hagyományait követte és fejlesztette tovább. Csupán Vicko Raspor és Aleksandar Petrović Egyetlen kiút című filmje készült a régi koncepció szerint, vagyis az akció háttérbe szorította az embert.

Valamennyi háborús film közül legfrissebben, legmeggyőzőbben hatott az Ágak között az ég. A debütáló Stole Janković filmíró és rendező egészen eredeti módon, új oldaláról mutatta be a népi forradalmat, megkísérelte meghonosítani nálunk a világviszonylatban is ritkaságszámba menő műfajt: a filméposzt. A sebesültek és tifuszos betegek egy csoportja az ötödik támadás idején bennrekedt a német hadosztályok gyűrűjében, és várják mikor érkeznek meg a német kivégző osztagok. Ilyen körülmények között, ilyen légkör közepette szemtanúi vagyunk a kollektív drámának és az egyéni tragédiának. Hősei nem a háborús filmekben megszokott rohamozók, gránátosok, vagy vakmerő vállalkozók, akiket a golyó nem ér, hanem testileg-lelkileg összeroppant sebesültek, meghibbant elméjű tifuszosok, gyökerekkel táplálkozó, állati ösztönöket felvevő katonák, akiknek nemcsak a víz és gyógyszerhiány, meg az úszkösödő sebek okoznak elviselhetet-

len fájdalmat, hanem a bizonytalanság és a kishitűség örökös jelenléte. Az ő szájukból halljuk például először filmen, hogy a háborút elveszítjük, min-dennek vége.

PÁTOSZ NÉLKÜLI HŐSÖK

A sebesültek várják a véget, számukra dicstelenül fejeződött be a háború; az öngyilkosság gondolata motoszkál agyukban, hogy megrövidítsék pokoli kínjaikat; keserűen beszélnek arról, hogy az utókor számára csak ismeretlen hősök lesznek; minden pillanatban temetik meghalt bajtársaikat, és önmagukat is; s ekkor, ezekben a percekben, amikor az ágak között látszó ég biztató kéksége is elhomályosul, meghallják a németek közeledését, kopóik ugatását. Az elcsigázott emberroncsok, ösztönösen, vagy tudatosan fegyverükhöz nyúlnak, s földön csúszva, szétroncsolt kezüket-lábukat maguk után vonszolva az ellenség felé tartanak. A bennük pislákoló remény máglyává lobban, s elindulnak a jól táplált, állig felfegyverzett németek, a halál elé. Sokan kifogásolták, hogy ezekben a pillanatokban partizán csapatok érkeztek megmentésükre, és hogy a rendező ezzel igyekezett idealizálni a háborút. De ez csak látzat, mert hiszen a sebesültek zöme a csatatéren marad, akna robban azok között is, kik hordágyon mentik ki a sebesülteket a tűzvonalból. Nem, nem volt ebben a filmben happy end mint ahogy a háborúban sem volt. Stole Janković munkája éppen őszinteségével ragadja meg a nézőt, és meglehetősen gyenge párbeszédei ellenére is, a jugoszláv háborús filmdráma legmagasabb színvonalát jelzi.

SZIMBÓLUM ÉS EGYÉNI TRAGÉDIA

A másik két film is egészen újszerű vetülete a háborús eseményeknek, sajnos, a téma, az elképzelés nem talált emberére.

A Kala voltaképpen Ivan Ribić hasonló című, poétikusan szép elbeszéléseinek filmváltozata. Egy kutyáról szól, amely a háborúban ordassá változik, hogy aztán a vihar elmúlása után ismét visszatérjen az emberekhez. Az allegorikus téma ezernyi gondolatátársítást vált ki, de Andrej Hing és Kreso Golik

rendezőök nem tudtak élni vele, nem tudták kiaknázni a lehetőségeket, s ezzel ismét meggyőztek bennünket, hogy a kitűnő irodalmi alap még nem eredményez automatikusan kitűnő filmet is, ha nem a film formanyelvén viszik szalagra.

A Sortúz az égbe című film is inkább csak a téma nagyságával, mintsem a megvalósítással emelkedett ki a fesztivál műsorából. Háborús filmjeink leírták a népfelzabardító harc és a forradalom nagyságát, megelevenítették a legendás hősök és hadifoglyok életét, érzékeltették a győzelem mámorát és a vereség keserűségét, de még egyikben sem domborodott ki annyira a hős egyéni tragédiája, mint ebben a filmben. Egy partizán, akinek családját kifirtotta az egyik csetnikvezér, ég a bosszúvágytól, s amikor nem tudja megtalálni, a szüleit, feleségét és gyermekeit tereli géppisztolyának csőve elé, de felülkerekedik jobbik énjére, elhessegeti magától a bosszúállás gondolatát, fegyverét a magasba emeli és tehetetlen dühében, mérhetetlen fájdalmában, az ártatlan emberekre szánt sortűzet az égbe röpíti. Az emberség és az állati ösztönök tusszójának drámai pillanatai voltak ezek.

Ez a két film nem került a legjobbak névsorába, mégis számontartjuk őket, mert a háborús dráma két szűz területét tárták fel.

HUMÁNUS VONÁS

Az a partizán, aki az égbe röpítette fegyverének sortűzetét, egy kicsit jelképezi a jugoszláv háborús film irányzatát is. Ezeket a műveket nem a bosszúvágy, a győztesek felfuvalkodottsága, vagy az idealizált fekete-fehér beállítás jellemzi, hanem a humánus vonás, a háborúellenes légkör. A művészeket elsősorban az emberek érdeklik, akik a rendkívüli körülmények között emberek maradtak, sőt, újjá tudtak születni; vagy akik kevés nyomot hagyva maguk után, eltűntek a viharban; vagy akik életben maradtak és sebeiket nem tudják begyógyítani; vagy pedig akik a sikamlós háborús talajon elveszítették egységüket s vele együtt lelkiismeretüket, emberségüket.

Ezeket a jellemvonásokat többé-kevésbé megtaláljuk minden háborús játékfilmben, még inkább néhány pompás rövidfilmben. Elsősorban Vlatko Vlatković filmíró és Branimir Bastać

Fekete kendők című dokumentumfilmjét kell említeni, amely kétségtelenül a fesztivál egyik legszebb és egyben legmegrázóbb alkotása volt. A kihalt szlovéniai Strmec falucskába vezet el bennünket a kamera, ahol a megszállók büntető osztagai kiirtották a férfi lakosságot. Ma csak hét gyászaborult özvegy és árva él a községben, életük hátralévő részét a temetőben pihenő szeretteik emlékének áldozva. A legtitizább dokumentum stílusban készült film remekmű a maga nemében, a tények egyszerű, de művészi közlésével ragadja meg a nézőt. Hogy mégis csak jelentéktelenebb díjat kapott, (arany emlékérmét a forgatókönyvíró) az annak köszönhető, hogy a film gyártói, pusztán kereskedelmi szempontoktól vezérelve, eladták a témát, a franciákkal együtt csinálták meg a filmet. Louis Grespierre, a film francia társrendezője, mekapta érte a Vigo-díjat, a legnagyobb elismerést, amit egy francia rövidfilm kaphat.

Ebbe a sorozatba tartozik Milenko Štrbac Szörnyű lenne és Puriša Đorđević Leány a címoldaltól című műve, amelyek a legjobb rövidfilmnek járó első, illetve második díjat kapták. Az előbbi a szüleit kereső hadiárvaokról ad megrázó, őszinte, könnyekig megható dokumentumot, az utóbbi szerzője pedig egy ismeretlen partizán lány után nyomozva — akinek fényképét egyik képeslapunk címloldalán közölte, — poétikus szálakkal átszőtt korrajzot adott a háborúról, amely annyi egyéni tragédia előidézője volt.

A HÁBORÚ KÖVETKEZMÉNYEI

A fent említett művek már nem kimondottan háborús tárgyúak, hanem az elvonult vihar utáni pusztítást érzékeltetik, az emberekben hagyott nyomokat tárják fel. Ebből a témakörből merítette tárgyát két játékfilm is.

A Visszatérek című film hőse egy hadirokkant, nyugalmazott őrnagy, aki sem magán-, sem pedig társadalmi életében nem találja fel magát, úgy érzi, mellőzik őt a háborús hőst, aki életének legszebb éveit az erdőben töltötte. Falába miatt a kisebbség komplexuma ejti hatalmába, és egy meggondolatlan pillanatban, amikor már csordultuk telt a pohár, néhány pisztolylövéssel nyilvános helyen megöl egy jampecot, mert sértegetését nem

tudja elviselni; gyilkossá válik, mert nem tudott megbirkózni életének objektív és szubjektív nehézségeivel. Nem más ez a film, mint kísérlet az „elvezett nemzedék” súlyos problémáinak felvetésére, és feltárására, s csak sajnálhatjuk, hogy csupán kísérlet maradt, Jože Gale invenció nélküli rendezése folytán.

A Keresd meg Vanda Kost című film etikai kérdést vet fel. Mi történjen az a fiatalkorú leánnyal, aki a háború idején öntudatlanul, ifjonti felbuzdulásában, a megszállók kezére juttatott két illegális pártmunkást. Az egyik pártmunkás nővére, a hatóság takargatása ellenére is, felkutatja a tettest; az igazságszolgáltatás kezébe akarja juttatni, és csak a leány öngyilkossági kísérlete ébreszti fel benne a megértést. Belátja, vannak bűnösök, akiket nem lehet és nem is szabad elítélni.

Ime, még két film igazolja, hogy a háború és a háború következményei a jugoszláv filmgyártás nagy témái, no meg, hogy vérbeli művészek kelljenek hozzá, mert különben menthetetlenül elsikkadnak.

A MAI TÉMA KEMÉNY DIÓ

És a mai téma? — teszi fel joggal a kérdést az olvasó. A mai téma talán nem nyújt korlátlan lehetőségeket jó filmek készítésére, lüktető korunk művészi ábrázolására? De még mennyire, csak még több tehetség, körültekintés kell hozzá, mint a háborús filmekhez, s ezenfelül egy jó adag merészség is, ami épenséggel, az eddig látott filmek alapján, nem tartozik a film művészeinek erényei közé. Meg aztán a nehézségeket tetézi az is, hogy társadalmunk túl érzékeny, nem mindig tudja megkülönböztetni az objektív igazság és művészi igazság közötti különbséget. A szocialista realizmus módszerei lejáratták magukat, a különféle nyugati minták, (az olasz neorealizmus kivételével), szintén nem megfelelőek, a hazai kifejezési formák pedig még nem születtek meg, s így a kísérletezések kora ezen a területen még nem járt le. A Zenica, amelyben tavaly a korszerű mondanivaló kissé dadogva, de mégis korszerű filmnyelven jutott el hozzánk, az idén követő nélkül maradt. Ezen a téren a hazai filmgyártás részben kitaposott ösvényeken halad, idegen mintákat majmol, részben pedig mellékes, felemás témákhoz nyúl, amelyekben csak néhány jele-

Anton Vrdoljak és Mia Oremović a H-8 című filmben

Jelenet az Oránként 4 kilométer című filmből

Stole Janković és Mihajlo Topović, az Ágak között az ég című film rendezője és operatőrje

net utal arra, hogy nálunk játszódtak, s nem máshol, hogy alakjait közülünk másolták le; és még ennél is kevesebb jelenetből állapíthatja meg a néző, hogy a filmet egy új társadalmi viszonyokat építő szocialista ország filmgyártása készítette.

A RÖVIDFILMEK DICSÉRETE

Az, amit hiányolunk a játékfilmekben, mármint a valósághoz való őszinte és teremtő viszony, azt sok rövidfilmben megtaláljuk. Fadil Hadžić író, lapszerkesztő, s most újabban rendező és filmíró, két alkotásában, az Ott a veszélyes folyó mentén és Az utolsó vándorcigányok című munkájában remekül érzékeltette a régi és az új görcsös viaskodását, Žika Čukulić a Gyárat a munkásoknak című dokumentum filmjében megragadó vizuális szimbólumokat találunk. (Amikor a bemondó a kíséző szövegnek azt a részét olvassa, hogy a gyárak igazgatása jó kezekben van, a képen vasmunkásokat látunk, akik szemkápráztató ügyességgel szelidítik meg a tüzes vaskigókat). Gojko Šipovac Távvezetékek című munkájából pillanatszerű felvételeket kapunk a boszniai távvezetékek építőinek nehézségeiről; Obrad Glušević Pihenőnap című filmje kedves és szellemes karcolat a nagyváros lakóinak vasárnapjáról; Rudolf Sremac Lépést tart a korral című műve, egy földműves telepődésével, számolgotásával a mezőgazdaság fejlesztésére irányuló erőfeszítéseinek eredményeit mutatja be (propagandafilmmé — mondották többen fitymálva. De vajon nem teljesítmény-e az, ha valaki élvezetes és mindenekelőtt meggyőző propaganda-filmet tud csinálni?)

Egészen egyedülálló jelenség Ante Babaje rendező és Félreértés című filmje. Leegyszerűsítve arról van benne szó, hogy véletlen folytán egy malomkő a modern művészetek kiállítására kerül. Sok csodálójára akad, a tanulmányírók új irányzat születéséről írnak, a szobrászok utánozzák a „mesterművet”. Ez a téma alkalmat adott a rendezőnek, hogy szöveg nélkül, pusztán a képekkel kigúnyolja a modern művészet vadhajtsáinak kritikátlan átvételét és a sznobizmust. Ebben az alkotásban a hazai filmszatíra csíráját véljük felfedezni.

Ezekben a filmekben a ma lépteinek dübörgését vagy csendes járását halljuk, vagy éppen a botlások szemtanúi vagyunk. Ha ezekhez hozzáfűzzük a

már megemlítetteteket, akkor máris megkapjuk az eredményt: a rövidfilm gyártása terén elértük az európai színvonalat. Persze, a bemutatott 76 rövidfilm között volt elvetnivaló is, de az átlag rendkívül jó, a csúcseredmények pedig értékesek.

RIPORT VAGY A LELKIISMERET DRÁMÁJA

A fesztivál legkomplettebb filmje kétségtelenül Nikola Tanhofer H-8... című munkája volt. Rendkívül mozgalmas, sok típust felvonultató, dramaturgiai felépítésében csaknem tökéletes forgatókönyv (Zvonimir Berković és Tomislav Butorac) dinamikus, a témának teljesen megfelelő rendezés, a jeles, kiegyensúlyozott színészcsoportja és a jó kép (Slavko Zalar) jellemezte. Teljesen megérdemelten nyerte el a legjelentősebb díjakat (a legjobb filmnek, rendezőnek, filmíróknak, női és férfi mellékszereplőnek járó díjat).

Mindjárt a bemutató után felvetődött a kérdés: mi is ez a film, riport vagy a lelkiismeret drámája? Szigorú határvonalat nem lehet vonni, mert mindkettőt egyesíti magában. Témaválasztásában, feldolgozásában, hasonlít a közkeletű újságról műfajra, mondanivalójában pedig erkölcsi konklúziót vonhatunk le.

Szempontjainkat tekintve ez a film nem mondanivalója alapján érdemel megkülönböztető figyelmet, hanem elsősorban azért, ahogyan elmondja a valóban megtörtént autótúli szerencsétlenséggel kapcsolatos mesét. Ezt valóban mesterien, a jugoszláv filmgyártásban eddig még alig látott stílus-egységgel, tempóval, esések nélkül, szinte egyszerűságra mesélték el. Az esemény nálunk történt, a mese alakjairól sem lehet azt mondani, hogy kozmopoliták, ám az esemény megtörténhetett volna a világ minden táján. A film alakjainak gondolkodásmódja alig utal arra, hogy körülből szakadtak ki. Ezeknek az embereknek hovatarozása nincs egészen pontosan meghatározva, mint ahogy ennek ellenkezőjét sok olasz és francia filmben tapasztalhatjuk, vagyis más szóval, az alkotóknak nem sikerült jellegzetes hazai típusokat felsorakoztatniuk. Ebből a szempontból az Agak között az ég és az Óránként négy kilométer című filmek sokkal többet mondanak rólunk, vérmérsékletünkről, élet-szemléletünkről. Voltaképpen ez nem

csökkenti a film értékét, hiszen az emberek, bármennyire is különböznek, alapjában véve egyformák, vágvaik, életcéljaik és nagyjából megegyeznek. De mégis adós maradt azzal, hogy alakjait térben és időben jobban a mai valóságunkhoz kösse.

Ez például jobban sikerült Toma Janjić rendezőnek és Jug Grizelj filmírónak a Fekete gyöngyök című kedves és rokonszenves filmben, amely a fiatalok bűnözők átnevelésével foglalkozik.

ALVILÁG A SZOCIALIZMUSBAN

A Három lépés a semmibe című film a fesztivál legtöbbet vitatott alkotása volt. Valóban, egészen egyedülálló jelenség. Témaválasztása nem rossz, a történet azok közé az emberek közé vezet bennünket, akik törvényszegéssel igyekeznek könnyíteni sorsukon, így akarják valóra váltani apró vágyaikat. A második világháború előtt a franciák ápolták előszeretettel és nagy sikerrel ezt a műfajt. Meghonosításával Vojislav Nanović filmíró (egyben rendező) mai életünk árnyoldalait kívánta ábrázolni, mégpedig abban az időszakban, amelyet filmjének első címével képletesen meghatározott: Ma és holnap között. (Ezt megváltoztatta, miután filmjét betiltották, s utólagos változásokat eszközölt rajta). A bizonyos merészséget eláruló témaválasztást azonban nem — követte a forgatókönyv szolid feldolgozása. Ha ez az anyag egy mérték tartó, hozzáértő és az izléssel nem hadilábon álló filmíró kezébe kerül, ma nem kellene a film kudarcáról írni.

A filmnek mindössze három szereplője van s ez a körülmény olyan lehetőségeket ad a színészeknek, hogy szívesen álmodni sem tudnának. Am a filmíró olyan lehetetlen helyzetekbe sodorta őket, olyan lapos és vulgáris párbeszédet adott szájukba és olyan szegényes jellem- és lélektani-ábrázolással ruházta fel őket, hogy három közül kettő egyáltalán nem tudott érvényesülni. Az együttesből csak Pavle Vujisić tudott kiemelkedni a csempészéssel foglalkozó hajós szerepében, mégpedig olyan mértékben, hogy megkapta érte a legjobb főszereplőnek járó díjat.

A szakmai jártasságot vitathatatlanul eláruló Vojislav Nanović rendező szintén a filmíró áldozata, vagyis saját primitív és banális szövegének áldozata lett.

Ez a film tehát egészen furcsa módon egyesíti magában a fesztivál legszébb eredményeit és legcsúfosabb bukásait. S amikor a jó és rossz tulajdonságait összevetjük, a mérleg akkor sem billen Nanović filmjének javára; kísérlete, hogy a mai életünkre új szempontból nézzen, kudarcot vallott.

KITAPOSOTT ÖSVÉNYEKEN, AVAGY: CSALÁDI HÁROMSZÖG

Ha valaki a mai tárgyú filmekben az után kutatna, hogy társadalmi életünknek mi a legjelentősebb problémája, akkor egészen képtelen következtetésre jutna: a családi háromszög. A Visszatérek és a Három lépés a semmibe után ezt a kérdést vetette fel az Azon az éjszakán című film is. Pedig Jovan Zivanovićiól, a Zenica című nagyszerű film rendezőjétől, mindenki azt várta, hogy mindinkább elmélyíti az első filmjében érintett érdekes témát: a vidékre kerülő értelmiségiek helyzetét, életfeltételeit, viszonyát környezetükhöz, munkaközösségükhöz, munkatársaikhoz. Ehelyett azonban jórészt Miroslav Subotički filmíró jóvoltából belegabalyodott egy kikonstruált szerelmi hármass kibogozásába, s csak egészen mellékesen érinti az eredeti, sokkal vonzóbb és hálásabb elképzelését.

A családi háromszög annyiszor kiaknázott és sok visszaélésre alkalmat adó témáját a harmadrangú filmekből kölcsönöztük. Jelentkezését csak azzal magyarázhatjuk, hogy a művészek a könnyebb ellenállás vonalát követik. Pedig ennek nem sok értelme van, s nem is kecsegtet eredményekkel az, hogy az esetleges új mondanivalókat régen elkapott szoblonokba ágyazzák. A kitaposott ösvényeken haladva filmgyártásunk labirintusokba tévedhet, ahonnan csak nagynehezen lehet megpillantani a végső és még távoli célt: az eredeti jugoszláv filmstílust.

KIVÉTELES ESET

Giuseppe de Santis olasz rendező nálunk készített Út a völgybe című filmje a fesztivál egészen kivételes esete. A tőkés országok egyik súlyos társadalmi problémájára, a munkanélküliségre mutat rá, művészi hitelességgel, humanus akcentussal s helyenként rendkívül meggyőző erővel sugalmazza a megoldást: az összefogás, a szolidaritás eszmé-

Mihajlo Vitorović és Ljiljana Vajler, az *Azon az éjszakán* című film két mellékszereplője

A fesztiválon bemutatták három koprodukciós filmet is. Képünkön: jelenet az *Aleksa Dundić* című jugoszláv-szovjet filmből

Jelenet a *Fekete kendők* című dokumentumfilmből

jét. Egy olyan munkával állunk szemben, amely meghaladja a fesztiválon látott filmek értékét. Csakhogy ez, ha szigorúan vesszük, nem is jugoszláv film, noha a zágrábi Jadran vállalat gyártásában készült. Nem a hazai viszonyokból kiindulva mond el általános emberi igazságokat, helytálló ideológiai nézeteket, hanem — noha meghatározatlan országban játszódik — mélyen az olasz valósághoz kapcsolódik. Ezen nem is kell csodálkozni, hiszen a forgatókönyvírók olaszok, a rendező meg több színész szintén olasz.

Mindenesetre roppant rokonszenves, hogy egy olasz kommunista rendezőnek olyan lehetőséget nyújtottunk, mint eddig még egy hazai művésznek sem, hogy a hazájában meg nem valósítható filmjét elkészíthesse, munkája során a nazai filmmunkások sokat tanulhattak tőle és bizonyára a vállalat is megtalálta számítását, ám bizonyos az is, hogy a jugoszláv filmgyártás színvonala emelésének nem ez az útja, még akkor sem, ha a kísérlet olyan eredményeket hoz, mint De Santis esetében. Idegen tollakkal ékeskedni, ugyanis, már nem olyan rokonszenves dolog.

VISSZAPILLANTÁS A MÚLTBA

A közelmúlt alakjai két filmben keltek életre: Mirko Grobler *A jó tenger* és Velimir Stojanović *Óránként négy kilométer* című művében.

Az előbbi álszociális és álhaladó kiindulópontja miatt nem sokat mondhatott a két háború közötti időszakról, vagy még közelebb meghatározva, a tonhalászok életéről. Ellenben az utóbbi, az *Óránként négy kilométer*, finom korrajtot adott a harmincas évekből, remekül érzékeltette a vidéki kispolgárság tetsedségét, a bizarr típusaival fényt vetett az akkori társadalmi ellentmondásokra. A kocsmáros, aki biztosította a züllött tüdőbeteg életét, s állandóan pálinkával itatja, csakhogy minél előbb elpatkoljon és felvehesse a díjat; a tüdőbeteg, aki átlát a szitán, gyűlöli „munkaadóját” és öngyilkossággal kíván bosszút állni rajta, hogy ne vehesse fel a biztosítási díjat; a koporsókészítő, aki inasát mindennap elküldi a kórházba, hogy a súlyos betegek testhosszát lemérje; a városelnökségre pályázó iskolaigazgató, aki a fontos közéleti személyiség szerepében tetszeleg; a csendőrszakszolgálat, aki lojálisan kiszolgál-

ja az erősebbeket; a korteskedő iskola-
szolga, aki az igazgató megbízásából kö-
rül járja a gyenge előmenetelű tanulók
szüleit és követeli tőlük: annyi polgár
szavazatát biztosítsák, ahány kettese
van gyermeküknek; meg az erkölcsvédő,
pletykázó úriasszonyok; a halotti torra
jóllakni menő gyászolók; a szavazatukat
bocskorért eladó földművesek — mind-
mind olyan stilizált alakok, akikkel har-
minc évvel ezelőtt a való életben is
találkoztunk. Stojanović rendező és
Ratko Đurović filmíró szemére vetet-
ték, hogy szatirájukat néha túl komo-
lyan csinálták, és keverték a reálist a
stilizálttal, de a megjegyzések helytál-
lósága ellenére is a filmnek van egy
nagy értéke: légköre hamisíthatatlanul
hazai. Ez pedig számottevő eredmény a
fizionómiának kialakítására törekvő
filmgyártásunk számára.

MERRE TART FILMGYÁRTÁSUNK!

Nehéz ezt egy év termése alapján
felmérni, de ha segítségül hívjuk a ko-
rábbi évek tapasztalatait, akkor a kör-
vonalak meglehetősen világosan kiraj-
zólnak.

Szemmel látható erőfeszítések tör-
ténnek egy állandó megfelelő színvo-
nalú sorozatgyártás megteremtésére a
hazai piac szükségleteinek kielégíté-
sére, amely ellensúlyozni tudná a kül-
földi filmekkel gyakran együtt im-
portált idegen szellemet. A púlai film-
verseny egyik legszebb eredménye ép-
pen az e téren tapasztalt előrehaladás.
Természetesen, sok még a félkész árú,

tennivaló akad bőven. Csak egyet em-
lítünk: a témaválasztás meglehetősen
egyoldalú, ezen a fesztiválon sem lát-
tunk vígjátékot, zenés, bűnügyi vagy
szerelemi tárgyú filmet.

Művészi sikon legjelentősebb az ere-
deti jugoszláv filmstílus kialakítására
való törekvés. Ez az irányzat különö-
sen Stojanović és Janković rendezők
munkájában jutott kifejezésre. Náluk
érezhető leginkább, hogy filmjeink
tárgya jellegzetes hazai téma legyen,
hazai légkör áradjci belőle, ők mond-
tak el legtöbbet és leghitelesebbet ró-
lunk a nagyvilágnak.

Ébren él filmgyártásunkban a kísér-
letezés szelleme, főleg a rövidfilmek-
ben és a rajzfilmekben. Igaz, találko-
zunk itt formalizmussal és más izmu-
sokkal, amelyek értékét lehet vitatni,
ám létjogosultságukat kevésbé.

Dokumentum-filmjeink széles ívben
visszakanyarodnak eredeti rendelteté-
sükhöz, vagyis az alkotók a műfaj tör-
vényeinek tiszteletbentartásával igye-
keznek meglátásaikat egyszerűen, a
szalagra rögzített adatok filmszerű fel-
sorolásával közölni a nézővel. A doku-
mentum-filmeknek is éltető eleme az
időszerűség. A régebbi gyakorlattól
való eltéréssel ezt a követelményt is
teljesítették és a jelek szerint a jövő-
ben még inkább teljesítik.

A púlai filmverseny tehát megmu-
tatta, hogy a hazai filmgyártás jó
irányban halad, széles fronton tör elő-
re, néha kilométereket, néha centimé-
tereket. Egyhelyben topogást csak rit-
kát tapasztaltunk. Várt valaki ennél
többet?

SZEMLE

Verseskönyvek, tanulságok

Bori Imre

I. AZ ERETNEK

Juhász Ferenc összegyűjtött verseinek vaskos kötetét a legtanulságosabb olvasni, ha a mai magyar költészet jellegzetességei iránt érdeklődünk. A Tenyészet országa hatszáz oldala ebből a szempontból a legérdekesebb olvasmányok egyike. Juhász Ferenc ugyanis, a maga módján és a maga költői eszközeivel, következetesen végigjárta azt az utat, amit ma magyar költő végigjárhat. Ebből következően költészete tükrözi a mai magyar költészet immár több mint tízéves fejlődésének. De egyúttal kivétel is ez a költészet. Amellett, hogy jellemző és általánosabb érvénynyel bír, tovább mert menni lelki fejlődésének rajzában, mint a költők nagy átlaga. A mai magyar irodalompolitika szemében tehát eretnekké vált.

A pályakezdése ilyen rögtön a fel-szabadulás után:

HALAK IS VANNAK

*Hínárnak látják már a füstöt,
víznek a felhőt; és eget.
Száukavékony bordájuk ketrecében
hólyaga van tüdő helyett.
Üstökük széthull, szemük kimered.
Tátognak az éhes porontyok,
orrlikuk, szemük, szájuk szinte
bugyborékol, s mint a pontyok
néma és riadt csordája libegnek.
Hiszen csak víz a világ!
És mint óriás buborékok*

fölszállnak a házak és a fák...

Tiszta, salakmentes költő ígéretei ezek a versek. A fiatal költő József Attila költői műhelyében tanult és Illyés stíluseredményein nevelődött.

Pályafutásának tanulságosabb szakasza azonban csak ezután kezdődött. A nép-kollégista költő lelkesen énekliz az újjászülető országot és a parasztság új életét, amelyből ő is vétetett. A magyar költészetben addig alig volt példa az ilyenhangú versekre, és a követendő példa a szovjet költészet ezerszámra keletkezett efféle verse lett. A párt-költő irodalompolitikai kötelessége is volt ezt a példamutatást követni az ébredező magyar irodalomban. Hogy milyen messzeható következményekhez vezetett ez a példa, azt Juhász Ferenc költészetén szépen lemérhetjük. A költő a szépítésnek és ámitásnak az útjára lépett, a friss, üde hangot, a képzeletnek a merészségét, amely olyan biztatóan tükrözötte Juhász ébredező költői ihletét, most egy öreges, fontoskodó, bícegő és lakkozott világlátás és bűlincs-bevert képzelet sántikálása váltotta fel. A költő, aki fiatal szemével a világ bonyolultságát fedezte fel, most beleszügyodott, hogy a világ a legegyszerűbb és legsekélyebb valami. Mélységek helyett külsőséget énekel meg. A szótára is a lehető legkezdetlegesebb, alig terjed túl egy vezércikk szókincsének szintelenségén. Ime, egy szinte klasszikus példa az ilyenfajta versekből:

Körülnéztem, az utcák villanyfényben
lúsztak,

— közben este lett, —
traktorok jöttek dübörögve,
egész sereg.

A házak előtt fény-árnyban játszó
özön-virág,
s ott láttam imég a húszszedik
állami iskolát.

Egy házba kopogtam. Az asszony
[dalolva
altatta kövér anyerékét,
s a szekrényen megláttam Marxnak,
[Leninnnek
minden kötetét.

S mint a nap, elöntött az öröm, hogy
nem álom csupán.

Hisz tudod, megvalósul
az első ötéves terv után!

(Szárnyas csikó)

Juhász Ferenc azután a magyar irodalompolitika sodrában úszik az árral. Ha a jelszó és a lobogó Petőfi, ő Petőfi stílusában elbeszélő költeményeket ír. Végtelen verssorok zakatolnak, a költő szinte fuldoklik a mesélésnek, az epikákakényszerültségnek a hígságában. Lírikus ő, akinek nem idegen ugyan az epika nyújtotta lehetőség kiaknázása sem, fő mondanivalóját mégsem az epikában, hanem a lírában mondhatja el. A válság jele már, amikor egy kimonodottan lírai alkatú költő, aki mindent magára vonatkoztat és önmaga hőse a verseknek, az epika személytelen könnyösége takarózik. Juhásznál is menekülés-szerű ez az epikába-temetkezés. Azt hiszem a fő oka a Szárnyas csikó féle versektől való fanyalgás volt. Testes verseskönyvében nem is találni ezután már ilyen verseket. Ellenben az epikai költemények periódusait lírai ömlések váltogatják. Az epika menedékkjellege azonban végig megmarad. Epikája akkor jelentkezik, amikor a magyar irodalompolitika és társadalmi élet a fejlődés mélypontján áll. Epikus korszakának első gyümölcse az 1950-ben megjelent Sántha család és Apám című elbeszélő költeményei, majd 1954-ben ismét epikával jelentkeznek: A halhatatlanságra vágyó királyfi népmesefeldolgozásaival, majd a Tékozló ország hatalmas epikus alkotásával. Közben, 1951-ben megírja ennek az új népieskedésnek, az egész magyar irodalompolitikának és egyben saját elbeszélő költeményeinek is paródiáját, Petőfi: Helység kalapácsa

című komikus eposza hangján és stílusában.

De az eposzírás a költő bábállapota is. Az elbeszélő költeményeket felváltó lírai termés mindig valamiben új, meglepő, más mint az ezelőtt írott versei. Egész költészetének a fordulópontját pedig a Vörösmartyival versenyző képzelettel és nyelvi gazdagsággal megalkotott Tékozló ország című eposza jelenti. A Dózsa lázadása leverése nyomán támadt pusztulást éneklie meg. Itt már egy merész új és magáratalált költő áll velünk szemben. Ennek a magáratalálásnak az ellentmondásaira később még rá kell mutatnunk.

A Szárnyas csikó féle versekből első epikus korszakában ocsúdott fel. A népiességnek az irodalompolitikában hirdetett egyszerűségétől és primitívségtől igyekszik szabadulni az ötvenes évek első három évében. A magyaros versszerkezeteket felváltják a hosszúlélegzetű görög sorok, amelyeket Radnóti is használt, és a válságban élő költők versformájává vált. Az igazi változást azonban mondanivalójukban, a költő világképében hozták az Óda a repüléshez verseit. Két elégiája ebből a ciklusból (Áprilisi elégia, Novemberi elégia) már-már klasszikus remekműve az új magyar irodalomnak. Ime, néhány részlete:

„Nehezen tavaszodik, de már a ba-
[rackfa kivirágzott,
nagy máglyafüstök feketednek, száll-
[nak az égig.
a keserű füstben már a barackfa
[illata érzik.
Csak a lélek komorlik süketen, üre-
[sen, mint tavasz előtt
a barbár hordáktól gázolt úszkös,
[dérvert mezők.

vagy:

Nehezen tavaszodik, de ezen a ta-
[vaszon már
a szó is nehezebb, mint a só kristá-
[lyokban
a szívre rakódik az elhallgatott, a ki-
[mondatlan,
s epévé válik a kenyér a szájban, a
[nyál a torokban;
s a félelem is, hogy lassan megöreg-
[szünk, s mit se tettünk.
(Áprilisi elégia)

A Novemberi elégiában még tovább megy valódi problémáinak megszólaltatásában:

Idéje nincs most az álomnak, a
[könnyű tiszta dalnak; —
végig-nem-gondolt eszmék, át-nem-élt
[forradalmak,
lázak, emlékek, vágyak örvénylenek
[a szív csatakos

mélyeiben, ellentmondások patája
[tápos!]

Lefekszem újra. Pihenni kéne. Erő a
[hajsztolt
agynak, idegeknek. A szívnek is, a
[a szívnek is, bolondnak!
Ég a szemem, nem tudok elaludni. S
ha elalszom is, ki tudja, mire ébre-
[dek holnap?

Érdemes megfigyelni a tájait, a táj
színeit és elemi ezekben a versrészle-
tekben. A Szárnyas csilko-korabeli ver-
sek derűs világa helyett most egy komor,
tragédiák szelében lengő tájat látunk.
Kietlenség, üresség, pusztaság. A lélek
kivetődött képe ez. Elhallgatott,
ki-nem-mondott gondolatok tarolják a
kedvet. És egyszerre ő kerül a vers
központjába is. Már személyes kérdé-
sei zaklatottságában ír. A „megöreg-
szünk s mit se tettünk“ gondolatával
baktat a költő élete harmadik évtize-
dének vége felé. És mindezt betetőzi a
Novemberi elégia két sora:

Ideje nincs most az álomnak, a
[könnyű tiszta dalnak; —
végig-nem-gondolt eszmék, át-nem-
[lélt forradalmak...

Lázás örvények ezek és a halál ké-
peit idézik elő a költő képzeletében. Az
életnek az ilyen meglátásától már csak
egy lépés választja el a költőt a halál
gondolatától, attól, hogy „ki tudja, mire
ébrednek holnap?“

Juhász Ferenc így jutott a pusztulás
képeinek apokalipszisébe. Ezt a problé-
máját az élet és a társadalom kettőssé-
gében kellene vizsgálnunk, azonban
kellő adatok hiányában éppen ezt kell
mellőznünk. Csupán tényeket állapítha-
tunk meg, a költészetből kicsapódókat.
A fékzoló ország a költő talán legna-
gyobb mimikrije. A pusztulás képei,
amiket rövidlebb lélegzetű lírai versei-
ben már rögzített, itt egy széles keret-
ben, szinte az animális lét egy utolsó
ítélet képeinek borzalmaivá tornyosul-
nak. Közben a legmerészebb képeket,
szavakat, szókapcsolatokat találja meg
meglátásainak kifejezésére. Egész költő
világa most bontakozik ki a tájat leíró,
a pusztulás képeibe merülő poé-
tában. Szerves fejlődés tanui vagyunk.
Fő-fő motívuma már az Áprilisi elégiá-
ban felcsendül, amikor „barbár hordák-
tól gázolt üszkös, dörvert mezők“-ről
beszél. Eposzában így nyilatkozik:

Hol az ember a tájról? Kihalt. Ha él,
[önmagába rejtve.

Miben higgyek még? A szabadság
[megperzselt, embertől-zabalt húsában?
Csak pusztá állati, növényi lét
[embertelen materializmusában?

Riadtság, rémület, s dac a szemelőben,
[de több a néma alázat,
a félelem lombosodik, görnyesztí a
[vállpercc gyöngye ágát,
mint kigyó tekereg bennünk a döb-
[betet, viseljük a kín töviskoronáját,
pállosok tüze villan, ágyasul jegyzett
[minket a vasmellű bánat.

Egy lélek tájképe ez. És a költő me-
nekül az embertől a tenyészet világá-
nak békéjébe, ahol „boldog építkezés“
folyik: a növényeké, az egész termé-
szeté. Egy különös boldogság himnusza
cseng ki egy csomo versszakából. Egy
búja költői képzelet és egy világban
csalódott, világfájdalmas lélek együttes
műve ez. Itt a „sejtekben milliárd ma-
dárszív dobog“, „bombaként viszi ma-
gát a kis légi bója“, „az elporladt anyag
termékény anyaméh lesz“ és „boldogan
kering a boldog úrben“ az újonnan
épült csillag. És amikor visszakanya-
rodik e himnuszából önmagához, így
énekel:

Mert élni így is rettenet, e lázongó
[zöld szerelembe rejtve,
megadva magunkat a legcsöndesebb,
[fegyvertelen, növényi lázadásnak,
nézni higanyt a gyorsan növő, a
[fénybe tóduló kallásznak,
zsiros rongyokban, elvadult szőrrel,
[csontváz-fejünket leejtve.

Erről a pontról azután Juhász Ferenc
egyenes ívben röppen a csillagokba, a
kozmosz magánosságába, a makró- és
a mikrokozmosz, az atomok világa és a
Föld őstörténete képeibe. És ezek a fáj-
dalomban és elkeseredettségben fogant
versek nyitották meg előtte valóban a
költészet kapuját. A mondanivaló, a
képek áradata üszik most a versekben.
Kicsap belőlük, elborítja a költőt, és
egy különlegesen átérzett világba ra-
gadják: Juhász Ferenc új költészetébe.
Inne, egy részlet újabb verseinek han-
gullatát idézni:

Szobamba Páfrányok, Saurusok tele-
[pednek mocoorgva,
zizegnek éjszaka, néznek torz; ősi
[szörny-fejükkel,
meteorok ütődnek csavargó lázzal
[homlokomba,
álmok itatnak, páncélos emléksígyók
[gyűrűsen rengő gazdag csecsíkkal...

A költő itt találta magára, megtalálta költészetéhez vezető útját és itt vesztette el ugyanakkor emberi önmagát is. A talaj, amelyen eddig állt, egyszerű, egysíkú, problémátlan, mapos és gondtalan kis világ volt, most pedig egy bonyolult, emberi kérdésekkel rakott, de fölötté sikamlós különvilágban találta magát. Csalódott ember hangja ez, aki már problémát lát fiatalokora eszményeiben is. Problémája a szerelem, a magány, a megtisztulás, és főleg az elvesztettség, a hiábavalóság érzése. A költő, amikor maga köré gyűjtötte problémáit és a modern ember érzés- és gondolatvilágával elemezni kezdte őket, démonokat szabadított fel. Ezeknek hatálmában van ő, a „fekete bárány“. Tegyük hozzá, az önmaga megtisztult világához vezető út legmesszebbre eső pontján. De az a biztató, hogy előbb-utóbb magára talál majd.

Költői fejlődésének az a legnagyobb tragikum, hogy a költőnek, ha valóban meg akarta őrizni költői és emberi művoltát, ilyen nagy áldozatok vállalására kényszerült. Dudás akart lenni, és József Attila nagy meglátásával, sokkalra is kellett mennie, eretnekké kellett válnia.

A magyar kritika régen elsiratta „elvesztett bárányát“. Mert ki mert törni a hivatalos költői sablonokból, őszinte mert lenni és a jól kitanosított országutak helyett a modern ember érzésvilágának dzsungeljében a maga ösvényét akarta vágni.

Költészetének fejlődése éppen ezért bír különösen értékes jelentőséggel.

II.

A DERES MAJÁLIS

Nagy László igéri verseskötönyve címében ezt a havas, fagyos tavaszt, dércsíp-te ifjúságot, Ő is fiatal költő, ő is a háború után jelenteti meg első verseit. Szinte ellentéte a mindig robbanásra kész, égő és lobogó Juhász Ferencnek. Verseit olvasva nem a gondolatok maradnak meg az emlékezetben, hanem egy emberi temperamentum: a nyugalom, a higgadság, a kimértség, a rendíthetelenség zamata. A költő nézi a világot, szemlélődik, el-eltűnődik és megállapít. Szinte fukar a szavakban és a képekben. Nem szereti a vers-bukfeneket, legtöbbször a szórend egyszerű megváltoztatásával megelégszik, vagy egy-egy kötőszó, jelző nélkül közli a

meztelen vagy a leegyszerűsített valóságot. Főleg kezdő verseinek jellemzője ez a kép-, nyelvi-, és stíluspuritánság. Raffináltságot sejtethni kezdetben nála, csakhamar azonban rádöbbenünk, hogy ez a legtermészetesebb állapot, minden versének alaphangja. Ime, összegyűjtött verseiből egy részlet:

*Holtak felkelőben,
lengnek lepedőben,
virágról virágra
lépnek vakmerően.*

*Mindegyik csontvázon
fehéritett vászon,
az élön csak rongy lóg,
bárkivel komázzon.*

*Ebek mérgelődnek,
porban tépelődnek,
aki bírja marja
azt mondják a vének...*
(Holtak felkelőben)

1944-ben írta Nagy László ezt a versét és azóta sem változott alapvető költői módszere: a szemlélő higgadsága és tény-látása. Csak az az ember, aki költői pályája eddigi szakaszában alig került ellentétbe a világgal, vallhat és láthat így. És igénytelen is. Ahogy puritán szavakban, úgy puritán a versformákban és a gondolatokban is. Keménykötésűek versei és a legegyszerűbbnek ígérkező formát választja mindig, amely már-már a természetes beszéd tagolódásával határos.

Szemlélődő természetéből következik, hogy verseiben sokkal több a külvilág, az objektív valóság tárgyi eleme, a magyar falu, a táj részletei, mint Juhász Ferencnél. Személytelenné válik a tájban, mert majd minden versének táj a kerete, és csak közül, megállapít. Jó példája ennek egy rövid, 1952-ben kelt verse:

HÓHARMAT MARDOS

*Hóharmat mardos, levél emésztődik,
ideje jött a zabolátlan erőknek,
völgyek emlőin rettenetes kölykek,
vaksin gomolygó ködök nevelődnek.*

*Dalos madárnak ég nem nyílik többé,
mérgesebb lett a fellegek futása,
rámjön a tél, ó, mért kellett elhagy-
[nom
szívednek forró udvarát, Zsuzsánna!*

És aztán Nagy László nyugalmas tájait is belepi a halál szürkén és komo-

ran permetező hava, ajkán fagy az ifjúság kedves derűje. Az utóbbi években fogant versekben ő is a pokolraszállás retteneteit merlegeli. Fiatalkori versében még enyhe kivánság volt a problémás világ:... ecetért elcserélném minden édességem (Az én szívem), most a maga módján, a józanság nyugodtságával lép a halálnak ugyanolyan meglátása felé, mint ahogy azt megtette lobbanékonyabb költőtársa is. Lázad, ahogy panaszkodik. „vértanúja a nagy merészségnek”, bár nála ez a merészség még megállt a pusztá vágyásnál. De már a halállal kacérkodik. És ezt a halállal való kacérkodást érezzük mi a mai magyar költészet egyik kortünetének. Nem véletlen, hogy öregnél, fiatalnál a halálnak és a bánatnak ez a melankóliája megjelenik szinte ugyanabban a pillanatban. Sőt ő is, akárcsak Juhász, elindul a tárgyi valóságból az absztrakció felé, a külső világból a világ törvényszerűségei felé, az élet egyetemeségének a gondolatát is felébreszti:

*Csúffá csak így tehet a sorsom,
szívem: a világ-zaklató
csak ott csúfol meg majd alúl,
ha farsangol a kémiával,
s féreggél, fűvé boldogul.*

*vérharmatos fejjel is izzó
égitetek közt álmodom.*

Verseskönyve utolsó verse pedig így zárul:

*Tiéd volt, most az enyém a dallam
amit villamos sír a kanyarban.*

*Halállal élek, nem kenyérrrel,
fejbőlött mének szédületével!*

Ime, itt van a deres majális érzése. A tárgyi világ problémákká nőtt. A már-már modorosságba eső Nagy László szintén a kiutat keresi, és nem véletlenül, ő is Juhász Ferenc útját választotta. Mint-ha a mai magyar költészetnek ez lenne a valóban járható útja.

MI.

NEM A JELEN, MÁR CSAK AZ EMLÉKEZÉS

Két költő merült el szinte végleg az utolsó tíz-tizenöt évben emlékeibe. Az egyik Szabó Lőrinc, a másik Illyés Gyula. Két ellentétes természetű költő és az

emlékezésben ismét együtt vannak, mint ahogy együtt voltak az életben is, míg Szabó Lőrincet a halál el nem ragadta. A halál, amit már várt, és verseiben megénekelte.

A férfi Szabó Lőrinc már 1945 után elkezdte hordani emlékeit egy egységes, rendszerbefoglalható költői életrajz gar-madájába. Ebből keletkeztek a Tücsöközene szép szonettjei, amelyeket a múlt évben adtak ki kiegészítve és új kiadásban.

Így intonál:

*Tudom, semmi, de semmi közöttök
hozzám, butuska tücskök a fű között,
mégis jólesik azt képzelni, hogy
mikor így, este, ablakot nyitok,
nekem üzentek, sok hű kis barát,
lelkendezve, hogy csak szép a világ, —*

*úgy építitek, hangokból, puha
zenéből, ide, az agyam köré
az izgatott nap romjai fölé,
azt, ami örömiünk volt valaha,
közös örömiünk: a nyugodt csodát
a zengő, boldog, nyári éjszakát.*

(A nyugodt csoda)

Ebből az érzés- és gondolati magból bontja ki egész életét, emlékeit. Így lesznek az ő versei, monotonosságukban is, változatos dallamai élete emlékeinek. A Jelenhez már szinte nincs is szava. Csak élete múltja érdekli. Az életrajzi emlékek keverednek költői színekkel, forgácsaival egy gazdag gondolati életet élő ember ötven évével. A férfi összegez annyi testi és lelki megpróbáltatás, kaland, kitérés, kisiklás után. Tavaly a HÍD-ban megjelent írásunkat azzal zártuk, hogy a költő önkörébe zárult, új meglátásai, új mondanivalói nincsenek már a világhoz és népe sorsához. Akkor ezt a megállapításunkat kissé merészségnek tartottuk, mert ismertük a felszabadulás után megjelent természetét. Most, a Tücsöközene szonettjeit olvasva, csak megerősödünk meglátásunkban. A költő még a háború alatt valóban önkörébe záródott. Újabb költői termése nem más, mint az emlékezés szárnyán addig megtett életútjának egy nagyobb kör érintőjén való végigjárás. A Tücsöközene összegezése, természetesen, egy magas gondolati, majdnem filozófiai síkon történt meg. Egész költészetét és élet-filozófiáját így foglalja össze a kötet 249. szonettje:

*... Oh, csak élni ne
kellene az élethez! — Remete
voltam mindig köztetek, emberek,
nem értettelek, nem értettetek:*

magát nézi, aki kíváncsi rám...
S Isten tudja, mi jön még ezután.

Vagy egy másik helyen így vall:

*Mi voltam? A szivacs szomszárja. Nehéz
vonzások álma. Vagy emléke? Kész
elmélet, mely, ragasztott szárnyait
zuhanni látva csak csodálkozik.*
(224. szonett)

Csak látszólag bonyolult viszony ez a világhoz. Szabó Lőrinc, ezt vallja most, egész életében az eltűnt Idillt hívogatta, azt az embernélküli csendet, amiről Vörösmarty énekelt lázas látomásban. A város bérháza „rút csontkoponya”, „nagy rovarantya” lett, mert benne kellett élnie, míg ő hegyek lélezzetét szerette volna figyelni és „kéjesen mosogatni” millió levelét a természettel való azonulásban. Pantheizmus a vallása, amely fel-feltört a tudós és művelt arcél mögül. Mert az emlékek legnagyobb része, főleg, a fiatalságból felmerültek, a természetben élt pogánykodásra vonatkozik. És a tücsök zenéje ezt ébresztgeti. Azután a különbékébe való menekülés rajza következik, az, amit már ismerünk. Végző pontja pedig egész szemléletének az, amit a 278. szonett tartalmaz:

... Megútálás és
megvetettem az embert, az egész
földi förtelmet, s álmot, hiteket,
igazságot, a hiú képzelet
szépségeit, a bérenc agyát,
a bölcs és buta magyarázatokat,
tömeget, egyént...
harminchárom évnyi tapasztalat
után mint vigasztalan harcteret
jártam a mocskos, leprás életet...

És a jelszava is csak egy volt: a megismerés. Még az ilyen életet is nem élni, csak megismerni akarta. És azért élt, hogy megismerhessen. Néhány szonettje például szép himnusza is ennek a megismerési vágynak. De amikor már a Tücsökzene versei készülnek, a költő lemondott erről a vágyáról. Már csak magát akarja megismerni és még azt sem, csak emlékeiből átmenteni valamit. Legelsősorban pedig a fiatalságát. Egy másik, sokkal kisebb kötete: A huszonhatodik év, őrsi ezt a vágyát. Ebben is a mulandóság ellen hadakozik. Egyik nagy ösztönzője, a szerelem, kap hangot ezekben a szonettekben. A halott kedves emléke fölött ül tort a szintén halála felé elindult költő. Mintha újra-kezdene az életét. Amit fiatalkorában elmulasztott, most ötvenéves fejjel írja

meg nagy szerelem-lángolásait. Fiatalkorának szerelme Shakespeare szonettjeinek fordításába torkollt, most pedig sürgetően törleszti a régi adósságot.

A két kötet szonettjei a költő vers-technikájának csúcspontját jelentik. Minden tökéletes bennük, pontos és helyén van. Zárt egész. A formának és a vers-technikának egy nagy mestere játszik bennük a szonett húrján. És micsoda hangokat tud kicsalni! Csak olvasásuk közben úgy éreztük: bár ne lennének ilyen sebezhetetlenek, ilyen tökéletesek!

Illyés Gyula is abba a korbá ért, amikor a tökéletes versek játszva kerülnek ki ceruzája alól. Sőt ő is a valóságban az emlékbefordulása mezsgyéjén és vízválasztóján jár, ahol Szabó Lőrincet is meglestük, amint ifjúsága és emléke tücskeit hallgatta.

Illyés Gyula azonban más lelkialkat. Ő rögtön fiatalok emlékeiből bukkant fel és állandóan onnan táplálkozott költészeté. De a Kézfogások 1956-ban megjelent kötetében már ezt a fiatalok a végérvénvesen elvesztettség érzése lemejt be. Nem harcol más, csak mereng. És minden emlék fájó sebeket üt vagy tép fel. Az életérzését, amelyet ilyennek láttunk, így jellemzi ő maga:

— — — — —
annyi terv s út, ahányat vált agyunk,
de mégis egy sors, mert hisz
[meghalunk...]

— — — — —
ha majd a csupa lomb-domb ifjúság
egyszer csak üres terepre bocsát
és fedezék és védelem sehol,

csak amit hajdan-magadból hozol —
(Bevezető)

Igen, így áll a költő, fedezék nélkül és ifjúsága kincseit mutatja fel olyan időkben, amikor az életnek csak fonákját látja már és ráköbbsen: így sem érti.

En, itt, ma! — mindenre megérten,
de áldva így is, búcsúképp
a lét gyönyörű szöttesét
bár fonákja felől sem értem!...
(Örül már minden)

És hány panasz tud akár egy versben is mellbeütöni! Ime, még egy versszaka a már idézett versnek:

Beh ritka az öröm, be végső
ízű vagy s be ingatag
bizalom, eskü, kapcsolat
s be sűrű a „hiába!” s „késő!”...

A fiatalok emlékeinek napfényes derűje, emberszeretete mögött pedig állandóan ott leskelődik Illyés kísértő árnya: a halál, az elmúlás, egy összege-

zés sürgető vágva. Nem érdekli már a jelen ügy és olyan mértékben, mint valamikor. Most csak azt választja ki a jelenből, ami emlékeket tud felcsalni emlékezése asztalára. A múltidős igék, „emlékszem“, „mondták“ intonálják ezt a költői magatartást és múltbamerülést. Közben minden feleslegestől megszabadult ez a költészet, tiszta és egyszerű minden benne. A végső telitalálat. Kiegyezett a költő mindig pezsgő szíve? A költő világában a múlt, az emlékezés hangjától szürke minden.

IV.

A TEREMTETT VILÁG ÉNEKESE

„Olyan verset szeretnék írni, hogy ne legyen sem megoldás, sem tükör, olyat, hogy minden szavam, mondatom tárgy s tény legyen. ne kép és

[fogalom.“

Igy vall Vas István most megjelent válogatott versei gyűjteményének egyik kis versében, a Kis ars poeticá-ban. Egy magasrendű tudatossággal, hatalmas verskultúrával rendelkező költő vallomása ez igényről és szándékról, arról a szinte elérhetetlen célról, ami a versírózt izgatja. Kristályosan tiszta költő. Versei zamatában egy boldogabb és szerencsésebb sorsú Radnóti Miklós hangjára és témáira ismertünk, persze az utánzás, a hatások legtávolabbi árnyéka nélkül. Legfőbb magatartása: az intellektualizmusa. A vers születésekor értelem és érzelem fonódik egybe, de úgy, hogy mindig az értelem szűrője az, amelyen át a mondanivaló végső alakjában megformáltan jelenik meg.

Újabb verseinek fő témája a természet és egy olaszországi utazás emléke, amelyből egész verseskötet született: a Római pillanat. A természet Vas István nagy ihletője. Sok költőnél a természet kulissza és rejtékhely volt. Nála a természet az öröm forrása. Hozzáfordulni védelem és gyönyörűség is egyszerre. A balatoni táj, a szüretet, az erdők, lankás hegyoldalak mélabúja hangolja versre leggyakrabban. Az ő esetében emberi problémája csak már a természetben előbb megfürdött embernek van. A legérdekesebb azonban Vas Istvánnál az út eddig, a természet örömeig. Válogatott verseinek gyűjteményében határozottan felismerhető ez a szándék és az út eddig, amely újabb

költészetét jellemzi. A két háború között a természetről írott versek a rendszer ellen tiltakozó költők állókodásának eszközei voltak. Lelkük és sorsuk tragikumát olvasták bele. Vasnál is így van ez, hiszen zsidó származása elég okot adott félelemre, és az elvesztett Éden után sirt, mint annyian az ilyen veretű költők közül. Feltűnő azonban, hogy a kötet legfrissebb termésében, tehát az 1953–1956-ban írott versekben ismét ez a hang csendül fel:

Erők és Végokok, hát elrontott

[nyaramra

hoztok-e békítő, szép őszi napokat?

Merész tavaszomat vén szegyenem

[balkarja.

Szőlőm félia fanyar s félia már

[elrothadt.

Gomolygó rettegés, kudarc szakadt

[kudarcra

alacsony és nehéz, fülleteg ég alatt.

Rajokban szállt a bűn az átázott

[falajra

s kikezdte azt, ami a tőkén ép maradt.

De a kudarcokat, a gyászt, a bűnöket

feloldozhatja egy csendes, komoly

[szüret,

és nem hiába hullt el tavaszom

[virága,

ha majd szeptemberben, a higgadt,

[lérelő,

megkésett ráadás racuoq, a szépidő,

s feledtető hevet hajt életem borába.

(Badacsonyi szonettek, 4. vers)

Egész filozófiai gondolkodására, a valósághoz való emberi viszonyára pedig a következő idézet vet fényt:

Ó, Valóság, halálos dalú Múzsai!

a lét hétszeres fátyola főd el,

De minden évben újra nő a búza

és minden évben új csikó szökell.

(Csikók)

Azt hiszem, hogy az olyanveretű intellektuális és urbanus költőnek, mint Vas István is, aki Európa polgári hagyományain nevelkedett elsősorban, az útja aligha lehet másfajta.

V.

AZ UNALOM HELYSIUMÁBAN

Két, az idősebb költőnemzedékhez tartozó költő is most szedte csűrbe ed-

digi tenmését. Fodor Józsefnek és Kassák Lajosnak is most jelentek meg összegyűjtött vagy válogatott verseinek gyűjteményei. Kötebeit érdeklődéssel vettük kézbe és csalódással tettük le. Alapbenyomásunk, olvasva e festes köteteket, hogy egyiküknek sincsen már különösebb mondanivalója a Jelenhez. Szórazavetett halak ők, akik kétségbeesetten keresnek támaszt, éltető levegőt egy új összetételű társadalmi és szellemi légkörben. Különösen Fodor József költészetére vonatkozik ez; újabb verseiben minden gondolat a semmitmondás és az unalom vonzásában születte. Petőfi kötetének prefaciózusa a címe: A Jelenések évei. Régebbi költészetére még illik ez a cím, de az újabra aligha. Egy szenvedélyes fiatalság után egy rezignált öregkor költészete következik. Szenvédélyes himnuszait, nagylélegzetű, szinte zsoltáros vándjait a kor ellen váltja egy a természetnek szinte öncélú megéneklése, minden cél és kényszerítő mondanivaló nélkül. Ez a problémája:

*Mit űztem nemrég,
nem akarom már,
Mit is szeretnék,
Nem is tudom már.*

(Avarban)

azután még egy mondata egy másik verséből:

„Dolgom nem a ma dolgai“

Ezzel már jóval előbb meghatározta egész következő költészetét. Mindenesetre tragikus költői állapot az övé. Hosszú évtizedeken át vágyakozott egy emberibb, szabad és igazságos kor után. És ahogy megvalósulni látja fiatalokora eszményeit, nincs valódi szava és nincs költői ihlete örömenek megéneklésére. A felszabadulás után írott verseinek javában a kényszer és a költői rutin zakatol csupán. A természethez való menekülése, amely, mint említettük, szinte az öncélúság határain jár, egyfajta családást takar. Aligha lehetne megmagyarázni mással ezt a most jelenléző költői állapotot. Azután ő is az emlékezés kariaiban ring. Ha az erdőt énekl, az gyermekokora világának erdője, az Erdélyben eltöltött gyermekévek természetjárásának emléke. A vers ünnepe helyett minden verse az utóbbi időben (az ő esetében ez tíz év előtti állapotokat jelent) az unalmas emlékezés és emlékezés szürkességébe vész.

Kassák Lajos is már csak fiatalokora emlékein ül tort. Expresszionista verselési módja és képalkotása mintha

nem elégtené ki már. Nála is egy egyszerűsödési folyamat figyelhető meg. A szavak és meghökkentő, tüzes képek egykori szerelmese, mint annyi költő, lassan lepatogatja magát a retorikát, ha a modorosságot nem is sikerült elvetnie. Mert Kassák modoros költő. Verseinek válogatott gyűjteménye erről tanuskodik. Igaz, legújabb versei nincsenek ebben a kötetben. Gyűjteménye, akár csak Fodoré is, 1949-cel zárul. De már itt is megfigyelhető egy pozitív irányú fejlődés, amit sajnos, nem kísérhettünk figyelemmel. A most megjelent kötet, ezt még nem ismerjük, mutathatja meg majd, hogy milyen eredménnyel járt ez a folyamat. Éppen ezért itt csak jelezhetjük a költő új irányba való megindulását.

VI.

TANULSÁGOK

Annai verseskönyv után értelmesebb látszik néhány mondatban összefoglalni azokat az általános tanulságokat, amelyeket leszűrhetünk olvasásuk közben. Ime, néhány ilyen megállapítás.

A magyar irodalompolitika károsan befolyásolta a magyar költészet újabb fejlődését a „Lobogóknk Petőfi“ jelszóval. Ez a népiségnek egyfajta hivatalos elvi tételét jelentette. A Petőfi útjára kényszerítette a költőket, ahelyett, hogy József Attilának hagyományát ápolta volna. Így a vers elszürkült, a mondanivaló súlyát veszítette, mert pusztán táj- és helyzetleírásba fulladt, holott ma már az út a filozófián át vezet.

A fiatal magyar költészet válságba jutott. Ezt bizonyítják Juhász Ferenc és Nagy László versei is. Az érzések harmónitája helyett az érzések anarchiájába futott ez a költészet kiütkeresés közben.

A szovjet költészet példamutató hatása sem befolyásolta áldatosan és felszabadítóan a magyar költőket.

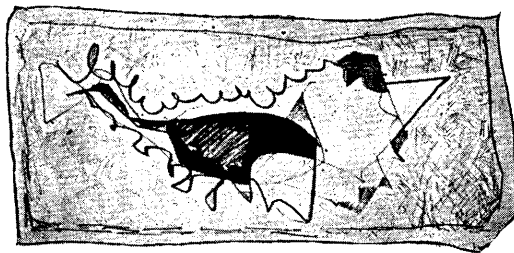
A magyar költő az utóbbi években hátat fordított a jelennek és arccal a múlt felé fordult. Nem a jelenből, hanem emlékeiből táplálkozik. Legtöbbjüknek alig van szava a jelenhez, hacsak azt nem halljuk annak, amit elhallgat és a múltbamenekülésével ad tudtunkra.

A mai magyar költészetből hiányzik a pozitív jellegű nyugati költészet ha-

tása is. Formai szempontból a lehető legegyszerűbb szabású uniformást kapják a versek. Ebből is következik, hogy a mai magyar költészetben a gyerekkor és a táj képei uralkodnak a filozófiai világlátás helyett. Ennek a költészetnek érzés- és gondolatvilága nagy részében még a múlt századot tükrözi.

Mintha a magyar költészetben nem munkálkodott volna Ady és József Attila. Érthetetlenül, még mindig Petőfi a lobogó.

Az újabb magyar költészet túlságosan röghöz kötött, és a provincializmus vitaminhiányában szenved. Az áttanulmányozott kilenc verseskötvetlenről tanúskodik.

KRÓNIKA

A VELENCEI XMI. KÉPZŐMŰVÉSZETI BIENNÁLE

korunk képzőművészetének tarka panorámáját mutatta be még soha együtt nem látott gazdagságban. Harminchat ország művészeinek sokezernyi képe és szobra között mind a műértők, mind a sznobok megtalálhatták a műélvezethez, vagy csak egyszerűen a látványossághoz kapcsolódó élményt. A zsűrinek nem volt könnyű dolga a nagydíjak odaítélésénél.

A széles látókörű műbírálók döntése kifejezte azt, hogy a képzőművészetet ma már nem lehet egyoldalúan csak európai mércevel lemérni, ahogyan azt a múltban többnyire tették, hanem számot kell vetni azzal, hogy a művészi öntudat a világ minden táján éberren reagál korunk jelenségeire, a maga módján, tudatos vagy ösztönös kivetítéssel. Másik megállapítás az, hogy korunk ábrázolásában a figuratív és az absztrakt művészet már nem állnak ellenségként harcban egymással szemben, hanem békésen megférnek, kiegészítik egymást. Híveik vagy rajongóik vitakoznak ugyan, egyesek pedig értetlenül állnak az új kifejezésformák előtt, de afölött nincs vita, hogy a művészet nagy birodalmában éppúgy megvan a helyük a geometriai és újabban már matematikai absztrakcióknak, a kirobbanásszerűen rögtönzött „vad” színfoltoknak és „alaktalan” vonalaknak, a hasonlóság és élethűség hiányának, mint a régi szemlélettel szépnak deklarált formáknak, a finom és precíz vonalvezetésnek és a tudatosan kimért ecsetvonásoknak. A szobrok térhatása pedig nem azonos anyagának körvonaláival, hanem a fény és az árnyék alkotóelemként járul hozzájuk vagy hatol beléjük. Miért kell egy műalkotásnak mindenáron valamihez hasonlítani?

A műbírálók egyik figyelemre méltó észrevétele volt, hogy a lengyel és a jugoszláv képzőművészek felszabadultak a „szocialista realizmus”-nak nevezett művészi kifejezőmód alól, amely a Szovjetunió művészetét pártpropaganda- és hivatalnokművészet névén képviselte a Biennálén, a csatlósállamokból pedig közép-szerű figuratív művészetet mutatott be.

A legnagyobb figyelmet keltették az Egyesült Államok-beli Marc Tobey képei. Autodidakta módon, az amerikai ősművészet (indián és eszkimó rajzok) tanulmányozása útján jutott el a „kalligráfias művészetig”, a vonallal való kifejezés legmagasabb fokára, és elnyerte Velence város festészeti nagydíját.

Feltűnést keltett Columbia absztrakt művészete is.

A németek Kandinsky harminc vásznával és Wols és követei absztrakt expresszionista képeivel reprezentáltak. A nagydíja-

kat olaszok, Licini festő és Mastroiani szobrász nyerték el. Vence város szobrászati nagydíját Eduardo Chillida (Spanyolország) kapta.

A grafika nagydíjasai: Luigi Spacal (Olaszország) és Fayga Ostrower (Brazília).

JUGOSZLÁV MŰVÉSZEK LENGYELORSZÁGBAN

A kulturális kapcsolatokat ápoló bizottság megbízta a Képzőművészek Országos Szövetségét, hogy szervezze meg kiállítását Lengyelországban.

A kiállítás előreláthatólag novemberben nyílik meg. Anyagát az iparművészek rövidesen sorrakerülő köztársasági kiállításain válogatják össze.

A hírek szerint gyáraink és üzemeink élénken érdeklődnek a rendezmény iránt, többen készek realizálni iparművészeink elgondolásait.

Az Iparművészeti Szövetség elgondolása szerint a kiállítást „lakások formájában” szervezik meg. A lakásokat gyáraink az iparművészek tervei alapján készítettberendezésekkel látják el. Így ez a kiállítás nemcsak művészetünket, hanem iparunk egy részét is bemutatja a lengyel közönségnek.

MEGHALT ROGER MARTIN DU GARD

Szükszavú, alig pársoros jelentésben közölték a lapok a hírt, hogy meghalt R. M. du Gard, a francia regényírás egyik neves veteránja.

Míntha a szükséztávúval is emlékéhez akartak volna hűek lenni. A tizkötetes Les Thibault írójának neve ugyanis korántsem szerepelt annyit a újságok lapjain, a politikai, irodalmi vagy filozófiai viták lármás forgatagában, mint többi kortársáé.

Írói magatartásával, a regényírásról vallott elveivel áll ez összefüggésben. Bámulatos kitartással és kiapadhatatlan tehetőséggel dolgozott. Egészen különként, elvonultan. A klasszikus értelemben vett realista regény eszközeit használta.

Regi eszközökkel akart újat mondani koráról — írták róla. Nem sokat adott erre sem. Nem vitázott, alkotott. Tekintélyes életműve becsületes, tiszta írói szándékát őrzli.

MEGHALT MIHAIL ZOSCSENKO

Júliusban hozták a lapok a hírt, hogy hosszabb betegség után Leningrádban meghalt a nagy orosz szatirikus és humorista, Mihail Zosczenko.

Ilf és Petrov mellett Zosczenko volt a mai orosz szatíra legtehetségesebb művelője, Sok-sok karcolatában nem kímélte azokat a fonákságokat, amelyek a forradalom utáni szovjet rendszerben felszínre kerültek.

Életművét nem jelzik kapitális nagy alkotások. A mindennapi élet, a szürke kisemberek milliós világa érdekelte.

Kegyetlen ironiája, végtelen humora azonban megtalálta magának az ellenségeket is. Zsdanov és Szurkov irodalmi császárkodásának idején elnémult.

El kellett hallgatnia, mert akik — nem tehetségben, de hivatalban — fölötte álltak, így rendelték.

Hatvanhároméves korában halt meg. Hazájában éveken át nem jelent meg új műve. Fiókjából azonban talán napvilágra kerül valami...

MEGHALT STEVAN HRISTIĆ

Augusztus közepén váratlanul elhunyt a jugoszláv zenei élet központi alakja, több zenemű alkotója, nemzedékek nevelője, hangversenydobogók szerelmese Stevan Hristić.

Hristić kivette részét zenei életünk megalapozásából is, az első világháború után az ő nevéhez fűződik a beográdi opera megalakítása.

Már 1907-ben feltűnt leipzig-i tanulóévei alatt írt szerzeményeivel. Utána még római, párizsi és moszkvai évek következtek. Hristić azonban sohasem került az idegen hatások alá.

Alkotásaihoz a szépművészetben találta meg az igazi talajt. A népzeneből nőtt ki legjobb alkotása, az Ohridi legenda is. Ez a műve nemcsak a hazai hangversenytermeket hódította meg, hanem külföldön is sikert aratott.

Működése sokrétű volt, írt filmzenét és oratóriumokat is. A halál munka közben ragadta el, több műve befejezetlenül maradt

ez év júliusában 77 éves korában elhunyt. A debreceni születésű művész iskolatársa, pajtása, majd bizalmas barátja volt Móricz Zsigmondnak. Művészi szemléletük és emberi magatartásuk közös alapja a népükhöz és önmagukhoz való hűség volt. Ahogyan Móricz ábrázolta a magyarságot író tollal, úgy alkotott Medgyessy a maga formanyelvén vésőjével. Művészi útját nem könnyen találta meg. Holtvágányon indult és jutatott el orvosi diplomáig, majd nagy vargabetűvel Párizson és a rajzolás-festés iskoláján át kanyarodott vissza a magyar földre az agyaghoz, a dunaharaszti kőhöz, önmaga kifejezése megtalálásáig. Szobrászata a legnagyobb mértékben anyagszerű. Művészi önvallomás-jegyzeteiben írja, hogy amikor dolgozott, úgy érezte, hogy nem ő formálja a követ szándéka és elképzelése szerint, hanem a kő vezeti vésőjét. Szobrai a dűrva kinagyolás munkájától eltekintve jórészt maga faragta az utolsó vésőnyomig. Elmélyedésének jele, hogy némely témáját évtizedekig érlelte magában és önmagával örökké elégedetlenül újra és újra megformálta. Szerinte egy szobrásznak legalább kétszáz évig kellene élnie, hogy kifejezhesse magát. Művészi kifejezőmódjában igen kevés az idegen hatás — ami felismerhető, az nem nyugati, hanem antik asszír és hellén hatás, magyarrá átlénygültlen —, több benne az ösztönösség. Mély belső átélés és belső szemlélet kivetítése, nem sallangos „magyaros” és nem „népies”, hanem egyszerűen magyar és népi. Jellemzőek reá a természetes, póznélküli és szenvedélymentes nyugodt mozdulatok, masszív tömbökben kissé elnagyoltan kiformálva. Témái egyszerűek, az életben megfigyelt mindennapi életmozzanatok, mint pl. szoptató anya, fonó leány, korszóvívő, magvető, halászfű, napozó. Számos álló, ülő és támaszkodó női aktjában az alföldi alkati típus kissé vaskos, legömbölyített formáit örökíti meg. Kisplasztikai remekművei a síroló asszony bronz figurája, a „kölyökszörny” kőfaragványa és önarckép plakettje. Középületeket díszítő domborművei csoportos alakjaik kompozíciójával az életöröm és a munka mozgásritmusát fejezik ki: táncolók, szüretelők, halászok, hidépítők stb. Igen sok síremléket és hősi emlékművet tervezett. Két monumentális ülő kőszobrával legjobb barátjainak, Móriczknak és Rippl-Rónainak emlékét örökítette meg. Sok más szobra is van közterületen.

Művészetének vajdasági vonatkozásai és személyi kapcsolatai is vannak. Barátság fűzte Pechán József festőművészhez, akivel együtt a budapesti Művészház Egyesület művészi csoportjához tartozott. Pechán kiállításán Verbászon, Zomborban és Palánkán, 1913-ban, festményeivel együtt Medgyessy néhány szobra is bemutatásra került. Pechán síremléke a verbászi temetőben Medgyessy műve. A mintegy két méter magas márvány nőalak a szomorkodó müzsát jelképezi. A síremlék készítése alkalmával, 1923-ban, hosszabb ideig tartózkodott Verbászon, irányította a kőfaragóműhelyi munkát és a végső kimunkálást ő végezte. Verbászon ezenkívül még több kisebb-nagyobb szobra volt magántulajdonban, melyek közül néhány Pechán Béla festőművésznél található, a többiek sorsa ismeretlen. Érdemes lenne felkutatni őket.

Medgyessy évtizedeken át dolgozott csendben, elmélyedten. Önmagáról keveset beszélt és még kevesebbet beszéltetett. Míg hazájában csak szűkebb körben ismerték és becsülték, ugyanakkor a párizsi nemzetközi képzőművészeti Grand Prix-t nyerte el 1931-ben azzal a négy bronz fekvő aktjával, melyek a Művészet, Tudomány, Néprajz és Régészet allegorikus alakjait ábrázolják és a debre-

ceni Déry Múzeum lépcsőfeljáratának díszei. Annakidején az 1937 évi párizsi világkiállításon e szobrok közül kettő a magyar pavilon kertjét díszítette.

Késő öregségéig töretlen kedvvel és ihlettel alkotott, míg fizikai ereje bírta. A „hivatalos” elismerés jelei későn, csak 1945 után illették. 75 éves korában, 1956-ban, gyűjteményes kiállítást rendeztek műveiből Budapesten és művészetét monográfiában ismertették (László Gyula, Szépművészeti Könyvkiadó, 1957).

EGY FIATAL DRÁMAÍRÓ SIKERE

Aleksandar Obrenović, a Mennyei osztag egyik társszerzője, aki Djordje Lebović-tyal a múlt évi Sterija-játékokon színművével díjat nyert, komoly sikert ért el Variációk című színpadi miniatűrjeivel is.

A beográdi egyetemi hallgatók színpada, a Branko Krstanović, külföldi vendégszereplésén előadta ezt a művet és a lengyel és német közönségnek annyira megtetszett, hogy a breiteni, baseli, varsói és krakkói rádió is megvásárolta előadásra.

Szép elismerése ez a fiatal író drámai munkásságának, különösen, ha tudjuk, hogy az Olaszországban sorra kerülő nemzetközi rádiódráma-fesztiválon a Beográdi Rádió is a Variációk egyik meséjével szerepel.

A színművet Miroslav Belović rendezte, a színészek közt pedig olyan ismert nevek vannak, mint Viktor Starčić, Ljiljana Krstić és mások.

A Variációkat állítólag még az idén több hazai színház is bemutatja.

NYOLCVAN BARTÓK-MŰ

Magyarországon nagyban folynak az előkészületek a szeptemberben sorra kerülő Bartók-fesztiválra.

Különös érdekessége az ünnepségnek, hogy a nagy zeneszerző Pesten élő fia közrebocsátotta apja művészi hagyatékát. Azokról a művekről van szó, amiket Bartók Béla még 1893 és 1900 között alkotott, amikor Presburgban folytatta tanulmányait.

A kéziratok között több szonátát, kvartettet, zongorafantáziát és számos zenekari számot találtak. Összesen mintegy nyolcvan Bartók-mű került nyilvánosságra a zeneszerző fiának jóvoltából.

KÉTSZÁZ ÉVES A LONDONI SZÍNHÁZ

René Elvin a Les Nouvelles Litteraires augusztusi számának egyikében arról ír, hogy a londoni színházak egy idő óta egészen visszaestek, semmi figyelemre méltót sem produkáltak.

Inkább a könnyű vígjátékok és operettek hirdetései vonzák nagy számban az előadásra a közönséget.

Most arról beszélnek, hogy a színházak az elkövetkező időnyben komolyan foglalkoznak a színvonal emelésével. Egy színház hosszú távlatra tervez, a következő öt évben be akarja mutatni Shakespeare összes színműveit,

Az utolsó nyári hónapok legnagyobb londoni színházi eseménye kétségtelenül a Covent Garden opera fennállásának centennáriuma.

Az ünnepi előadásnak spectacl-szerű jellege volt, s különös fényt vetett a fesztivál számba menő jubileumi ünnepségre a Tristan és Izolda felújítása.

IONESCO NÉPSZERŰSÉGE

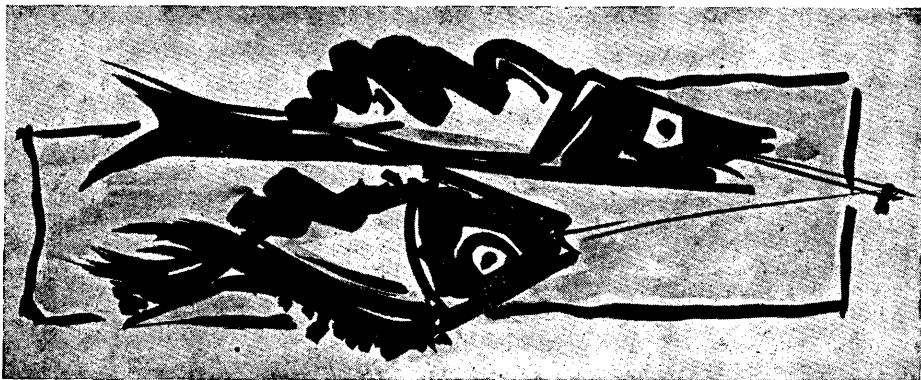
Eugen Ionesco, a román származású francia író, a mai francia drámaírás legérdekesebb és egyben legtöbb vitára okot adó alakja.

Ionesco nemrég Londonban járt, levelet írt egy londoni lapnak, s ezt követőleg élénk vita alakult ki a mai drámáról, illetve az egyén és a közönség régóta vitatott viszonyáról.

Az író népszerűségére jellemző, hogy a vitába nemcsak az irodalmárok kapcsolódtak be, hanem az olvasók közül is sokan hozzászóltak.

Ugyanebben az időben egy fiatal párizsi kísérleti színpad előadta Ionesco Tojások című darabját, amit előbb, noha már kilenc éve elkészült, egy színház sem mutatott be.

A bemutató után a közönség két táborra szakadt. Vannak, akik „halálra nevétkék” magukat a műben kigúnyolt kispolgárok, sokan pedig visszautasították és értelmetlennek nyilvánították a színművet.

TARTALOM MUTATÓ

Sulhóf József / Mosolygó csillagok alatt	655
Herceg János / Papp Dániel és a Vajdaság	660
Ács Károly / Őnarckép, félhomályban	670
Németh István / Hulladék	671
Herceg János / Leszámolás	675
Gál László versei	682
Alojz Rebula / A római császárnő szőleje	686
Laták István lírai fragmentumai	699
Majtényi Mihály / A magyar irodalom nagy varázslója	703
Aleksandar Tišma / Todor Manojlovićnál Zrenyaninban	712
Almási Tivadar / Hullámok	719
Sáfrány Imre / A békanyál és a tejút között	721
Kalapis Zoltán / Púla keresztmetszete	731
Bori Imre / Verseskönyvek, tanulságok	740
KRÓNIKA	749

Vinkler Imre rajzait a 659, 669, 670, 674, 681, 682, 684, 686,
702, 711, 718, 720, 739, 748 és a 754 oldalon,

Ács József illusztrációit a 675, 679, 690, 692 és a 694 oldalon,
Sáfrány Imre rajzait a 724, 726, 727, 728, 729 és 730 oldalon
közöljük.

IRODALMI, MŰVESZETI TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT, 1958. SZEPT. KIADJA A FORUM LAPKIADÓ VÁLLALAT — SZERKESZTŐSEG ÉS KIADÓHIVATAL: NOVI SAD, VOJVODE MISICA 1. — SZERKESZTŐSEGI FOGADOORAK: MINDEN NAP 10—12-IG. — KEZIRATOKAT NEM ORZUNK MEG ÉS NEM ADUNK VISSZA. — ELOFIZETESI DIJ: EGY ÉVRE 500. FELEVRE 260, EGYES SZAMARA 50 DINAR. — KESZULT A FORUM NYOMDAJABAN NOVIZADON

110

udomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet